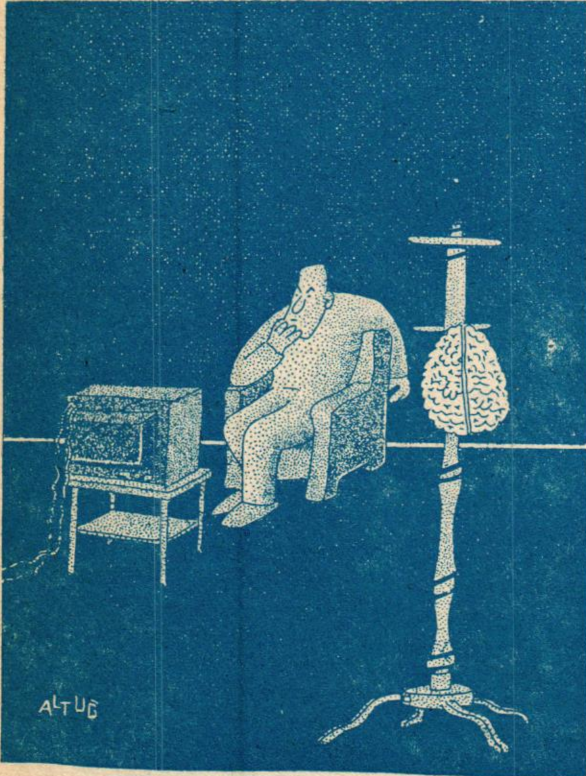
türkiye yazıları

AYLIK DERGİ

kozmopolit kültür ve televizyon

ÖZEL SAYI

tv dizileri/dallas
gecekondu ve tv
tv haberciliği
iki reklam
edebiyata karşı tv
bir anket

tv üzerine karikatürler

SAYI : 45
ARALIK 1980/50 TL.

İki Reklam

— Yannış anlaşılmasın! Üç kâatçı beş kâatçı değilim! Netice, İstanbul Baharat Faprikaları Firmasının mümessil memuruyum! On kâğıt yevmiye ile çalışırım, rızk peşinde koşarım, emir kuluyum! Peygamber Efendimizin nasihatleri mucibince, durmayıp çalışırım. Gaye ve maksadım açıktır: Bazı açıkgöz dolandırıcılar, fabrikamızın ismi altında sizlere ilaç satmaktadır. Halbuki, bunlar tamamen sahte satıcılardır. Esas eleman ve hakikisi, Anadolu'da sadece benden ibarettir.

Yaşlı amcalarımız ve emmilerimiz pekalâ bilirler: Rahmetlik Atatürk'ün hususi dokturu, aslen Ankaralı Mustafa Şanlı bey, yedi senelik Alamanya seyyahatı dönüşünde basın mensubu arkadaşlara sadece bir tek söz söyledi. Dedi ki: «Türkiye'ye en büyük hizmetim ve Sıhhıye Vekâletine hatıram olarak kavanoz içinde bir yılan getirdim! Senelerden beri memleketimizde tedavisi güç olan, (ecel gelir ölünür, bu hariç), biz erkeklerde yedi türlü, bayan kısmısında dokuz türlü bir hastalığa şahit olduğum gibi, ilacını bulduk!» dedi. Buluşları sırasında, dört Alaman pırafasorununun, üç Capon, beş İngiliz Kraliyet doktoru, yedi Amerikan ve bir tek de kendisinin namına şu hususu arzetti: «Bugün doktor lisanıyla homorayit, köylü arasında mayasıl denen bu basur memesinin ilacını bulduk! Bu hastalık, kavanoz içinde bulunan şu yılanda görülmez, bir! İkincisi, Anadolu'da etini şifa ile yemiş oldukları dikenli kirpide bulunmaz, iki! Üçüncüsü, havada uçan serçe kuşunda bulunmaz, üç!.» Yukarda bahsettiğim gibi, kavanoz içindeki yılanı dağda görsek kafasına bir taş vurup ezeriz. Halbuki, dış memleketlerde her doktor, eczaneci, sıhhıye ve sağlıkçılarda dahi, yakalarına bakacak olursanız bir yılan rozeti vardır! Çünkü neden? Çünkü Alaman hastanesinde, binlerce hastaya yılanın iki dişi arasında bulunan panzehiri encektörle alırlar, hastaya damar yoluyla tedavi yaparlar, Hasta sapasağlam olur!

Netice, başınızı ağrıttık, bizden ilaç almanız bahis mevzu değil! Ey vatandaş! Üç dakka daha dinlemen, belki yaşlı babanın, ağababanın kendi menfaatları icabıdır. Çünkü bu mayasıl dedikleri illet, dokuz türlü tezahürlüdür. Mayasılın birinci şekli gözünüze vuruyor, Allah vermesin ama, miyop yapıyor, numara numara gözlük takmanıza sebebiyet veriyor. İkinci şekli, kulaklara iltihap yapıyor, kulak zarlarını delip irinler akıtıyor. Üçüncü bir mayasıl, (özür dilemek zorundayım), ağıza vuruyor, ağızda fena bir koku yaparak dil ve damakları çatlatıyor. Evlenmek ve boşanmak ağız kokusundan meydana geliyor. Dördüncü bir şeklini konuşurken af dilerim: Benim babam, eskiden ayağına çarık giyerdi. Ne böyle bir mayasılı, ne de rumatizma zatüresi vardı. Lâkin n'oldu? Rusya'dan iki pırafasor geldi, bütün ormanları yaktırdı. Yanan ormanların içine, getirmiş oldukları bir zift kattı, kara lâstiği piyasaya çıkarttı. Köylü emmiler, çarığı atıp bu kara lâstiği giydi. Lâstik pabuçlar yazın yaktı, kışın üşüttü. Ter ifrazı yapamadık, vücuda vurdu. Tedavide gecikince kalbe vurdu, verem yaptı... Mayasılın beşinci şekli karın ağrısı dedik. Evet, doktorumuza uğradığımız zaman, vermiş olduğu reçete karbonat oldu. Avuç avuç karbonatı yedin, mideyi batırdın! Altıncı bir şekli, «kulunç» diye ismi geçen gezici romatizmadır. Sayın doktorumuzun buna vermiş olduğu ilaç nedir? Aspirin! Netice fayda görmedin! Lâkin yedinci şeklini Allah kimsenin başına vermesin! İnce bağırsakta ufak sivilceler yapıp (mesleğim icabı kaba konuşuyorum), makata vurdu. Dübürün çevresinde birli, ikili, üçlü, beşli ve onlu memeler yaptı. Bazan kanama yaptı, bazan yapmadı. Fakat delikten içeri yürüyerek böğrümüzde yayıldı. Kanser, ülser, panter, ve şanter gibi ölüme götüren hastalıklarda karar kıldı. Bayanlarda rahim kanserine sebebiyet verdi. Önce kısır bıraktı, sonra fatiha okuttu. Son bir şekli, gene bayanlarda, meme uçlarında sivilceler yapıyor. Emzikli bebesi varsa, bilâkis erkek çocukları öldürüyor! Bebeler deral zehirleniyor... Vatandaş! Son çıkan yirmi alaman doçentinin, dört Capon İmparatorluğu, İngiliz kiraliyet ve Amarikan ile Türk doktorlarının, ceman yekûn kırk doktorun ve onbin işçinin çalışmakta olduğu İstanbul Baharat Fabrikasının yeni mayasıl ilaçları.. ve şimdik kullanılışı: Fabrikamızın çıkarmış bulunduğu ilaçların tarifesi hususunda dikkat gösterilsin: Sabahları tok karnına kutu içinde bulunan asotirin solinin haplarından ikişer adet içiniz! Dikkat edilecek husus, perhüz! Hapları yuttuktan sonra sıhhata kavuşacağınızdan nâşi, hepinize geçmiş olsun derim!..

(KOCAKURT, Sayfa 64, 65, 66)

♣

— Pek kıymetli vatandaşlarım, sayın yolcularımız! Dokuz sene Hindistan'da kaldım. Günlerimi bi tek hurma tanesiyle geçirdim ve ilmi simyayı öğrenerek geldim. Gayemiz, sizlerden alacağımız paralarla han, hamam veya apartuman yaptırmak değil! Saaayın yolcular, işbu görmekte olduğunuz susuzluk haplarından bi tane yutan, yirmi dört saat içinde susadığı takdirde, alacağımız paralar işbu vapurda iade edilecektir. Kazoz ve sodalara lüzum yok! Çeşmelerin başında fısss fısss diye kulak vermeye hacet yok! Bi adet hap bütün susuzluğunuzu giderecektir. Ayriyeten, işbu kutunun içindeki dört adet susuzluk hapının yanında, siz kıymetli müşterilerimize bi adet tarak, bi adet süper marka halis Capon malı cilet meccanen hediye edilmektedir. Evet bayım? Siz baaayan?..

(KOCAKURT, Sayfa 145, 146)

Ahmet Say

bu sayıda

televizyon üzerine karikatürler

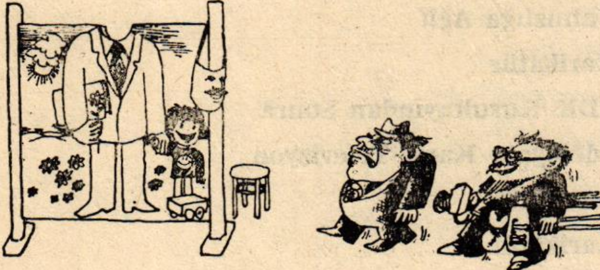
TÜRKİYE YAZILARI / Sahibi ve Sorumlusu: Ahmet Say / Yönetim yeri: Selânik Cad. 7, Kat 1, Kızılay - Ankara / Yazışma ve havale adresi: P. K. 387 - Kızılay, Ankara / Yıllık abone: 420 lira, altı aylık: 250 lira. İşçi, köylü, öğrenci ve öğretmen için yıllık 350 lira, altı aylık 200 lira. ABD için 50 öbür ülkeler için 40 Amerikan doları / Kapak: Sait Maden / İstanbul dağıtımı Say Dağıtım / Ankara dağıtımı: Kitap Dağıtım / Ege dağıtımı: Aydın Kitabevi / Temsilcilikler dağıtımı: Türkiye Yazıları / İlan Tarifesi: Tam sayfa 8000 TL. Yarım sayfa 4000 TL. / Dizgi, baskı, cilt: ŞAFAK Matbaası, tel.: 29 57 84, ANKARA

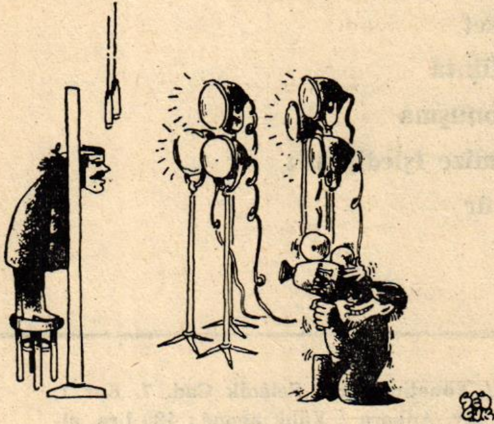
inceleme

Neden Gecekondu TV'ye «Mecbur»

Tansı Şenyapılı

Neredeyse her gecekonduda bir televizyon var. Kente gelenler taksit ile alışveriş yapabilecekleri bir yer bulduklarında ilk aldıkları dayanıklı tüketim maddesi televizyon. Hem de en büyüğü. Gecekondularda yaptığımız araştırmalarda 6-12 m^2 lik odalarda en büyük ekranlı televizyonların kullanıldığını gözledik. Televizyon pazara çıkmadan önce, aynı yoğunlukta ilgi radyoya gösteriliyordu. Özellikle Almanya pazarı da açıldıktan sonra, elinde radyo ile sokaklarda dolaşan kişilere sık rastlanıyordu. Gene gecekondulardaki araştırmalarımızda, en son model portatif ve ses alma parçası da olan radyolar bulunduğunu gördük. Pikap sahipliği ise, hiçbir zaman radyo kadar yaygınlaşmadı. Acaba bu olgunun arkasında yatan neden, yalnızca bir eğlence-dinlenme boyutu

mudur? Bu soruyu yanıtlayabilmek için önce kullanıcının sosyal ilişkilerini incelemek gerekir.

Bir gecekonducunun kent ile kurduğu sosyal nitelikli ilişkiler üç ayrı başlık altında incelenebilir :

İNSAN İLİŞKİLERİ

Gecekonducuların, kente yeni geldiklerinde, kendi hemşeri ve üyesi bulundukları etnik gruplar ile yakın ilişki kurduklarından hep söz edilir. 1976'da İstanbul'da Gazi Osman Paşa, Gültepe, İstinye sırtları,Zeyrek ve Eminönü yöresindeki gecekondularda 1 134 hane başkanı ile yaptığımız görüşmelerde, bu sosyal ilişkiler boyutunu biraz daha irdeledik. Hane başkanlarına «en iyi üç arkadaşın yaptığı işler» soruldu. Belirli bir iş kolunda çalışan kişinin arkadaşlarının da genelde aynı iş kolundan olduğu bulgulandı. Nitekim, hane başkanları, «en iyi üç arkadaş» ile, çoğunlukla, «iş yerleri»nde, diğer «tanışlar»ı ile ise, «mahalle»de ilişki kurduklarını bildirdiler. Gecekondu mahallelerinde, genelde, işinin çapı, yeterli örgütlenme, güvence, uzmanlaşma, pazar koşullarından bağımsızlaşma göstermeyen ve yeterli gelir getirmeyecek ölçüde küçük olan iş yerlerinde çalışan girişimciler ile onların yanı sıra uzmanlaşmamış, yüksek bir eğitim, deneyim, beceri birikimi gerektirmeyen işlerde çalışan ücretli işçiler ve büyük örgütlerde uzmanlaşmamış, yetersiz güvence altında, düşük gelirle çalışan küçük işçi ve memurlar yaşamaktadır. «En iyi üç arkadaş.» aynı iş kolunda olmasa bile, yukarıdaki tanıma uyan iş kollarından birinde çalışmaktadır. Böylece, kente gelen kişiler kentte iki ana kesimle ilişki kurmaktadırlar : Kır kökenli hemşeri ve akrabalar ile kentte edinilen tanışlar. Burada ayrıntılandırmadığımız araştırmamız, kentte edinilen tanışların, ya iş, ya da mahalleden kaynaklandığını, ancak, her iki halde de, gerek ekonomik, gerekse sosyo-kültürel açıdan gecekonducu ile aynı kesimden olduklarını gösterir. Nitekim, hane başkanlarının % 51'i iş arkadaşları ile iş yeri dışında da görüştüklerini belirtmiştir. % 55'i yeni tanışlar ile, % 61'i de en iyi üç arkadaş ile ailece görüştüklerini iletmiştir. Görüşmelerin sıklığı ise, «ayda bir-iki» ile «her gün» arasında değişmektedir. Gecekondulu, bu akraba ve tanışlarına, özellikle, «para getiren sorunların çözümünde» güvendiğini belirtmiştir. Bu anlamda bir sosyal içe dönüklüğü test edebilmek için, hane başkanlarına, «durumlarının kime göre iyi ya da kötü olduğunu» sorduk. Yanıtlarda, hane başkanlarının, kendilerini, % 49 oranında, kendi iş ve iç çevreleri ile karşılaştırdıkları ortaya çıktı. «Kim gibi olmak istedikleri» sorulduğunda, gecekonducuların, gene, % 50 oranında, «içe dönük» yanıtlar verdikleri görüldü.

Kentsel sosyal çevre içinde gecekondulu nüfus, sosyal, ekonomik ve kuşkusuz kültürel boyutlarda, kendisi-

ne benzer gruplarla ilişki kurabilmektedir. Kentsel çevre gecekonduluyu ucuz emek kaynağı ve tüketim sağlayan bir pazar öğesi olarak kabul etmektedir. Bunun ötesin-'de sosyo-kültürel yaşantısını onunla paylaşmaya yanaşmamaktadır.

KURUMLARLA İLİŞKİLER

Yaptığımız araştırma, gecekonduluların kentsel kurumları enaz düzeyde kullandıklarını ortaya koymuştur. Örneklem nüfusunun ancak yarıdan azı, kentte mahkeme, avukat, noter gibi hizmetleri kullanmış ya da bir supermarketten alışveriş yapmıştır. Bankada hesap açtıran, özelllikle bir bankadan kredi alanların sayısı yok denecek kadar azdır. Buna karşın, örneklemin % 55'i bir doktorun özel muayenehanesine gitmiş, % 61'i ise taksitle alışveriş yapmıştır. Örneklemin büyük bir kesimi tiyatroya gitmediğini, sinamaya ise çok az gittiğini belirtmiştir. Gene örneklemin % 84'ü hiçbir sosyal amaçlı derneğe üye değilken, % 88'i hiçbir partiye üye değildir, kentin siyasal yaşamına aktif olarak katılmamaktadır. Gecekondulular, genelde, konser, opera, sergi gibi kültürel eylemlere izleyici olarak bile katılmamaktadırlar.

Gecekondulu nüfus, kentin «sağlık» ve «taksitle satış» ile ilgili kurumları dışındaki örgütleri pek kullanmamaktadır. Kentin bu çok uzmanlaşmış kurumlarını etkin bir biçimde kullanabilmek, belirli bir eğitim ve gelir düzeyine sahibolmaya bağlıdır. Gecekonducu, her ikisinden de yoksun olduğundan, bu kurumları kullanmak bir yana, bunların çoğundan haberdar bile değildir. Nitekim, tiyatroya neden gitmedikleri soruşturulduğunda, gecekonducular yaşantıları içinde böyle bir eylemin yer almadığını ilettiler. Tiyatro konusunda olduğu gibi, kentin uzmanlaşmış, örgütleşmiş kurumlarından çoğunun gecekondulunun yaşantısı içinde yeri yoktur bu nedenle kentsel sosyo-kültürel olanaklardan yararlanma düzeyi enazdan gerçekleşir.

MEKAN KULLANIMI

Gecekondulunun kentteki sosyal ve kurumsal ilişkilerinin bunca sınırlı ve içe dönük olması koşutunda kent mekanını kullanışı da sınırlıdır. Gerek İstanbul'da, gerekse Ankara'da yapılan araştırmalar, gecekondulu nüfusun, kentin uzmanlaşmış, örgütlenmiş, üst gellir tabakalarına hizmet ve mal sunan merkezlerini kullanmadıklarını ortaya koymuştur. Bu merkezlerde, gecekondu nüfusu, ne üretici, ne de tüketici olarak işlev göremez. Buna karşın, her iki kentin de alt gelir gruplarına uzmanlaşmamış, örgütleşmemiş mal ve hizmet sunan merkezleri, bu nüfus tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Örneğin, İstanbul'da Bebek, Suadiye, Ankara'da Tunalı Hilmi caddesi ve Çankaya gibi merkezleri hiç görmemiş ve/ya da kullanmamış gecekondulu yüzdesi yüksek iken, «en iyi bilinen» ve «iş» için kullanılan merkezler Sirkeci ve Ulus'tur. Gecekondulu nüfus, çevre ilişkilerini de mahalle kapsamında çözmektedir. Örneğin, alışverişler mahalle içinde yapılmaktadır. En sık gidilen kahvehane, sinema ya da gidilirse tiyatro, gene, «semte en yakın olan»dır.

Son 45 yıldır kentlerde yaşamalarına karşın, gecekondulu nüfus, kentin gerek insanları, gerek kurumları, gerekse kültürü ile, sınırlı bir mekan üzerinde, oldukça sınırlı ilişkiler kurabilmiştir. Kent ile kurulan en kesin ve yaygın ilişkiler ekonomik nitelikli olanlardır. Kent, gecekondulu nüfusu, yalnızca «ekonomik bir öğe» olarak kullanmaktadır. Onun ötesinde, başka boyutlu ilişki kurmaya yanaşmamaktadır. Gerçek kent yaşantısının dışına itilen gecekondulu, bu duruma karşı nasıl bir tavır içindedir? Gecekondularda yapılan ampirik çalışmaların hemen hepsi, gecekondulunun geriye dönmek istemediğini ortaya koyar. Biz de, araştırmamızda, bir «kent-köy karşılaştırması» yapmalarını istediğimizde. % 69 oranında «kentteki hizmetlerin daha iyi olduğu» (ki bu yaşantının daha rahat ve kolay olması demektir) ve «iş olanaklarının da daha fazla olduğu» ifade edildi. Gecekondulu nüfus kente yerleşmeye ve kentli olmaya gelmiştir. Nitekim, en büyük arzuları da «kentlileşmek», kentli gibi yaşamak, yani, kentin öteki tabakalarının ça-

Cambaz

O şimdi usta bir terzi
Giysiler biçiyor yaşama
Gecenin kumaşından
Şaşırtıyor gündüzü bile
Orta çağda da böyle
İnceydi makası

O şimdi ünlü bir tabanca
Elden ele geziyor
Hangi taşı kaldırsan orda
Bilginleri bile susturuyor
Hitler döneminde de böyle
Ustaca kullanılırdı

O şimdi çağdaş bir cambaz
Yıldızdan yıldıza gerili ipi
Gözlerine kül ekmiş halkın
Takla atıyor uzayda
Dilediği renge boyuyor dünyayı
Soluğunu kesiyor seyircilerin

O şimdi yoksul ülkelerde
Marşlar çaldırıyor bandoyla
Törenler düzenliyor insan hakları için
Dostça göz kırpıp işkenceciye
Kusursuz ölümler üretiyor
Sözcü, Birleşmiş Milletlerde

Başaran

lıştığı koşullarda çalışmak, onlar kadar kazanmak ve geliri konut, hizmetler, ticari eylemler ve dinlence-eğlenme eylemleri arasında gene onların (kent kökenlilerin) dağıtım örüntüsünün biçim ve yoğunluğunda dağıtabilmektir. Ancak, gecekondulu nüfusun bu isteği gerçekleşmedi. Kentler, bu nüfusun gelirini, kent ekonomisine «ucuz» emek sağlayacak düzeyde tuttu ve bu gelirin artırılmasında gecekondulunun tüketim pazarına katkısının istenilen oranda tutulması önemli rol oynadı.

Öte yandan, kentlerin öteki tabakalarının, özellikle üst gelir gruplarının yaşantısı gizli-saklıdır. Bu yaşantıyı değil gecekondulu nüfus, orta tabakalar bile iyi bilmez. Kente köyden gelen kişi, kentin gecekondu bölgelerindeki fırsatları ve yaşantıyı iyi bilir. Bu bilgiyi ona çevresi sağlar. Ancak, Çankaya'da lüks bir konutta nasıl bir yemek düzeni olduğunu, sohbetlerde hangi konuların nasıl bir dil ile konuşulduğunu, eğlenmek-dinlenmek için ne yapıldığını, gelirin harcanma ve yeniden üretilme süreçlerinin ne olduğunu bilmez. Kentteki karar verme süreçlerini, kentin örgütlü, uzmanlaşmış, modernleşmiş kesimlerinin düzenini ve işleyiş biçimini bilmez. İşte, kentli olabilmek için gerekli bu bilgiyi, dünyanın kendi yaşantısı dışında kalan kesiminin nasıl yaşadığını, gecekonduluya, görüntüsü ile birlikte, televizyon vermektedir. Televizyon, ayrıca Teksas'daki Ewing ailesinden eski İstanbul'daki Bihter'in yaşantısına dek zengin bir panaroma sunar. Üstelik, bu nanaroma, asık suratlı birisinin elindeki kağıttan «Çaldıran savaşı filan tarihte falan sultan ile...» diye okuyarak, hiç kimsenin izlemek istemeyeceği bir biçimde de aktarılmaz. Gerçek yaşamdan bir kesit içinde verilir.

Böylece, dizilerden reklamlara ve minik konsere dek, televizyon gecekondu kesiminin dışında kalan kentteki grupların yaşantısını izlenmesi kolay bir biçimde aktarır. Gecekondulu birinci kuşağın (kırdan göçenler) eğitiminin, erkeklerde ilkokulun üstüne çıkmadığı, kadınlarda ise genelde hiç eğitimi olmadığı göz önünde tutulursa, yazılı bilgilerin (hele bunların kentin eğitilmiş kesimlerinin ifade biçimleri ve terminolojisi ile yazıldıklarını düşünürsek) bu kesimde çok fazla etkin olmadığı açıktır. Örneğin, ikinci kuşak (kentte doğan) kız çocukları, genelde, orta okul düzeyinde eğitim görmelerine karşın bu okullarda aldıkları bilgiler yaşadıkları çevrenin hiçbir özelliği ile uyuşmadığından, gene okuma alışkanlığı edinememekte ve anlatımı, görsel olarak da desteklenen resimli metinleri yeğlemektedir. Dolayısıyla, televizyonun anlatım biçimi, (dili için değilse de, bu kesimin eğitim düzeyine uygundur. Örneğin, televizyon olmasaydı acaba gecekondu kesimi Banker Kastelli olgusundan (ne olduğunu tam anlamasa bile) nice haberdar olacaktı?

Öte yandan televizyon çeşit açısından daha zengin bir panaroma sunduğundan ötürü, kent yaşantısını, yerli sinema ve diğer görsel araç ve ortamlardan daha iyi yansıtır. Örneğin, görsel yapım yöneticilerinin çoğu da, kentin üst gelir gruplarının topluma dikkatle kapatılan yaşantısını bilmediklerinden dolayı, yerli yapımlarda, işçinin, köylünün kısaca, fakir ve orta hallinin yaşantısı oldukça doğru biçimde yansıtılırken, zenginin yaşantısı en ciddi anlatımlarda bile genellikle gerçek dışı ve abartılarak verilir. Televizyonun yabancı anlatımlar ile de destekleniyor oluşu bu eksikliği bir ölçüde gidermekte, bir ortalamaya yaklaştırmaktadır.

Burada vurgulanmak istenen televizyonun kent yaşantısını başarı ile yansıttığı değil, gecekondulunun başka hiçbir biçimde öğrenemeyeceği bir yaşantı türünü ona anlaşılır bir biçimde getirebilecek tek araç oluşudur. Televizyonun radyoya üstünlüğü de bu anlatım boyutunda yatmaktadır. Radyo, bir aşamada, tıpkı kentsel sosyal tabakaların yaptığı gibi, gecekondu kültürünü yok varsayınca, yerine kaset mekanizması konmuştur. Televizyon da aynı biçimde davranmakla birlikte, «görüntü» çekiciliği, gecekondu nüfusunun, örneğin, «Minik Bale» ya da «Pop Müzik» gibi programları izlemesine yol açmaktadır (bu tür müzikleri radyoda dinlemese bile). Görüntü çekiciliği olmayan, bununla birlikte kentin farklı eğitim görmüş tabakalarına hitabeden «Tarihte Bu Hafta» ya da bazı sanat ve ekonomi konusundaki açık oturumlar, gecekonduda, kuşkusuz, yaygın seyirci bulamamaktadır. Eğer önümüzdeki yıllarda renkli televizyon Türkiye'ye gelecek ve video olgusu «ayrıcalığını» koruyacak ise, gecekondulunun kent ile bütünleşebilmek için televizyona «mecburiyeti» daha da keskinleşecektir.

Kentlerin ekonomik yapıları değişmedikçe gecekondulu nüfusun gelir ve eğitim düzeyi kentin diğer tabakalarının yaşantısına katılmasına ve onların bu yaşantıyı öğrenmelerine olanak vermeyecektir. Artan kağıt fiatları ve basılı malzemenin toplu kullanım alışkanlığı gelişmediği sürece, zaten okuma alışkanlığı olmayan gecekondu kesiminde televizyonun önemi sürecektir. Bu nedenle televizyonun bir eğitim aracı olarak kullanılmasından sözedilirken ve planlanırken, bu eğitim olgusunun nüfusu açısından «bütünleşmemiş kentli nüfusu» bütünleştirmede etkin bir araç olarak ele alınması gerekir.

Dörtlük

Ölüm korkusu boyunlarında
paslanmış bir zincir oldu artık,
Zaman söz ve kurşun
cömertçe harcıyor onları.

Can Yaşam

inceleme

Emperyalizmin Haberciliği *

Mahmut T. Öngören

Dünyadaki devletlerin büyük bir çoğunluğu yirminci yüzyılda bağımsızlıklarına kavuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık yüz yeni devlet ortaya çıktı. Gerçekte, yirminci yüzyılın sonlarına doğru bu gibi yeni bağımsız ülkeler için «bağımsızlık» anlayışı da yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır. Artık gerçek bağımsızlık salt siyasal ve ekonomik alanlarda değil, bunlara ek olarak habercilikte ve kültürde de elde edilmelidir. Oysa Batı demokrasileri gerçek bağımsızlık anlayışına eklenen bu iki alandaki bağımsızlık koşulu üzerinde hiç durmuyor, hatta çoğunlukla bu iki koşulu hiçe sayarak «gelişmekte olan ülkeler» üzerinde emperyalizmin haberciliği ve emperyalizmin kültürü ile ilgili baskısını giderek geliştirmeye çalışıyor. Biz burada emperyalizmin haberciliği üzerinde duracağız ve bu konuyu da daha çok radyo-TV haberleri bakımından incelemeye çalışacağız.

Günümüzde karşılaştığımız en hızlı ve etkili gelişmelerden birine uluslararası habercilik alanında rastlamaktayız. Belki Türkiye'de yaşayan bizler bu alanda elde edilen gelişmelerin ve yabancı kaynaklı haberlerin üzerimizde yarattığı etkilerin pek farkında değiliz. Ama, gazete ve kitap baskı tekniği ile telegrafın dışında, yirminci yüzyılda geliştirilmiş olan tüm habercilik teknikleri artık salt ekonomik ve askersel etkiler yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda da hem barış düşüncesini zayıflatmakta ve hem de emperyalizmin kültürünü ve haberlerini gelişmekte olan toplumlara gizlice kabul ettirmekte ve kapitalist ideolojinin de yaygınlaştırılmasına çalışmaktadır. Böylece gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sürekli olarak akan haberler kışkırtıcı bir rol oynayarak dünyanın çeşitli bölgelerinde soğuk ve sıcak savaşın desteklenmesine de yol açıyor. Yabancı kaynaklı haberlere hiçbir önlem alınmadan açık bulundurulan ülkelerin halkları kendi radyoları ve televizyonları ile ya «soğuk savaş»a yöneliyorlar ya da gerçek savaşın şiddetine alıştırılıyorlar.

Sosyalizm - Kapitalizm Çatışması

Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki çatışma bu alanda da var. Örneğin uluslararası düzeydeki habercilik faaliyeti sosyalist ülkeler arasında halkların barışa olan inancını güçlendirmek, onların demokratik bağlarını artırmak ve kültürel yaklaşımlarını eşit bir anlayışla sağlamak amacıyla kullanılıyor. Öte yandan, sosyalist olmayan ülkeler arasındaki habercilik bağları ise, sömürgeciliğin başladığı çağlardan itibaren, sürekli olarak emperyalist amaçlar için kullanılmıştır. Kapitalizmin kabul ettirildiği ya da ettirilmeye çalışıldığı ülkelerin bölgesi «yöneten devletler» ve «yönetilen devletler» diye ikiye ayrıldığından beri, «yöneten devletler»in haberleri «yönetilenleri» sürekli olarak etki altında tutmaya çalışmıştır. 1957 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulan «Dünyada Habercilik Açlığı» başlıklı raporda dünyada yaşayanların üçte ikisinin, yani yaklaşık 2 milyar insanın kendi çevresinde ve dünyada olup bitenleri öğrenemediğini belirtiyordu. Bu raporun yayınlanmasından bir yıl sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, gelişmekte olan ülkelerdeki haberleşme yöntemlerinin geliştirilmesi için özel bir izlencenin hazırlanması kararını aldı.

Bu kararın alınmasından sonra geçen 22 yılın sonunda ise dünyadaki haberleşme durumunu kısaca şöyle özetleyebiliriz. Gerçi haberleşme yöntemlerinin teknikleri son 22 yıl içinde baş döndürücü bir hızla gelişmiştir. Ama bu gelişme kapitalist dünyanın gelişmiş ülkelerinin çıkarlarının da artmasına neden oldu. Çünkü bu gelişen haberleşme teknikleri sonucunda yine kapitalist dünyadaki gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerden korkunç bir haber, film ve radyo-TV izlence akımı başladı. Ayrıca, bu sayede, söz konusu gelişmekte olan ülkelerde sosyalist ülkelere karşı düşmanca görüşlerin yerleştirilmesine de girişilmiştir. Kısacası, gelişmekte olan ülkelerde son 22 yıl içinde radyo-TV vericilerinin, şebekelerinin ve alıcılarının sayıları giderek arttı ve ekonomik ve sosyal sorunların bir türlü ortadan kaldırılmadığı bu ülkelerin insanlarının büyük bir çoğunluğuna giderek genişleyen kendi ulusal radyo ve TV şebekeleriyle ulaşmak mümkün oldu. Ne var ki, giderek genişleyen bu radyo-TV şebekelerinin yayımlarını gelişmiş kapitalist ülkelerden satın alınan haberler, filmler ve radyo-TV izlenceleri doldurmaya başladı.

Türkiye'de de aynı durum var. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun yayımlarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan ve halkımızı yanlış yollarda koşullandıran yabancı kaynaklı filmler, diziler ve TV izlenceleri üzerinde bugüne değin, oldukça karışık bir biçimde olmasına karşın, yine de durulmuştur. Biz burada daha çok, gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ve ülkemize akıtılan yabancı kaynaklı haberlerin durumu üzerinde duracağız.

Bazı İstatistikler

Konunun Türkiye ile ilgili yanını kısaca gözden geçirmeden önce, dünyanın genel durumunu belirten bazı sayılar üzerinde durmanın yararı vardır. Önce şu noktayı belirtelim: Gelişmiş kapitalist ülkelerin, haberleşme tekniklerini geliştirmesine ve bunun sonucunda da geliş-

mekte olan ülkelerin ulusal radyo-TV şebekelerinin daha geniş alanları kapsamasına karşın, yazılı basında durum şöyle: Gazetelerin tirajı ve okuyucu sayısı, dünya nüfusunun ve okuma yazma bilenlerin artışına kıyasla, çok daha ağır bir hızla yükselmektedir. Ayrıca, dünya nüfusunun üçte ikisine sahip olan gelişmekte olan ülkelerdeki günlük gazetelerin sayısı, dünyadaki tüm ülkelerde çıkan günlük gazetelerin sayısının yarısından daha azdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki günlük gazetelerin tirajı ise, gelişmiş ülkelerdekinin salt altıda biridir. Öte yanda, dünyada 320 milyon TV alıcısı ve yaklaşık 830 milyon radyo alıcısı bulunmaktadır. Günlük gazete sayısı ise 9 bin dolaylarındadır. Son on yılda radyo alıcı sayısında 230 milyonluk, TV alıcı sayısında 130 milyonluk ve günlük gazete tirajında da 50 milynluk bir artış görülmüştür. Bu sayılar insanların basından daha çok radyo ve TV izlediklerini rahatlıkla ortaya koyuyor. İşte bu nedenle de gelişmiş kapitalist ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin radyo ve özellikle TV kurumlarına daha çok haber ve daha çok film ve izlence akıtmaya önem vermektedirler.

Gerek gelişmekte olan ülkelerdeki, gerekse Türkiye'deki duruma baktığımız zaman, yerli ve yabancı çevrelerin basına kıyasla radyo ve televizyonu önemsediklerini görüyoruz. Çünkü, Roma Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre, bir yıllık gazete abonesini ödeyebilmek için bir öğretmenin 22 gün, orta durumdaki bir Bangkok'lu ya da Manilla'lı bir teknik elemanın 11 gün ve öte yanda Londra'lı niteliksiz bir işçinin ise salt bir gün çalışması gerekmektedir. Yani, gelişmekte olan ülkelerde basın yolu ile meslek sahibi insanlara bile erişmek çok zordur. Üstelik gelişmekte olan ülkelerde insanların günlük gazeteleri ve kitap okumalarını önleyen başka ekonomik nedenler de var. Türkiye'de gördüğümüz gibi, kâğıt ederinin giderek yükselmesi, az sayıda okuma yazma bilenlerin bile gazete satın almalarını engelliyor. Örneğin Lâtin Amerika'daki ülkelerin toplam nüfusunun hemen hemen yüzde 6'sı her gün bir gazete okumaktadır. Ama aynı Lâtin Amerika ülkelerinde nüfusun yüzde 60'ı radyo alıcısına ve yüzde 28'i de TV alıcısına sahiptir. Son on yılda tüm dünyada 22 bin yeni radyo vericisi kurulmuş ve salt Afrika, Asya ve Lâtin Amerika'da 29 ülke kendi TV vericilerini çalıştırmaya başlamıştır. Böylece gelişmekte olan ülkelerde okuma yazma bilmeyenlere bile en az yatırım gerektiren kitle iletişim aracı radyo ile en geniş biçimde erişilebildiği bir gerçektir. Böylece de gelişmiş kapitalist ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin radyo haber bültenlerine kendi kaynaklarına dayanan haberlerini koymak için niçin bu denli çaba harcadıklarını daha iyi anlayabiliriz. Gelişmiş kapitalist ülkeler, gelişmekte olan ülkelerdeki radyoya kıyasla daha küçük, ama yine de önemli bir çoğunluğu oluşturan TV izleyicilerine yine kendi kaynaklarına dayanan yayımlarla erişmeye de önem veriyorlar. Çünkü radyodan daha küçük bölgelere erişmesine karşın, TV bu gibi geri bıraktırılmış ülkelerdeki halkın ilgisini, işin içinde görüntü de olmasından ötürü, çok daha fazla çekmekte ve yine görüntüsünden ötürü TV bu ülkelerdeki kitleleri radyodan ve elbette basından çok daha fazla etkilemektedir. Bu nedenle de, gelişmiş kapitalist ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin televizyonlarının salt haberlerine değil, haberleriyle birlikte, onların film, eğlence, kültür ve hattâ eğitim izlencelerine ayrılmış olan saatlerine de kendi ürünlerini katabilmek için büyük bir uğraş vermekte ve bunda geniş çapta da başarıya ulaşmaktadırlar. 12 Mart döneminden başlayarak bugüne değin TRT Televizyonu'nda yer alan yabancı kaynaklı filmlerin, dizilerin ve TV izlencelerinin, yabancı haberlerin dışında, bizim televizyonumuzun yayımlarının yüzde 70'ini rahatlıkla doldurduğunu burada belirtmeliyiz. Gelişmekte olan tüm ülkelerin televizyonlarındaki yayımların yüzde 70'ini de yine yabancı kaynaklı filmlerin ve izlencelerin doldurduğunu istatistiklerden öğreniyoruz. Gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelere akıtılan haberler konusunu daha ayrıntılı olarak incelemeye başlamadan önce bir başka nokta üzerinde sırası gelmişken durmakta yarar var.

Niçin Geri Bıraktırılıyorlar?

Yukarda, son on yıl içinde haberleşme tekniklerinin ve teknolojisinin büyük bir hızla geliştiğini belirtmiştik. Buna karşın yine bugün dünyada bu gelişmeden yararlanan insanlar ve ülkeler arasında büyük bir dengesizlik bulunduğunu belirtmeden geçmemek gerekiyor. Bugün, tüm gelişmeler karşısında, özellikle Asya, Afrika ve Lâtin Amerika ülkelerinde yaşayan ve dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan insanların çoğu kendi ülkelerinde ve diğer ülkelerde nelerin olup bittiğini gerektiği gibi öğrenmekten yoksun bulunmaktadır. UNESCO'nun istatistiklerine göre, Afrika ve Asya'da yer alan yaklaşık 30 ülkede TV yoktur. Salt Afrika'daki 9 ülkede, ya da bölgede tek gazete bile çıkmıyor. Geriye kalan 15 ülkede ise her 1000 kişiye ancak 10 gazete sayısı erişmektedir. 40 Afrika ülkesinde de yukarda kitlelere en kolay eriştiğini söylediğimiz radyonun durumu şöyle: Her 10,000 kişiye 100'ü geçmeyen radyo alıcısı düşüyor. Asya'da da durum pek değişik değil: 12 ülkede her 1000 kişiden her gün ancak 100 kişi gazete okuyabilir. Salt 6 ülkede bu sayı biraz daha yüksektir. 17 Asya ülkesinde her 1000 kişiden 100 kişi radyo dinleyebilmektedir. Salt 8 Asya ülkesinde bu sayı 200'ün azıcık üzerindedir.

Öte yanda Kuzey ve Güney Amerika'da İspanyolcanın konuşulduğu 7 ülkede her 1000 kişiden salt 100 tanesi gazete alabilmektedir. Aynı bölgedeki 8 ülkede 1000 kişiden salt 100'ü radyo alıcısına sahiptir. 5 ülkede ise bu sayı 300'ün üzerine çıkıyor. Televizyona gelince durum biraz değişik: On ülkede her 1000 kişiden 100'ünün TV alıcısı var. Salt iki ülkede bu sayı 200'ün üzerindedir.

Konumuzla doğrudan doğruya ilişkili olan haber ajanslarının durumu da Afrika, Asya ve Lâtin Amerika'da şöyledir: Afrika'da 15 ülkenin kendi ulusal haber ajansı yoktur. Lâtin Amerika'da ulusal haber ajansına sahip olmayan 11 ülke, Asya'da ise 6 ülke bulunmaktadır.

Yukardaki istatistikleri göz önünde bulundurunca denilebilir ki, Afrika ve Asya ülkelerinde yine de kitlelerin en çok yararlandığı iletişim aracı radyodur. Bu ülkelerde basın ve TV çok gerilerde kalır. Yaklaşık olarak her yerde gördüğümüz gibi, gazete okuma ve radyo-TV izleme olanağı, gelişmekteki ülkelerin ancak kentlerinde

vardır ve kırsal kesimde yaşayanlara ise bu fırsat pek verilmemektedir.

Üzerinde önemle durulması gereken bir başka nokta da şu : Afrika, Asya ve Lâtin Amerika'da, haberleşme alanlarındaki tüm gelişmelere karşın, kitle iletişim araçlarından yararlanamayan halkların hemen hemen hepsi geçmiş dönemlerde gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgeleri olan ülkelerde yaşamaktadırlar. Oysa bağımsızlık kazanan bu ülkelerden bazıları haberleşme alanında da bağımsızlığa önem vermeye çalışmışlar ve ilk fırsatta kendi ulusal kitle iletişim araçlarını kurmuşlardır. Örneğin 14 Afrika, 12 Asya ve dört Güney Amerika ülkesi kendi TV istasyonlarını, bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz kurmuşlardır. 17 Afrika ve 15 Asya ülkesi de aynı anlayışla kendi haber ajanslarını örgütlemiş bulunuyorlar. Fakat bu gibi ülkeler, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ileri haberleşme yöntemlerine ve teknolojilerine hiç bir zaman sahip olamadıklarından, haberleşmede her zaman geride kalmak zorundadırlar. Böylece, haberleşme konusuna önem vermeye çalışan gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki dengesizlik günümüzde de sürüp gidiyor.

Bu dengesizlik elbette ileri kapitalist ülkelerin işine yaramaktadır. Gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkeler için her zaman yeni haberleşme teknolojilerinin sunulabileceği yeni pazarlar olmayı sürdürmektedirler. Hem de, geri kalmış ülkelerdeki halkların haberleşme alanında yeterince bilgi sahibi olmamaları, kendi ülkelerinde ve dünyada nelerin olup bittiğini yeterince öğrenememeleri ve eğitimsiz kalmaları da gelişmiş kapitalist ülkelerin onları rahatlıkla sömürmesinde birinci derecede rol oynuyor. Üstelik, gelişmiş kapitalist ülkeler geri kalmış ülkelerdeki geri kalmış haberleşme yöntemlerinin ve tekniklerinin zayıflığından da yararlanarak, emperyalizmin haberciliği ile ilgili baskıyı giderek artırmaya çalışıyorlar. Bir başka anlatımla, gelişmiş kapitalist ülkeler, emperyalist haberleşme yöntemleri ile kendi amaçlarına uygun haberleri, yorumları, görüşleri, filmleri, TV izlencelerini büyük bir rahatlıkla gelişmemiş ülkelere akıtabiliyorlar. Böylece de ortaya yeni bir sömürgecilik anlayışı çıkıyor. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde haberleşme yöntemleri ve teknikleri ile kurdukları yeni bir sömürgecilik anlayışı... Bu yeni sömürgeciliğin içinde soğuk ve sıcak savaş kışkırtıcılığı da var. Ve bu yeni sömürgeciliğin ilerde etkisini daha da artırması ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş kapitalist düzene daha da bağımlı duruma gelmelerini sağlamak için yeni yöntemlerle çalışmaya başlaması çok olası. Uzaya fırlatılacak uydularla gelişmiş ülkelerden gelişmekte olanlarda yaşıyanların evlerine doğrudan doğruya radyo ve TV yayımı yaparak...

Gelişmiş Ülkelerin Sağladığı Akımın İşlevleri Nelerdir?

Gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelerin radyo ve TV kurumlarına akıtılan haber, film, dizi film, radyo ve TV izlenceleri, ne gibi işlevleri yerine getirmektedir? Bu sorunun yanıtını açık seçik olarak şöyle vermek mümkün :

1. Gelişmekte olan ülkelerin gazetelerinde, kitaplarında, sinemalarında ve radyo-TV yayımlarında yer alan bu gibi yabancı kaynaklı ürünlerle salt o ülkelerin halklarını değil, aynı zamanda onların devlet, hükümet ve bürokratik çevrelerini de etkileyerek başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm gelişmiş kapitalist ülkelerin siyasal görüşlerini ve elbette birinci planda kapitalizmi benimsetmek.

2. Gelişmekte olan ülkelere akıtılan haberler, filmler, diziler ve radyo-TV izlencelerinde bu gibi ülkeleri

Domuzuna Bir Sevdanın Şiiridir

Herkes bir başka karşılar denizi
Bir deli ceylandır diye,
Ve kitaplar konusu
Solgun yüzler oldukça resmedilmiş
Çokça çizilmiş fırtınalı bir pusula
Savrum savrum ateş böcekleri...
İyi hatırlıyorum
Bitmeyen gece oyunlarından sonra
Dünyanın yenilgi bıçkınlaşır
Okumadığım, çokça düşündüğüm
Kitaplarla süzülürken içime
Ömrübillah alabildiğine severim.

İki kara bir beyaz
Nakışlanmış çiçek açtı kirazlar
İşte o zaman eğildik dudaklarına
Liseli bileklerimize takıldı hayat
Düştük ağrısı coğrafya sayfalarına
İçine dağlanan insan emeğini koyduk
Bir kavgaya demirledik...

—Susuz ve kitapsız
Evet sözediyoruz mayhoş hayattan.

Kestane dikenlidir
Yaprağı da enlidir unutamam
Ve iyi tanırım seni
Dağlarda fidan iken
Yiğitler harmanlansın hele
Sana nişan vereyim
Kalbimdeki sevdayla
Sevda söyle sevdalıyayım seni.

İstedin de vermedik mi gözümüzü
Dilimizi,
Bilmelisin
Bu sevda güzeldir artık belâlı da olsa.

Veysel Çolak

ilgilendiren konulara ve onların sorunlarına hiç yer verilmediği için, geri bıraktırılmış halkları kendi sorunlarından ve bu sorunların çözümlerini düşünmekten mümkün olduğu değin uzak tutmak.

3. Geri bıraktırılmış halkları Amerikan biçimi yaşam ögeleriyle koşullandırmak ve bu yaşam biçimine özlem duymalarını sağlamak.

4. Gelişmekte olan ülkelerdeki yaşamın ancak kapitalist düzenin parasal, teknolojik, politik ve ekonomik gelişmeleri ile düzelebileceği kanısını güçlendirmek.

5. Halkları gelişmekte olan ülkelerdeki özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası ilişkilerdeki politik çıkarlarına inanmalarına ve bu çıkarlara uygun davranışlara yönelmelerine yardımcılık etmek.

6. Geri bıraktırılmış ülkelerin halklarını sürekli olarak aşırı tüketime, ırkçılığa, şiddete, elitizme ve tutuculuğa yöneltmek. Böylece gerçek bağımsızlık düşüncesinin bu gibi ülkelerde yeşermesini önlemek.

7. Bir gelişmekte olan ülkenin diğer gelişmekte olan ülkelerdeki olaylardan mümkün olduğu değin habersiz ve bilgisiz kalmasını sağlamak. Gelişmekte olan bir ülkede gerçek bağımsızlığa ulaşmak için verilen bir savaşımı diğer gelişmekte olan ülkelerden saklamak.

8. Dünyanın hangi ülkesinde olursa olsun, gelişmiş kapitalist düzenin çıkarlarına aykırı düşen bir olay ortaya çıktığı zaman, yerine göre bu olayın haberini vermek gerekiyorsa, söz konusu haberin mümkün olduğu değin çarpıtılarak ve gerçek amacından saptırılarak gelişmekte olan ülkelere dağıtımını sağlamak. Böylece ilericilik, devrimcilik, yurtseverlik ve demokratik savaşımla ilgili olayları gelişmekte olan ülkelerdeki halklardan saklamak.

9. Tüm gelişmekte olan ülkeler arasında, onların çabalarıyla sağlanabilecek olan yakınlaşmayı engellemek ve örneğin Türkiye - Yunanistan gibi tarihleri birbirleriyle çatışmalarla dolu ülkeler arasında düşmanlığı körükleyici ilişkileri desteklemek.

10. Gelişmekte olan ülkelerde sürekli olarak kaygı yaratma, kendine olan güveni yitirme ve kendi kendini yönetme düşüncesini yok etmek gibi amaçlara yönelik bir hava yaratmak.

11. Gelişmekte olan ülkelerdeki halkları gelişmiş kapitalist ülkelerin mal ve hizmetlerini kullanmaya itmek.

12. Gelişmekte olan ülkelerin halkları üzerinde sosyalizm ve sosyalist ülkelere karşı korku, güvensizlik ve tehlikeli duygular yaratarak beyin yıkamak. Doğu ile Batı'nın bir araya gelemeyeceği, Doğu'nun her zaman kötülüğe yol açtığı, Doğu'nun ve sosyalistlerin sürekli olarak savaş çıkardıkları ve insanları öldürdükleri ve sosyalizmin girdiği tüm ülkelerde bölücülük yapıldığı düşüncesini desteklemek ve yaygınlaştırmak.

Emperyalizmin haberciliği ve emperyalizmin kültürü ile bu gibi işlevler yıllardan beri gelişmekte olan ülkelerde başarıyla yerine getirildiği için, örneğin Şili'de Salvador Allende'nin gerçekleştirdiği tüm ilkeler, düşünceler, hizmetler ve gelişmeler bugün yok edilmiştir. Güney Amerika'daki, Afrika'daki ve Asya'daki haklı başkaldırmalar ve ilericilik devinimleri sindirilmiştir. Elbette, böyle sonuçlara ulaşılmasında gelişmiş ülkelerden gelişmekte olanlara akıtılan haberler, filmler, diziler ve radyo-TV izlenceleri tek başlarına rol oynamamaktadır. Fakat bu gibi ülkelerde yukardaki işlevler diğer olumsuz siyasal ve ekonomik etkenlerle birleşince ve en ilginci de, bu işlevlerin yerine getirilebilmesi için gelişmekte olan ülkelerdeki yerli işbirlikçiler de katkılarını esirgemeyince, emperyalizmin haberciliği ve kültürü, gelişmiş kapitalist ülkelerin amaçlarının gerçekleşmesinde çok önemli ve etkili roller oynar duruma gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde hiç mi emperyalizmin haberciliğine ve kültürüne karşı çıkılmıyor? Sosyalist basından ve uluslararası basın ve kültür kuruluşlarının raporlarından öğrendiğimize göre, Nijerya'da, Peru'da, Senegal'de ve Tayland'da ülkelerin kendi ulusal amaçlarına uygun haberleşme yöntemlerinin kurulması için çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca, tüm Üçüncü Dünya ülkeleri kendi aralarında birleşerek bir haber ajansı kurma yolunu araştırmaktadırlar. Fakat bu konuda, sosyalist olmayan ülkelerde, tek tek ve hepsinin bir araya gelmesiyle olumlu bir sonuç almak o denli kolay olmasa gerektir. Çünkü bu gibi ülkelere gelişmiş kapitalist ülkelerin yöntemleri siyasal ve ekonomik yollarla öyle güçlü bir biçimde yerleştirilmiştir ki, bunları söküp atmak hemen mümkün olamıyor. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin bazı aydınları bile, ama özellikle halkları, emperyalizmin habercilik ve kültür alanındaki faaliyetinin ve bu faaliyetin etkilerinin, henüz farkında değil. Üstelik, bu gibi geri kalmış ülkelerdeki basının büyük bir çoğunluğu ve radyo-TV kurumlarının da hemen hemen hepsi gelişmiş kapitalist ülkelerin etkilerinden kurtulmak için en küçük bir çaba göstermeye yanaşmamaktadırlar. Bunda bilgisizliğin rolü olduğu değin, gelişmiş kapitalist ülkelere bilinçli bir bağımlılık isteğinin yaygınlığı da vardır.

Konuya Salt Habercilik Açısından Baktığımız Zaman...

Gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelere akan haberlerin durumunu ele almaya şimdi sıra geldi. 1977 yılında Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos Romulo'nun bir konuşmasında belirttiğine göre, dünyaya dağıtılan haberlerin üçte ikisi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kaynaklardan, geriye kalanlar ise Batı Avrupalı kaynaklardan gelmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde de, habercilik konusunda tüm dünyada büyük ve etkili bir tekelcilik sağlamış olan Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa kökenli haber ajanslarına yöneltilen eleştiriler giderek yoğunlaşıyor.

Tüm dünyada habercilik alanında korkunç birer tekel kuran Amerikan ve Batı Avrupalı haber ajanslarının adları nelerdir: Amerika Birleşik Devletleri kökenli Associated Press (AP) ve United Press International (UPI), İngiltere kökenli Reuters, Fransız kökenli Agence France Presse (AFP) ve Batı Almanya kökenli Deutsche Presse Agentur. (DPA) Türkiye basını ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) bu gelişmiş kapitalist ülkelerin haber ajanslarından her gün haber almaktadırlar. TRT bu haber ajanslarının tümüne abonedir. Türkiye'de salt TRT'nin bu konudaki durumunu ele alacak olursak, radyolarımızın ve televizyonumuzun yurt dışındaki olaylarla ilgili tüm haberleri ancak söz konusu haber tekellerinin süzgecinden geçtikten sonra halkımıza ilettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Haber tekellerinin TRT üzerindeki etkilerini ve bu konudaki örneklerimizi belirtmeden önce uluslararası düzeyde yine bazı istatistikleri gözler önüne sermenin yararı var. Çok yakında, TRT'nin de abone olduğu bu haber tekelleri teleksler, bilgisayarlar ve uydular ile dünyanın her yanındaki gazetelere, radyolara ve televizyonlara günde 4 buçuk milyona varan sözcükle haber iletecek duruma geleceklerdir. Oysa bugün gelişmekte olan ülkelerdeki en büyük ve en etkin haber ajanslarından yedisinin toplam olarak ürettiği günlük haberler salt 50 bin sözcüğü kapsamaktadır. Yine bugün Amerikan kökenli AP ajansına 107 ülkeden 10 bin, UPI ajansına ise 114 ülkeden 6,500 radyo, TV ve gazete abonedir. AP her gün salt Asya'ya 90 bin sözcük kapsayan haber gönderir. Karşılığında ise AP Asya'daki gelişmekte olan ülkelerden salt 19 bin sözcük kapsayan haber alır. Görüldüğü gibi, bu haber tekelinin verdiği habere karşı aldığı haberin miktarı çok azdır. Bu dengesizliği UPI tekelinde de görüyoruz. UPI günde Asya'ya ortalama 100 bin sözcük göndermektedir. Karşılığında aldığı sözcük ise 40 ya da 50 bin dolayındadır. Daha da önemlisi, UPI ayrıca günde 100 bin sözcük içeren ekonomik konulardaki haberlerini Asya'ya göndermekte ve karşılığında da yine ekonomik haberleri kapsayan 25 bin sözcük almaktadır. İngiltere kökenli Reuters ise günde 30 bin sözcükle haber dağıtmakta ve karşılığında ise kendisine 15 bin sözcük gelmektedir. Reuters'in ayrıca ekonomik haberleri içeren bültenleri her gün Londra'dan Asya'ya 60 bin sözcük iletir. Fransa kökenli AFP de hergün Asya'ya 30 bin sözcükle haber gönderir ve karşılığında da 8 bin sözcük alır. Salt Asya örneğinden verdiğimiz bu büyük dengesizliğin Afrika ve Güney Amerika'da da görüldüğü bir başka gerçektir.

Böylece, Amerikan ve Batı Avrupa kökenli haber tekellerinin dünyadaki tüm gelişmekte olan ülkelerin bağımsızlığına çok değişik bir yolla, dünya olaylarını duyurmada gölge düşürdüğünü söylemek mümkündür. Çünkü bu gibi tekellerin dağıttığı haberler, yukarıda da belirtildiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerin çıkarlarına göre ayarlanmış olup ancak onların süzgecinden geçtikten sonra geri kalmış ülkelere yansımaktadır. Bu süzgeçten ötürü, gelişmekte olan ülkeler dünya olaylarını salt çarpıtılmış olarak öğrenmekle kalmıyorlar aynı zamanda da kendileri gibi geri bıraktırılmış olan diğer ülkelere değgin olayları da bu tekellerin gözlüğü ile görmeye alıştırılıyorlar. Hatta sık sık kendileri ile ilgili olayları bile bu tekellerin haberlerinden öğrenmek zorunda kalıyorlar. Günümüzün Türkiye'si ve TRT'miz de bu tekellerin boyunduruğu altında bulunmaktadır.

Haber Tekellerinin TRT Üzerindeki Etkileri

Uluslararası haber tekellerinin Türkiye üzerindeki etkileri yukarda diğer ülkelerle ilgili olarak belirtilen çizgiye koşut bir biçimde gelişmiştir. Ne var ki, bugüne değin bu tekellerin basınımıza ve TRT'ye günde kaç sözcüğü kapsayan haber akıttıkları ve Türkiye'deki gazetelerin, haber ajanslarının ve TRT'nin bu bu haberlerin kaçta kaçını kullandıklarını bilmiyoruz. Çünkü ülkemizde bu konuda yapılmış bir araştırma ve oluşturulmuş her hangi bir istatistik yok. Üniversitelerimizde ve akademilerimizde bulunan basın ve yayın okullarının öğretim üyelerine bu konuda büyük görevler düşüyor. Uluslararası haber tekellerinin ürettiği haberlerin Türkiye'de nasıl kullanıldığını sayılarla ortaya koymak ve konunun içyüzünü gözler önüne sermek gerekir. Böylece ekonomik ve sosyal sorunlarla kıvranmakta olan ülkemizde bir de terörle yaratılan korkunç boşluğun ortaya çıkmasında, bazı olayları olumsuz bir anlayışla ve yanlış bir tutumla değerlendirmemizde ve iç ve dış savaşın kışkırtılmasında bu uluslararası tekellerin oynadığı rol Türkiye'de de adamakıllı anlaşılmalıdır.

Elimizde Türkiye ile ilgili istatistikler bulunmadığı için, biz burada yabancı uluslararası tekellerin salt TRT üzerindeki etkilerini ancak bazı örneklerle ortaya koymakla yetineceğiz. Bu örnekler bile ülkemizde yaşayanların TRT radyolarından ve televizyonundan aldıkları yanlış, çarpıtılmış, saptırılmış ve gerçek dışı haberlerle nasıl koşullandırıldığını göstermeye yetecektir.

Önce şu noktayı belirterek başlayalım. Bu uluslararası haber tekellerinin etkilerine karşı her hangi bir önlem almayı, bugüne değin, hiç bir TRT Genel Müdürü ya da hiç bir TRT yöneticisi düşünmedi. Salt Cengiz Taşer'in döneminde, TRT Haber Merkezi'nin dışardan gelen haberleri değerlendiren bazı görevlileri, kendi girişimleriyle ve hiç bir TRT yetkilisine danışmadan, yabancı kaynaklı haberleri dikkatle elden geçirmeye ve dış olayların haberlerini uluslararası tekellerin süzgecinden mümkün olduğu değin kurtararak kamu oyuna sunmaya başlamışlardı. Fakat AP azınlık hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra Doğan Kasaroğlu TRT Genel Müdürlüğüne atanır atanmaz, bu uyanık TRT habercilerinin hepsi bir yana sürüldü ve TRT'nin yurt dışından aldığı haberler yeniden uluslararası haber tekellerinin etkisine açık tutuldu.

Taşer'in açıklaması.

TRT Genel Müdürü Cengiz Taşer, 4 ekim 1979 tarihinde başlayan 8. TRT Danışma Kurulu'nu açış konuşmasında, «Dış haberlerde yabancı ajanslara bir noktada bağımlı olmak zorunluluğunu gidermek amacıyla, önemli olaylar, yurt dışına merkezden gönderilen ekiplerce izlenmektedir. Haber niteliğindeki tüm dış olayların TRT'nin kendi muhabirlerince sürekli izlenmesi ve merkeze geçilmesi tek seçenek olarak kabul edilmektedir.» demişti.

Gerçekten de yurt dışındaki önemli olayları yerinde izlemek için, TRT'nin söz konusu yabancı ülkelere bildirmen (muhabir) göndermesi, uluslararası tekellerin habercilik bakımından TRT üzerindeki etkilerini bir dereceye değin azaltabilir. Fakat Taşer'in yukardaki açıklamasında büyük bir eksiklik vardır. TRT acaba yurt dışındaki hangi önemli olayı izlemek amacıyla yabancı ülkelere kendi bildirmenlerini yollamaktadır? Taşer açıklamasında bu konuda hiç bilgi vermiyor. Özellikle son yıllarda TRT, Türkiye ile doğrudan doğruya ilgili olmayan, ama tüm dünyayı ya da örneğin üçüncü Dünya ülkelerini ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu Ortadoğu bölgesini kapsayan hiç bir olayı izlemeye kendi bildirmenlerini

göndermemiş ve bu gibi haberlerin tümünü uluslararası haber tekellerinden elde etmiştir.

Oysa özellikle Ortadoğu bölgesinde son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nin parmağını sokmasıyla ilginç gelişmeler birbirini izlemektedir. Örneğin söz konusu bölgede, özellikle Afganistan olaylarından sonra, savaş tehlikesinden sık sık dem vuruldu. Gerginliklerin, bunalımların, sıcak savaş tehlikesinin her geçen gün arttığı belirtildi. Uluslararası haber tekelleri Türkiye de dahil olmak üzere tüm ülkelere bu çizgide haberler verdiler. Basınımızın büyük bir bölümü ve TRT bu haberleri kulanmakta bir sakınca görmedi. Ama özellikle TRT bölgeye bir bildirmen göndererek konuyu incelemeye ve gerçek haberleri toplamaya yanaşmadı. Oysa aynı anda, Ali Sirmen gibi kendi dış politika yazarlarımızdan ve Batı'nın haber tekellerine girmemiş olan dürüst kaynaklarından öğrendiğimize göre, «bırakın sıcak savaşı bir yana, Olimpiyatların boykotu ya da Sovyetler Birliği'ne uygulanması öngörülen ambargo konularında bile, Batı ülkeleri bir görüş birliğine varamamışlardır. Ama Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'yu kendi çıkarları doğrultusunda karıştırırken, uluslararası haber tekellerinin çarpıtılmış ve saptırılmış haber yayma yöntemiyle de gerçekleri özellikle Ortadoğu halklarından saklamaya çalışıyor.

Bu konuda örnek mi istiyorsunuz? İşte İran olayları. Şah'ın İran'dan ayrılması ve yeni bir yönetimin bu ülkede işbaşına gelmesi ile sonuçlanan gelişmeleri bile TRT uluslararası haber tekellerinden gelen bilgilerle izledi. Oysa İran hemen yanı başımızda, ortak sınırları paylaştığımız bir ülke. Üstelik TRT bu olaylar sırasında oraya gerçekleri bildirmen de gönderdi. Ama ya bu bildirmen oradan Ankara'daki TRT Haber Merkezi'ne haber gönderemediği ya da gönderdiği haberler her nedense TRT Haber Merkezi tarafından kullanılmadığı için, kamuoyumuz İran olaylarını hep tekellerden aldığı haberlerle öğrendi. Bu arada da Sovyetler Birliği'nin Iran'a politik ve askersel yardım önerisi yaptığına değgin haberler çıktı. İran böyle bir önerinin yapılmadığını açıklamak zorunda kaldı ve Moskova'ya da böyle asılsız haberler çıkartarak kendilerini zor durumda bıraktıklarını söyledi. Moskova'nın İran'a bu konuda verdiği yanıt da dünya kamuoyuna pek yansımamıştır. Moskova İran'a bu gibi yardım söylentilerinin Sovyetler Birliği'nden değil, Batı'dan kaynaklandığını bildirmiştir.

Şimdi gerçekten, Taşer'in söylediği gibi, TRT'nin yabancı ajanslara bir noktada bağımlı olmak zorunluluğunu gidermek amacıyla yurt dışına bildirmenler gönderme alışkanlığına sahip olduğunu ve bu bildirmenlerinden de yararlanmaya gerçekten önem verdiğini bir düşünün. Bunun sonucunda hem bizim kamuoyumuz komşu İran'daki olayları TRT'nin kaynakları ile izliyor olacaktı, hem de Moskova'nın İran'a yardımı düşünmediğini ve bunun da Batı'dan kaynaklandığını dünya kamuoyuna bildirecekti. Böyle bir durumda habercilik bakımından TRT'nin en az üçüncü Dünya ülkeleri arasında kazanacağı saygınlığı ve güvenirliği gözönüne getirebiliyor musunuz?

Ama ne yazık ki, TRT bu gibi alışkanlıklara sahip değildir. Gerçi «Yurt dışına bildirmen gönderiyoruz.» dediği zaman, Taşer gerçek dışı bir açıklama yapıyor sayılamaz. TRT gerçekten de dünya futbol şampiyonalarına, Olimpiyatlara, Avrupa liglerine, Örövizyon Müzik Yarışmalarına ve önemli devlet adamlarımızın yurt dışına yaptıkları protokol gezilerine bildirmen göndermiştir bugüne değin. Ama ister Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendirsin, ister dolaylı olarak, TRT'nin bugüne değin olayları yerinde izlemek üzere, örneğin Birleşmiş Milletler Örgütü ile ilgili merkezlere, Lahey'e, Ortadoğu görüşmelerine OECD ve AET gibi uluslararası kuruluşlara bildirmenler gönderdiği çok, ama çok ender görülmüştür. Oysa Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendirmese bile, söz konusu uluslararası merkezlerde her gün tüm dünyayı genel anlamda etkileyen pek çok olay oluyor ve TRT her zaman da bu olayları ancak haber tekellerinin süzgeçlerinden geçtikten sonra halkımıza yansıtıyor.

Bu durumun ilerde uzaydaki uydular yolu ile daha da artması büyük bir olasılıktır. Çünkü son zamanlarda geliştirilen uydularla örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan bir TV yayımının Türkiye'deki evlerimizde bulunan TV alıcılarından izlenmesi mümkün olabilecek. Üçüncü Dünya ülkeleri uydularla yapılabilecek bu gibi yayımları önleyebilmek için şimdiden çareler düşünmeye başladılar. Bu konuda 8. TRT Danışma Kurulu'nda yönelttiğim bir soruya TRT yönetimi şu yanıtı vermişti: «Uydularla doğrudan doğruya yayım 3 ya da 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir. Türkiye de bu uydunun yayım alanı içindedir. Ancak Türkiye'ye yönelik yayım kolunun (5 kanallı) kullanım hakkı Türkiye'ye ait olacaktır. Türkiye'ye ait bir kanaldan başka bir ülkenin Türkiye'ye yayımı söz konusu olmayacaktır.»

TRT'nin, uydularla doğrudan doğruya yapılacak TV yayımı konusunda bu denli kendisinden emin ve bu denli iyimser olmasının başlıca nedeni Batı'ya olan bağımlılığından kaynaklanıyor olsa gerek. Teknolojik ve ekonomik nedenler geliştiği zaman, gelişmiş kapitalist ülkelerin uydular sayesinde salt Türkiye'ye değil, tüm gelişmekte olan ülkelerin halklarına TV yayımları ile erişmeyi ve onları bir de bu yolla etkilemeyi düşündükleri bugünden görmezliğe gelinemeyecek bir gerçektir. Kısacası, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkçe ya da bir başka dilde yapılan radyo yayımlarını nasıl evlerimizdeki radyo alıcıları ile izlememiz mümkün olabiliyorsa ve bugün sosyalist ülkelerle kapitalist ülkeler arasında nasıl bir «radyo savaşı» sürdürülüyorsa, yakın bir gelecekte de aynı ülkeler arasında bir «uluslararası TV savaşı başlayacak ve evlerimizdeki TV avcılarına uydularla çok uzak ülkelerden haberler, diğer izlenceler ve hatta reklamlar rahatlıkla akmaya başlayacaktır.

Yabancı tekellerin etkisine eskiden beri açık olan TRT'nin, yukarıdaki açıklamasından da anlaşılacağı gibi, ilerdeki yıllarda haber tekellerinden gelebilecek tehlikeleri hiç sezmediği görülüyor.

Afganistan olayları karşısında TRT'nin tutumu.

Afganistan olayları sırasında da TRT uluslararası tekellerin etkisi altındaydı. TRT'nin gerek bu uluslararası tekellerin etkilerinden kurtulmak, gerekse özellikle

Afganistan olayları sırasında Sovyetler Birliği'nin resmi görüşünü yansıtmak için, Sovyetler Birliği kökenli TASS adlı (Telegrafnove Agentsvo Sovetskovo Soyuza) haber ajansının haberlerini tek başına vermesi beklenemezdi. Kaldı ki, TASS ülkemizde basının ve TRT'nin çokca başvurduğu haber ajanslarından biri değildir. Ama yine de Afganistan olaylarının oluştuğu dönemde TASS'ın açıklamalarının da yansıtılması, konuyla ilgili bir yanın görüşlerini diğerleriyle birlikte kamuoyuna sunmak bakımından önem taşıyabilirdi.

Afganistan olayları sırasında TRT'nin kapitalist ülkelerdeki uluslararası tekellerin etkisinden sıyrılarak ve TASS'ın da etkisi altına girmeden konuyu tüm gerçekçiliği ile ve Batı'nın yaratmak istediği havaya kapılmadan duyurması gerekliydi. Oysa tekellerin tüm Üçüncü Dünya ülkelerine ve bu arada elbette Türkiye'ye de Asya'da ve sonra da Ortadoğu'da sıcak savaş olasılığının belirdiğini ve dolayısıyla da Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politika ilkelerinin çevresinde toplanılmasının gerektiğini vurgulayan haberler gönderdiler.

TRT, uluslararası haber tekellerinin Afganistan olayları sırasında dünya kamuoyuna yaymaya çalıştığı görüşün doğrultusunda günlerce yayım yaptı. Hatta bu uluslararası tekellerin güdümünde haber yayım politikasını oluşturan tüm gelişmekte olan ülkelerin radyo ve TV kurumlarında görüldüğü gibi, TRT de Afganistan olayları ile ilgili olarak salt Batı kaynaklı haberleri vermekle yetinmedi, aynı zamanda da aynı çizgide haber izlenceleri hazırlayarak Sovyetler Birliği'nin Asya'yı kana bulamaya başlar başlamaz ilk kez Türkiye'ye saldıracağını da tek yanlı olarak belirtti. Bu izlencelerden birinde tek başına konuşan bir gözlemcinin yanında en azından daha başka ve daha değişik görüşler ortaya sürebilecek dış politika uzmanları, yazarları, ve gazeteciler yok mudur Türkiye'de? Olmaz olur mu? Elbette var. Ama uluslararası haber tekellerinin etkisi altına isteyerek giren TRT'nin eline Türkiye'deki kamuoyunda bir kaygı, korku ve çekingenlik yaratmak ve anti - komünist olduğunu bir kez daha belirtmek, amacıyla sömürebilecek bundan daha olumlu (!) bir fırsat daha zor geçerdi. TRT de bu fırsatı bol bol kullandı.

Afganistan olayları sırasında TRT'nin haber bültenlerinde ve haber izlencelerindeki tutumunda görülen belli bir nokta diğer noktalara kıyasla çok büyük önem taşımaktadır. Bu belli nokta. Türkiye'de bazı çevreler arasında tartışma konusu yapılan «Sovyetler Birliği, Afganistan'ı işgal mi etmiştir? Yoksa ikili anlaşmalara göre Afganistan'a onun isteği üzerine yardıma mı gitmiştir?» sorusunun yapıtı ile ilgili bulunmuyor. Önemli olan uluslararası haber tekellerinin amacına uygun olarak Sovyetler Birliği'nin Asya'da yavaş yavaş ya da hızla tüm ülkelere saldırıya geçeceği, bu arada Türkiye'ye de geleceği izlenimini yaratarak bölgedeki halkların Amerika Birleşik Devletleri çıkarlarına yakınlaştırmaya yönelik radyo ve TV yayımları yapmaktı. TRT bu gibi yayımları yapmaktan hiç çekinmedi.

Ya Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'daki ve dünyanın diğer ülkelerindeki saldırganlık güden politikasının içyüzünü de aynı kamuoyuna açıklamaya hiç gerek yok mu? Sovyetler Birliği ister Afganistan'ı işgal etmiş olsun, ister bu ülkeye ikili anlaşmalara dayanarak girmiş olsun, acaba Sovyetler'in bu davranışı Amerika Birleşik Devletleri'nin aynı ülke ya da aynı bölge üzerindeki gizli amaçlarından, gizli çıkarlarından, hatta gizli davranışlarından hangilerini tepetaklak etmiştir? Bu gibi soruların yanıtlarına yer veren haberlere, yorumlara ve haber izlencelerine kapitalist ülkelerdeki uluslararası haber tekellerinin dünyanın dört bir yanına gönderdikleri basılı, sesli ve görüntülü değerlendirmelerde rastlayamazsınız. Bu nedenle de, Türkiye'nin radyo - TV tekelini elinde bulunduran ulusal radyo - TV kurumumuz TRT de kendi haberlerinde ve haber izlencelerinde yukardaki soruların yanıtlarını araştırmaya kalkmaz ve konuyu uluslararası tekellerin istediği doğrultuda inceleyerek tek yanlı bir kamuoyunu oluşturur.

Ya Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarları?

Uluslararası haber tekellerinin yönlendirmesiyle TRT Afganistan olayları sırasında ve diğer durumlarda salt bu gibi davranışlarıyla yetinse ya da salt sıcak savaş olasılığının Asya'da ve Ortadoğu'da belirdiğini kamuoyunu zorlayarak yerleştirmeye çalışsa, görevini iyi yapamıyor derdik. Oysa TRT'nin yaygınlaştırmaya çalıştığı düşünceleri ve görüşleri pekiştirmek için, tekellerin de yardımıyla gerçekleştirdiği başka haber yayımları da var.

9 temmuz 1980 tarihinde saat 20:30'da yayımlanan TV haber bülteninde ilginç bir dış kaynaklı haber filmi vardı. Bu filmde Amerika Birleşik Devletleri hava kuvvetlerinin Florida eyaletinde yaptığı hava tatbikatından görüntüler yer alıyordu. Durup dururken TRT'nin haberlerinde gösterilen bu filmde büyük uçaklardan atlayan yüzlerce paraşütçüyü, aynı uçaklardan atılan araç ve gereçleri ve yerde telefonla konuşan Amerikan askerlerini izlerken, bu görüntülerin eşliğinde görünmeden konuşan TRT spikeri de Amerika'nın bugüne değin gerçekleştirdiği «en büyük ve en hızlı hava tatbikatı»nın filmini izlediğimizi bize anlatıyordu.

Acaba bu film niçin TRT'nin haber bülteninde yer almıştı? Kim bilir, Amerika Birleşik Devletleri bugüne değin kaç kez kendi toprakları içinde böyle «tatbikatlar» yapmıştır? Hatta yine belli «tatbikatlar» içinde paraşütçü birliklerini kocaman uçakları ile kendi topraklarından binlerce kilometre uzaktaki ülkelere de, kim bilir, kaç kez indirmiştir? 1964 yılında, Şah'ın İran'daki en parlak döneminde, Amerika'da Kentucky eyaletindeki Fort Campbell üssünden kalkarak gelen Amerikan paraşütçülerinin İran'a rekor sayılacak değin kısa bir sürede inişlerini, çağrılı Türk gazetecileriyle birlikte izlemiş ve böylece bir Sovyet saldırısı gerçekleştiği taktirde, Amerika Birleşik Devletleri'nin nasıl İran'a ya da bir başka ülkenin yardımına (!) koşabileceğini gözlerimizle görmüştük. Ama gerek o eski günlerde, gerekse daha sonraki yıllarda bu gibi «tatbikatlar»ın haber olarak verildiğine tanıklık etmemiştik. Şimdi TRT Florida'daki bu indirme «tatbikatı»nın filmini uluslararası haber tekel-

lerinden alarak niçin yayımlama gereğini duymuştu acaba?

Üstelik, Florida «tatbikatı»ndan önceki günlerden birinde de TRT'nin yine uluslararası haber tekellerinden alarak yayımladığı bir başka haber filmi daha vardı. Bu filmde de Tayland'a Amerikan yardımı olarak ilk silah götüren bir Amerikan uçağının Bangkok Hava Alanı'na inişi gösteriliyordu. 11 temmuz 1980 tarihinde de aynı TRT aynı uluslararası haber tekellerinden almış olduğu bir başka filmde de Mısır'a yardım araç ve gereçlerini götüren Amerikan uçaklarının Kahire'ye inişlerini ve törenle karşılanışlarını sergiliyordu. Uluslararası tekellerin etkisi altındaki TRT'ye ne oluyordu böyle? Vietnam deneyinden boyunun ölçüsünü almadığı anlaşılan Amerika Birleşik Devletleri'nin askersel ve teknik gücünü kanıtlamak ve Amerikan paraşütçülerinin ve Amerikan yardımının dünyanın gerekli yerlerine en hızlı bir biçimde gönderilebileceğini göstermek için TRT niçin bu denli büyük bir çaba harcıyordu?

Gerçekte, yukarda sözü edilen haber filmlerinin Türkiye gibi pek çok ülkenin TV yayımlarında yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Uluslararası haber tekelleri aracılığı ile tekelci kapitalizmin, özellikle Afganistan olaylarından sonra, dünyanın en uzak köşesindeki, ama özellikle Asya ve Ortadoğu'daki ülkelere gerekirse yardım (!) gönderebileceği, gerekirse asker yollayabileceği dosta ve düşmana böylece anımsatılmakta ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gücü dünyaya kanıtlanarak, gerekirse, patlaması olası bulunan bir savaşa ağırlık koyabileceği böylece belirtilmektedir. Aynı zamanda bu gücün bir uyarı ya da tehdit olarak da kabul edilmesi de böylece isteniyor.

Tito'nun Bacağı Sorunu

Uluslararası haber tekellerinin Türkiye üzerindeki bir başka etkisi de Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun hastalanması ve hastalığının ağırlaşması sonucunda görüldü. Doktorlar Tito'nun bacağını kesmeye karar verince, haber tekellerinin süzgecinden geçerek basınımıza, TRT'ye ve elbette Türkiye gibi gelişmekte olan diğer ülkelere gönderilen haberlerde de soğuk v sıcak savaşı kışkırtan bir hava vardı.

Bu haberlere göre Yugoslavya birliği dağılma tehlikesiyle karşıkarşıya bulunuyordu. Yugoslavya'daki bazı bölgeler bağımsızlıklarını istemeye başlamışlardı. Sovyetler Birliği'nin, Tito'nun ölümünden sonra, Yugoslavya'ya girmesi bekleniyordu. Böyle bir olay Batı Avrupa'daki dengeyi tehlikeye düşürecekti. Yugoslavya da Batı Avrupa'daki konumu bakımından dengenin bozulmasıyla ne yapabilirdi? Sovyetler'in böyle bir davranışı karşısında Batı demokrasilerine düşen görevler vardı.

Basınımızda ve TRT'de bu konuyla ilgili haberler görüntülü olarak da verildi. Tito'nun bacağının kesileceğinin ve bu ameliyatın yapıldığının açıklanmasından sonra, TRT Televizyonu'nda uluslararası haber tekellerinden gelen bazı filmlerde yer değiştiren ve çeşitli önlemler aldığı bildirilen Yugoslav askersel birliklerinin görüntülerini izledik. Filmlerde gerçekten de harekat halinde olan tanklar ve içi asker dolu kamyonlar görünüyordu. Ama bunlar bir yerden bir başka yere doğal olarak mı gidiyorlardı? Yoksa Tito'nun ölümünden sonra karışıklık çıkmasın diye alınan önlemlerin gereği olarak mı yer değiştiriyorlardı? Bu gibi soruların yanıtlarını televizyonumuzda izlediğimiz iflmlerden anlamamız olanaksızdı. Ama filmlerdeki görüntülerin eşliğinde konuşan spikerlerimiz, uluslararası haber tekellerinin filmlerle birlikte gönderdikleri metinlerin çevirilerini okuyarak Yugoslavya'daki durumun iyi olmadığını yineleyip durdular.

Sonra ne oldu? Tito öldü, ama onun kurduğu ve birleştirdiği Yugoslavya dağılmadı. Fakat özellikle TRT'nin bir kez daha tekelci kapitalist düzenin yarattığı haber tekellerinin oyununa gelmiş olduğu ortaya çıktı. TRT bu gibi oyunlara boyun eğmekten hoşnut görünüyor. Çünkü dünkü ve bugünkü TRT yönetimlerinin gerçek amaçlarının, uluslararası haber tekellerinin amaçlarına koşut bir çizgide gelişmiş olduğunu söylemek büyük bir yanılgı sayılmaz. Yoksa, TRT yönetimi hemen Yugoslavya'ya bir bildirmen gönderir ve işin içyüzünü diğer yabancı kaynaklardan almadan, kendi olanakları ile Türk kamuoyuna sunmaya çalışırdı. Üstelik Tito'nun cenazesine giden Türk heyetinin içinde TRT Haber Merkezi'nin yetkilileri de vardı. Fakat dönüşte bu önemli habercilerin söz konusu konuyu da içeren ve gerçekleri dile getiren her hangi bir haber izlencesi hazırlayıp sunduklarına tanıklık etmedik.

TRT Haber Merkezi ve dış politika konuları.

Yukarıda da belirtildiği gibi, TRT Haber Merkezi'nin uluslararası haber tekellerinin etkilerinden kurtulmak için çalışmayı amaçlayacak bilinç düzeyinde olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Hatta TRT'nin yabancı haber kaynakları ile dünyada ve özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde yaratılmak istenen soğuk ve sıcak savaş kışkırtıcılığına yatkın bir kafa yapısına sahip olduğu da bilinmelidir. Daha da ileri giderek, TRT Haber Merkezi'nin bugünkü TRT yönetimi döneminde, ama daha önceki dönemlerde de, Türkiye'nin dış politikası ve diğer uluslararası olaylarla ilgili olarak bir «kapalı kutu» olduğu ve her iki alanda da, kamuoyunu oluşturmayı bir kenara bırakınız, seyirciye ve dinleyiciye bilgi vermekten kesinlikle kaçındığı da belirtilmelidir.

Bu «kapalı kutu» ancak uluslararası haber tekellerinin amaçlarını yerine getirmek üzere açılmakta ve bu gibi durumların dışında ise dış dünya ile ilgili haberleri bağımsız ve çeşitli yabancı etkilerden arındırılmış olarak vermemek için «kapalılığını» sürekli bir biçimde korumaktadır. Gerçekte, uluslararası haber tekellerinin TRT'ye akıttıkları haberlerin sayısı ya da bu haberlerdeki sözcüklerin sayısı toplansa, ortaya büyük bir miktar çıkar. Ama özellikle TRT Televizyonu'nda yer alan yabancı haberlerin sayısı belirlense, bu miktarın da çok düşük olduğu görülecektir. Denilebilir ki, dünyada, radyosunda ve televizyonunda bu denli az sayıda dış konulu haber kullanan ülkelerin başında Türkiye vardır. TRT ya az sayıda dış konulu habere yer verir ya da, bir

bakarsınız, kısa bir süre için radyoda ve televizyonda dış konulu haberden geçilmiyor.

Bilindiği gibi, TRT, beş uluslararası haber tekeline ek olarak, Avrupa Radyo TV Birliği'nin bir birimi olan Eurovision'dan (Örüvizyon) da her gün haber satın almaktadır. 17 şubat tarihli Günaydın gazetesi, yukarda değindiğimiz dengesizliği şöyle belirtmişti: «Çok değil, daha bir hafta öncesine kadar televizyon haberlerinde, Eurovision'dan alınan haber filmleri bol bol gösterilirdi. Ne var ki, son birkaç gündür tek görüntü yok. Ne oldu, Yoksa Eurovision da mı kepenk kapattı.»

TRT'nin bu denli az sayıda dış konulu haber kullanmasının çeşitli nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: TRT Haber Merkezi her dönemde dar bir dünya görüşüne sahip olduğu için, dünyada olup bitenleri halkımıza duyurmanın önemini kavrayamamıştır. İkincisi, özellikle siyasal partilerle ilgili o denli çok olaya ve demece yer verilmektedir ki, radyo ve TV haber bültenlerinde dış haberlere yer kalmıyor. İç haberlerin bu denli çok olmasının bir başka nedeni de TRT Haber Merkezi'nin TRT'nin kuruluşundan beri haberciliğin mesleksel yanına ağırlık vermemesi ve iç politikayla ilgili «haber değeri» olmayan bir sürü olayı yapay bir habercilik anlayışı ile önemsemesidir.

Oysa Cengiz Taşer'in 8. TRT Danışma Kurulu'nda yaptığı bir açıklamaya göre, «1979 yılında, istisna sözleşmesiyle çalışan yurt dışı TRT bildirmenliklerine yenileri eklenmiştir. Yeni bildirmenler de, ötekiler gibi, TRT'yi yurt dışında gereği gibi temsil edilebilecek seçkin haberciler arasından seçilmiştir. TRT Haber Merkezi'nin Federal Almanya'nın Bonn, Frankfurt, Köln, Hamburg kentleri ile Avusturya'nın başkenti Viyana, Avusturalya'nın Sydney kenti, İsveç'in Malmö kenti, Hollanda'nın başkenti Lahey, İngiltere'nin başkenti Londra, Kanada'nın başkenti Ottava ve Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nin bulunduğu Birleşik Amerika'nın New York ve başkent Washington'da bildirmenleri bulunmaktadır.»

TRT'nin uluslararası haber tekelleri ile başa çıkabilmek için başvuracağı yollardan biri yurt dışındaki olayları kendi bildirmenleri ile izleyebilmesidir. Taşer'e göre, işte dünyanın sayılı kentlerindeki TRT bildirmenleri. Şimdi oturup düşünelim: TRT haberlerinde ve haber izlencelerinde bu «seçkin bildirmenler»in gönderdiği kaç dış haberi izlediniz son günlerde, aylarda ve yıllarda? İzlediğiniz bu gibi haberlerin hangileri uluslararası haber tekellerinin Türkiye'ye maksatlı olarak gönderdikleri haberlerin yerini alacak anlayışıyla hazırlanmıştı? Ve aklınıza daha pek çok soru gelebilir bu konuda. Ama hiç birinin yanıtını araştırmaya gerek yok. Çünkü, bu seçkin bildirmenleri suçlamayalım, ama TRT bültenlerinde onların haberleri hiç mi hiç bulunmuyor diyebiliriz. Bir iki tanesinin gönderdiği haber ise ya «protokol» türünde bir resmî ziyareti vb. Anlatır ya da Demirel hükümetinin dışardan aldığı ve ertelettirdiği borçları...

Can Akbel olayı.

Yukardaki söz konusu edilen TRT yurt dışı bildirmenlerinden birinin Batı Almanya'dan verdiği bir haber var ki, burada sözü edilmeden geçilemez. Televizyonumuzun ünlü spikerlerinden Can Akbel'in Batı Almanya'ya göç edişi, TRT Genel Müdürü Kasaroğlu'nun kendisini kokteylde öven konuşması ve Akbel'in «Doğan Ağabeyisine teşekkürü», sanki o gün yurt içinde ve dışında başka hiç önemli bir olay olmamış gibi, TRT Televizyonu'nun en önemli haber bülteninde saat 20: 00'de yayımlanmış ve bu spikerimizin de Batı Almanya'dan TRT'ye haber göndereceği tüm kamuoyuna duyurulmuştu.

Yanılmıyorsak, bugüne değin Can Akbel Batı Almanya'dan TRT Televizyonu'na salt bir haber gönderdi. 21 ocak 1980 tarihinde saat 20: 00'deki TV haber bülteninde yer alan bu haberde Akbel görünerek bize, hem de bültendeki ilk haber olarak, Türkiye ile Batı Almanya arasındaki para yardımı konusunda oldukça bayatlamış ve tüm gazetelerde bir haftadan beri yer alan gelişmeleri özetledi. Üstelik Akbel'in Batı Almanya'dan gönderdiği bu çok önemli(!) görüntülü haber, TRT Televizyonu'ndaki alışılagelmiş biçimden değişik bir yolla sunuldu. Her zaman TV haber bülteninin başlangıcında, tanıtma yazısından ve müziğinden sonra, iki haber spikeri görünür. Önce bayan spiker izleyicilere «iyi akşamlar» diler, arkasından da bay spiker aynı dilekte bulunduktan sonra ilk haberi okumaya başlar. Oysa 21 ocak 1980 akşamı haberler başlar başlamaz, karşımızda Can Akbel'i görünce, kendisinin Batı Almanya'ya gideceğini ve oradan TRT'ye haber göndereceğini, daha önceki parlak yayımlarla öğrendiğimizden, herhalde çok önemli bir olayı duyuracağını sanmış ve acaba oradaki büyükelçimiz mi öldürüldü düşüncesiyle de çok heyecanlanmıştık. Ama Akbel, herhalde TRT Haber Merkezi'nin dürtüsü ile olsa gerek, ancak Demirel'i ve onun yandaşlarını hoşnut edebilecek olan eski yardım ilişkilerini sunup işin içinden çıktı. İşte Taşer'in belirttiği «seçkin bildirmenler» yurt dışından verdikleri haberlerle böyle değerlendiriliyor TRT'de. Böyle bir TRT'nin kalkıp da uluslararası haber tekellerine karşı mücadele etmesini bekleyebilir miyiz?

TRT yurt dışına bildirmen gönderiyor ya da yurt dışına yerleşenlerden bildirmen olarak yararlanıyor. Ama sonuç hem habercilik bakımından, hem de uluslararası haber tekellerinin TRT üzerindeki etkilerini azaltmak bakımından kocaman bir sıfır. TRT yurt dışındaki olayları radyo ve TV izleyicilerine duyurmayı önemsemediği için de radyo - TV bültenlerindeki dış olaylarla ilgili haberlerin sayısı son derece az. Ama yine de, TRT önemli dış olayları hem kendi, hem de uluslararası tekellerin amaçlarına uygun olarak saptırarak ve çarpıtarak vermekten kaçınmıyor.

Yine Afganistan olayları sırasındaki TRT haberlerinden örnekler verelim.

TRT'nin çarpıttığı haberlerden bazıları Afganistan olayları ile ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin askersel varlığı

Afganistan'da görüldükten sonra, TRT yaklaşık olarak on gün Müslüman çetecilerin Afganistan'ın dağlarında Sovyet askerlerine karşı çarpıştığını ve yüzlerce düşman-askerini öldürdüğünü söyleyip durdu. Ama aynı günlerde de kendi kendini yalanlamaktan alamadı. Afganistan'dan dönen bir gazeteciyle TV bülteninde yapılan söyleşide Sovyet birliklerinin üstünlüğünden söz ediliyordu. Aynı söyleşide Müslüman çetecilerin direniş hazırlığı içinde olduğu da belirtiliyordu. Meğer bu çetecilerin ellerindeki silâhlar yetersizmiş, bu nedenle de direniş harektinin başlaması daha bir yılı alırmış.

TRT'nin bu konuda yaptığı hangi haber yayımına inanacaktık? On gün süreyle açıklandığı gibi, Müslüman çetecilerin dağlarda yüzlerce Sovyet askerini öldürdüğüne mi? Yoksa aynı TRT'nin TV haber bültenindeki söyleşide yer alan gazetecinin sözlerine mi? Bir radyo - TV kurumunun verdiği haberlerde «doğruluk» ilkesi son derece önemlidir. TRT Afganistan olayları sırasında bu ilkeyi, herhalde gönlü Müslüman Afgan çetecilerle beraber olduğu için, bozmuş ve izleyicilerin kararsızlık içinde kalmalarına yol açmıştı. Nitekim, 14 ocak 1980 tarihli «TV'de 7 Gün» adlı dergide Güneş Tecelli şöyle yazdı: «Gönlümüz Müslüman Afgan çetesiyle olabilir, ama haberi çarpıtmak ne demek? Şimdi kamuoyu TRT'nin haberlerine nasıl inansın...»

Müslüman çetecilerin Afgan dağlarında Sovyet birliklerine ağır yitikler verdirdiklerine değgin haberlerin TRT'den yayımlandığı günlerde son derece çelişkili bir durum daha ortaya çıkmıştı. Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı bir haber tüm dünyaya Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın bir açıklamasını dağıtarak Afganistan'daki Sovyet birliklerinin çarpışmalardaki üstünlüğünü belirtiyordu. Acaba TRT'yi izleyenler aynı günlerde radyolarımızdan ve televizyonumuzdan yayımlanan bu haberlerden hangisini «doğru» olarak kabul etmeliydi? İzleyicilerine bu denli birbirini tutmayan haberleri vererek kamuoyunda karışıklık yaratan bir başka radyo - TV kurumuna herhalde dünyanın bir başka yerinde rastlamak mümkün olmasa gerektir.

Bu karışık Afganistan haberlerinin yayımından yaklaşık bir ay sonra TRT, 16 şubat 1980 tarihindeki saat 20:00 TV bülteninde, Afganistan Direniş Kuvvetleri Lideri'nin ilkbaharda saldırıya geçeceklerini bildirdiğini açıkladı. Bu haberin verildiği gün, yerli ve yabancı ajanslar aynı konuda bir tek sözcük bile yayımlamamışlardı. Yoksa TRT Afganistan Direniş Kuvvetleri Liderinin sözlerini özel bildirmeni ile mi saptamıştı? Ama TRT'nin Afganistan'da bildirmenleri de bulunmuyordu. O halde söz konusu açıklama nasıl elde edilmişti?

Bu sorunun yanıtını da 17 şubat 1980 tarihli Günaydın gazetesindeki «TV'nin Unuttukları» köşesinden öğrendik: «Meğer İslam Ülkeleri Dışişleri Konferansı'nı izlemek üzere Pakistan'a giden TRT muhabirinin çektiği filmler varmış. Bu filmler haftalardır TRT'nin tozlu raflarında duruyormuş. Akıllı evvel, işi sonra görevliler, bu haber filmlerini değerlendirmek istemişler. Böylece bir haber program yapıp, aniden yayına sokmuşlar. Bu haber programın aniden yayıma sokuluşuna da bir gerekçe bulmak için aynı geceki televizyon haberlerinde Afganistan haberi vermek gereğini duymuşlar. Böylece kendilerine göre 20 gün önceki, gazetelere göre de bir ay önceki bayat haberi ekrana getirmişler.»

İş burada bitse yine de iyi olurdu. Fakat bir de Günaydın gazetesindeki açıklamada yer alan Afganistan'la ilgili haber izlencesinin durumu vardı. İslam Konferansı'na gitmişken, Afganistan olaylarına değgin film çeken TRT bildirmeni belki bir taşla iki kuş vurmaya kalkmıştı, ama ikinci kuşu, yani Afganistan izlencesini de rezil etmişti. Bu filmde TRT bildirmeni «sınır kapısı» olduğunu belirttiği bir geçitte duruyor ve orada Sovyet askerlerinden geçilmediğini söylüyordu. Oysa filmde izlediğimiz «sınır kapısı»nda tek sovyet askerini göremediğimiz gibi, oraya «sınırkapısı» dememize bile olanak yoktu. Çünkü giysilerinden Afganlı olduğunu sandığımız kişiler, filmde, bu «kapı»dan her hangi bir sorgu sual olmaksızın, ellerini kollarını sallayarak, rahatlıkla geçip gidiyorlardı.

Saygınlık kazanmak, daha da önemlisi, izleyicilerinin güvenini sağlamak isteyen bir TRT'nin herhalde bu gibi haberler ve haber izlenceleri ile bir yere gitmesi mümkün değildir. Ne var ki, yabancı haber tekellerinin etkisi altındaki TRT'nin kendi oluşturduğu dış haberlerle, içine düştüğü başka gülünç, yetersiz ve acı durumlar da var.

TRT, Türkiye ile doğrudan doğruya ilişkili haberleri bile yabancı ajanslardan almak zorunda kalmaktadır.

1973 yılında Boğaz Köprüsü'nün görkemli, görkemli olduğu değin de karışıklıklarla dolu açılış töreni TRT Televizyonu tarafından naklen Örövizyon kanalı ile Avrupa televizyonlarına verilmişti. Fakat aynı akşam TRT Televizyonu'nun 20:30 haber bülteninde bu açılış törenini TRT'nin elindeki filmden değil, TRT'nin Örövizyonun merkezine gönderdiği görüntülerden izledik. Daha açıkcası, TRT Boğaz Köprüsü'nün açılış törenini naklen Örövizyon'un Avrupa'daki merkezine anında göndermişti. Fakat bu görüntülerin kopyalarını çıkarmayı unutmuş ya da çıkardığı kopyaları kullanamayacak bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle de, aynı günün akşamı, TV haberlerinde açılışı görüntüyle vermek mümkün olamayacaktı. Hemen Örövizyon Merkezine başvuruldu ve dört beş saat önce oraya anında geçilmiş olan görüntülerin kopyası istendi. Böylece de TRT'nin daha önce Avrupa'ya verdiği açılış görüntüleri, bu kez para karşılığında Örövizyon'dan alınarak aynı günün akşamı televizyonumuzun haber bültenine, hem de görüntülerdeki bulanıklıklarla yetiştirilmiş oldu.

Bu olayın basında yer alması üzerine, TRT Haber Merkezi yetkilileri de bazı açıklamalar yapma gereğini duydular. Fakat her hangi bir ciddiyet taşımayan bu açıklamalara burada yer vermeye gerek yok. Önemli olan, TRT'nin hem de kendi oluşturduğu görüntüleri, az bir ücretle bile olsa, bir yabancı haber kaynağından satın almak zorunda kalışıdır. Gerçekte, bu çok önemli bir örnek sayılmaz ve TRT'nin, bu örnekte gördüğümüz gibi, yabancı bir kaynaktan kendi oluşturduğu gö-

rüntüleri satın almak zorunda kalışının ana nedeni de o günlerdeki haber yönetimindeki beceriksizliğe, karışıklığa ve vurdum duymazlığa dayandırılabilir. Ama daha sonraki yıllarda bu beceriksizlik, karışıklık ve vurdum duymazlık çok artmış ve bunun sonucunda da yayım alanı giderek genişleyen radyolarımızın ve televizyonumuzun haberlerinde yabancı tekellere bağımlılık giderek genişlemiştir. Arkasından da, TRT ülkemizle doğrudan doğruya ilişkili olayların haberlerini de dış kaynaklardan almakta sakınca görmeyen bir düzeye gelmiştir.

Bir yıl sonra, 1974'teki Kıbrıs olayları sırasında, TRT'nin yine Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiren dış haberleri yabancı kaynaklardan aldığını gördük. O günlerde, özellikle Kıbrıs'daki birliklerimizin ikinci harekatından sonra Batı basını da Türkiye'nin aleyhine dönmüştü. Her zaman haberlerinde doğruluk ilkesini büyük bir duyarlılıkla uyguladığı ileriye sürülen İngiliz radyo - TV Kurumu BBC bile garip haberler vermeye başlamıştı. Böyle bir dönemde TRT'nin de çok dikkatli ve çok duyarlı bir habercilik görevini yerine getirmesi gerekirdi. Oysa, yabancı tekellere karşı hiç de bir önlem düşünmemiş olan TRT, Kıbrıs olayları sırasında hazırlıksız yakalandı. Çünkü Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilcimizin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a verdiği mektubun içeriğini, Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Denktaş'ın Lefkoşe'de bu konularda yaptığı bir açıklamayı ve ateş kes hattı ve tampon bölgeleri belirleme çalışmalarını, TRT, ancak yabancı haber ajanslarına dayanarak izleyicilerine iletti. Aynı TRT,Kıbrıs çıkarması başladıktan üç gün sonra oradan gelen bir filmi yayımlayabilmişti. Bu film de yabancı kaynaklıydı ve Mersin limanından Kıbrıs'a doğru açılan savaş gemilerimizin görüntülerini de içeriyordu.

1976 yılında ise TRT Televizyonu'nun haber bültenlerinde Van depremi ile ilgili yine yabancı kaynaklı filmleri izledik. Uluslararası haber tekellerinin kameramanları Van'a gitmişler, film çekmişler ve çektikleri filmi de hemen Avrupa'daki merkezlerine iletmişlerdi. TRT'ye ise, kendi ülkesinde oluşan böyle bir acı olayın görüntülerini Avrupa'daki haber tekellerinden para karşılığında satın alarak göstermek görevi düşmüştü.

1980 yılının başlarında da TRT Ankara'da Amerika Birleşik Devletleri ile imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşmasının (SİA) içeriği hakkında bir haber verdi. 11 ocak 1980 tarihinde TRT'de yer alan bu haberin kaynağı, ne yazık ki, Ankara değil, Washington'du. Oysa, Ali Sirmen'in o günlerde belirttiği gibi, Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ile yaşamsal bir anlaşma imzalıyor ve TRT böyle bir anlaşmayla ilgili noktaları Ankara yerine, Washington'dan alarak kamu oyumuza iletiyordu. «Hiç üzülmeden, hiç yüksünmeden ve hiç sıkılmadan...»

Ne var ki, TRT eğer uluslararası haber tekellerinin etkilerinden kurtulmaya yatkın bir uygulama eğilimi içinde olsa, bazı yabancı Batı ajanslarının haberlerinden yararlanmakta da bir sakınca görmeyebilirdi. Nitekim, yukarda sözü edilen ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imza edilen anlaşmadaki bazı konular (örneğin Türkiye'deki ABD üslerinden ABD uçaklarının yararlanabileceği,) anlaşmanın Ankara'da ki imza töreninden yaklaşık 18 saat önce CBS (Kanada Radyo - TV Kurumu) tarafından yurt dışı radyo yayımlarının haber bültenindeki bir yorumda açıklanmıştı. Yorumu bu satırların yazarı CBS'den dinleme fırsatını yakalamıştı.

Bu konuda, elinde olmayan nedenlerle de olsa, TRT yeterince haber bulamayınca CBS'nin böyle bir yorum yaptığını da belirtebilirdi. Gerçi böyle bir tutum, Türkiye'deki söz konusu üslerle ilgili gerçek durumun açıklanmasını istemeyen bürokratik ve siyasal çevreleri kızdırabilirdi, ama TRT de görevini yaparak kamuoyunu aydınlatmış olurdu.

Çözüm ve sonuç.

Bugün TRT'nin uluslararası haber tekellerinin tümden etkisi altında olduğu ve uluslararası olayları ve Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiren konuları, bu uluslararası tekellerin işlevlerine uygun bir anlayışla kamuoyuna sunduğu artık yadsınamayacak bir gerçektir. TRT nin özellikle 15 aralık 1979'dan itibaren yurt içindeki olayları da nasıl saptırdığını ve çarpıttığını gözlerimizin önüne getirirsek, Türkiye Radyo ve TV Kurumu'nun baştan aşağı bir «yalan makinası» ve tekelci kapitalizmin bir «beyin yıkama aracı» olduğu kesinlikle söylenebilir. Bu «beyin yıkama aracı» ile tekelci kapitalizm Türkiye'de faşizmin yerleşmesi için, büyük ve etkili adımlar atmaktadır.

Böylece her geçen gün, emperyalizm, Türkiye'de gerçek bağımsızlık anlayışının ayaklar altına alınmasında ve ülkemizin emperyalizmin haberciliği ile sömürülmesinde başarılı olmaktadır. Türkiye radyo - TV (elbette basın) haberciliği alanında da bir sömürge olmaktan kurtarılmalıdır. Elbette böyle bir sömürgecilikten kurtuluşa giden yol, siyasal ve ekonomik bağımsızlık için yapılan savaşımlarda da gördüğümüz gibi, son derece büyük ve korkunç engellerle doludur. Ama bu yolda yürümek ve bu yolda yürümeye çalışan Üçüncü Dünya ülkeleri ile işbirliği yapmak, geri kalmış ülkelerin bağımsız habercilik anlayışına kavuşması için çalışan UNESCO gibi uluslararası kuruluşlarda etkin olmak ve yayım tekelini elinde bulunduran TRT'mizin de doğru izlemesini sağlamak zorundayız.

Ancak, bu gibi adımların atılmasını sağlayabildiğimiz taktirde de, emperyalizmin haberciliğini TRT'den söküp atabilmek için gerekli olan somut önerilerin üzerinde durabiliriz. Önce kamuoyumuzu, uluslararası haber tekellerinin basınımız ve TRT üzerindeki etkileri-yolu izlemesini sağlamak zorundayız.

Not : Bu incelemedeki istatistikler Birleşmiş Milletler Örgütü, UNESCO, FAO, ILO ve IOJ (Uluslararası Basın Örgütü)'nun raporlarından ve yayınlarından alınmıştır.

(*) **Bu inceleme TRT'nin 12 Eylül 1980'e dek olan süre içindeki durumunu kapsamaktadır.**

inceleme

Emperyalizmin TV. Dizileri ya da Kültür Emperyalizminin Aracı TV

Önder Şenyapılı

«J. R. for President».

Türk Basınının TV'ye bağlı olarak gelişmiş sanayi kolunun yaydığı alaca dergilerin yazdığına göre, ABD'de son başkanlık seçimlerine girilirken, üzerinde yukarıdaki iki harf ile iki sözcüğün yer aldığı etiketler yapıştırılmış her bir yana; rozetler dağıtılmış; çıkartmalar kapışılmış; şapkalar, kasketler umulmadık sayıda alıcı bulmuş; ti-şörtler rekor düzeyde satılmış...

J. R. ya da Türk Basın organlarının yazdıkları gibi «Ceyar», TRT-TV'nin pazar geceleri yayımladığı «Dallas» dizisindeki, Ewing Petrol Şirketi Genel Müdürü. «President», başkan demek. Yazının başında yer alan tırnak içindeki İngilizce anlatımın Türkçedeki karşılığı şu: «Başkanlık için J.. R.»

Ya da şöyle anlatmalı: Hani, 12 Eylül 1980 gününden bu yana faaliyeti yasaklanmış siyasal partilerimiz var ya, işte, o partilerin yandaşları, genel başkanları için sık sık bir slogan atarlardı, «fi-lân baş-ba-kan» diye, bu sloganın Amerikanca karşılığı böyle: «... for President». Noktalı yeri ister Carter ile, ister Reagan ile, ister J. R. ile doldurunca, tamam, kimi desteklediğiniz ortaya çıkıyor.

Bir kısım Amerikalı, noktalı yerleri ya da daha doğrusu, Beyaz Saray'daki ABD Başkanlığı makamını Dallas dizisinin J. R.'ı ile doldurmak isterlermiş.

4 Kasım 1980 günü yapılan ABD Başkanlık seçimlerinde J. R. aday değildi. Üç aday vardı: Carter, Reagan ve Anderson. Üçüncüsünün etkinliği olmadı. Fıstık üreticiliğinden Başkanlığa geldiği için «fıstıkçı» diye anılan Carter ile, eski bir Hollywood aktörü olduğu için «aktör» diye anılan Reagan çekiştiler.

Mümtaz Soysal, 31 Ekim 1980 günü Milliyet'te yayımlanan fıkrasında şöyle yazdı:

«Çok kişinin yaptığı gibi şimdiki adayları «fıstıkçı» ve «aktör» diye küçümsemek, aslında, Amerika'daki demokrasiden yana bir şeyler söylemektir. Bir bakıma, bir fıstıkçıyla bir aktörün başkanlığa soyunabilmesi, sistemdeki demokratlaşmanın en çarpıcı belirtisi değil midir? Eski Yunan'danberi herkesin herkesi pekâlâ yönetebileceği, en iyi seçimin ad çekme olduğu söylenmez mi?»

İngiliz gazeteci David Hotham ise, «Türkler» başlıklı kitabında, «Bir Türk genellikle zıtlıklarla doludur» dedikten sonra, zıtlıklara çeşitli örnekler sıralamış ve bir de şunu yazmıştır: (1)

«Kendisini yönetecek bir diktatörün peşinde koşar; fakat, ille de demokrasi diye diretir.»

İki yazarın dediklerini bir arada değerlendirince, ABD'de sistemin aşırı demokratlaştığı, Türkiye'de ise demokraside direnilmesine karşın diktatorya özlemi duyulduğu yargısına varılmaktadır. Sistemin aşırı demokratlaştığı bir ülkede, J. R. gibi iktidarı elden kaçırmamak için her türlü yola başvurmaktan çekinmeyecek bir kişinin Devlet Başkanı olmasını isteyenlerin çıkması garip değil mi? Türkiye'de ise, J. R.'ı böyle bir göreve lâyık görebileceklerin sayısı, herhalde, pek fazla değildir. Giderek, Türkiye'de sistemin yeterince demokratlaşamamasına çoğunluğun J. R. gibilere hoşgörü ile bakmıyor olmasının yol açtığı öne sürülebilir.

Ne var ki, Türkiye'de de, J.R.'ı «gerçekçi adam» bulanlar yok değil. Bu gibilere göre, J.R., olaylar karşısında «duygusal» davranmıyor. Amacına ulaşmak için ne gerekirse onu yapıyor. Bir bakıma, bu yorum, «Dallas» dizisinin canlandırmaya çalıştığı J.R. tipinin «natura»sına uygun. Öteki bir anlatımla, dizi de, bu yoruma uygun J.R. vermek isteğinde izleyenlere. Böyle bir J.R., ABD gibi bir ülkede yürürlükte olan anamalcı ekonomik ilişkiler düzeyine aykırı değil. Ya da şöyle demeli; J.R.'ın yaptıkları, o ülkedeki ekonomik yapıdan kaynaklanan «insan ilişkileri»ne uygun. ABD'li izleyici J.R.'ın yaptıklarını pek fazla yadırgamıyor. Toplum içinde başarılı olmanın, başarıya ulaşmanın yolu J.R.'ın tutumundan geçer diye benimsemiş çünkü. ABD toplumunda nice J.R.'lar var. Ve ayrıca, gene ABD toplumunda, insanların birbirileriyle olan ilişkileri, örneğin Türkiye'deki gibi yakın ve sıcak değil. Oldukça mesafeli ve soğuk. Şöyle de düşünülebilir: Nasıl ki, kırsal yerleşimlerdeki ilişkilerle, kentlerdeki ilişkiler arasında önemli ayrılıklar var, Türkiye'deki kentsel insan ilişkileri ABD kentlerindeki insan ilişkileri arasında da ayrımlaşmalar söz konusu. Kırdaki yüzyüze ilişkilerin kente gelindiğinde yerini anonim ilişkilere bırakması gibi, anonim ilişkilerin yoğunluğu ve niteliği de hem kentlerin büyüklüğüne, hem de bu kentlerin içinde yer aldığı ekonomik sistemin gelişmişlik aşamasına göre değişiyor.

David Hotham'ın az önce de andığımız kitabında şu satırlar var:

«Türklerin parayla aralarında ilginç bir ilişki vardır. Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat, paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır. Ankara'ya ilk gelişimde, taksiyle şehrin bir ucundan öbürüne gittim. Fakat, yolun sonunda şoföre verilecek kadar yanımda para olmadığını fark ettim. Şoför (beni ömründe ilk defa

görüyordu), bir iki sözüyle bütün endişelerimi dağıttı. Elini şöyle bir sallayarak, «Boş verin,» dedi. «Başka bir zaman ödersiniz.» Hatta adımı adresimi bile sormadı. Adresimi ben kendim verdim. Ama ancak bir hafta sonra gelip parasını aldı. (...) Üstelik Türkler, para canlısı görülmekten hiç hoşlanmazlar. Bizim normal iş ilişkileri olarak kabul ettiğimiz durumlarda da böyledirler.»

Hotham, daha sonra, kendisine yardım eden Türk gazetecilerinin, bu işi, adeta salt «arkadaş hatırı» için yapacakları izlenimi verdiklerinden söz ediyor. Para ödemeye razı ettikten sonra ise, bu parayı kapalı bir zarf içinde, havadan sudan söyleşinin tam bir günü aldığı uzun bir ziyaretten sonra, ayrılmak üzereyken Türk meslektaşına verdiğini, arkadaşının da «parayı alıp hiç bakmadan çekmecesine atıp küt diye kapattığını» anlatıyor. Ve, bu konudaki sözlerini şöyle noktalıyor :

«Sanki, kendisine yararlı, fakat hiç sözü edilmemesi gereken bir şey vermiştim, sözgelişi, doğum kontrol hapı armağan etmişim gibi davranıyordu. Türkleri böyle durumlarda özellikle çok sevdim.»

Hotham'ın izlenimleri, çok değil, on yıl öncesinin izlenimleridir. Gerçekten de, biz Türklerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ön plana aldıkları değerler, «maddî» olmaktan çok «manevî» dir. «Dostluk», «arkadaşlık», «yardım» gibi kavramlardan öte, sözgelimi herhangi bir mevkii ele geçirmek için girilen çekişmelerde bile, sağlanacak maddî çıkardan daha çok, o makamın sağlayacağı manevî doyum önem taşır.

Ama, Türklerin parayı geri plana atan tutumları 1980 Türkiye'sinde de sürüyor mu? Hasan Pulur'dan aktarma yaparak yanıtlayalım bu soruyu :3/

«Kadıncağız oğluyla çarşıya çıkmıştı. Hava soğuk, rüzgâr esiyordu. Oğlunun önünü kapatmak isterken fermuar parmağını kesti. Olacak iş değildi ama, oldu işte.. Kan akıp duruyordu. Yolun üzerindeki eczanelerden birine girdi :

— Biraz pamuk verebilir misiniz, üstüne bastırayım, kan dursun.

Eczacı bir tutam pamuğun üzerine iki damla alkol damlattı. Kadın pamuğu parmağın üzerine koyup çıkarken teşekkür etti. Eczacı arkadan seslendi :

— Hanım kuru teşekkür para etmez, beş lira borcun var!»

Türkiye'de yaşayanların çoğunluğu için, halâ eczacının davranışı onaylanabilir bir davranış değil. Ama, gelişmiş bir anamalcı toplum bireyi, örneğin David Hotham, böyle bir davranışı yadırgamaz. Kaldı ki, teşekkürden önce, eczacıya «borcum nedir?» sorusunu yöneltir. Çünkü, onun gözünde, eczane bir tecimevidir, herhangi bir talebin karşılığı kesenkes ödenecektir. Tecimevinin sahibi ödeme yapılmasını istemezse, bu, olağanüstü bir davranış sayılır. Böyle bir durumda teşekkür sayısı artar, daha içten teşekkür edilir, hayretle karışık bir şükran duygusu ile karşılanır bu davranış. Çünkü, sistemin kurallarıyla koşullanmıştır gelişmiş Batı toplumlarının insanları : Her hizmetin ödenmesi gereken bir karşılığı vardır.

Türkiye insanı için ise, eczacının davranışı «kınanması gereken» bir davranış sayılır. Nitekim, bu olayı Hasan Pulur'a duyuran da, Pulur da, kınanması gereken bir olay olarak görmüşlerdir. Hiç kuşku yok, okuyanlar da bunların görüşüne katılmışlardır. Eczacı gibi düşünenler ile Batının gelişmiş ülkelerinde bir süre yaşayan ve o ülkelerdeki yaşantıyı benimsemiş olanlar ise, eczacının davranışını «gerçekçi» bulmuşlardır.

«Dostluk başka, alışveriş başka» felsefesine inananlar için, eczacının davranışı gibi, J.R.'ın davranışları da «gerçekçi»dir. Ama, Türk toplumunun çoğunluğu, henüz, «dostluk kantarla, alışveriş miskalle» inancına sarılmış olduğundan ötürü, ne eczacının bir tutam pamukla iki damla alkol için para istemesini, ne de J.R.'ın yaptıklarını içine sindirir. Bir anket yapılsa, Türk TV izleyicilerinin çok büyük bir bölümünün J.R.'a içerledikleri bulgulanabilir. Türkiye'de J.R. gibi birinin ülke yönetimi sorumluluğunu yüklenmesini isteyebileceklerin sayısı pek yüksek olamaz. Daha doğrusu, yukarıdaki eczacı gibilerin sayısı nice ise, onca kişi J.R. gibi birinin ülkeyi yönetmekle görevlendirilmesinde yarar görebilir.

Ölümsüz

İliklerinde tonca yalnızlık
sessizliğin kırbacında inliyorsun
acında kökleşiyor haklılığın
kıvancın paha biçilmez yürek
yalnızlıkları bölüşüyorsun
bütünleniyor acıların.

Çiçekbozuğu bir surat örneği günler
engebelerinde dala çıka
kulaçlıyorsun bataklığı
kurtuluş yakın diyorsun
umudun ölümsüz çiçek
direniyorsun/direniyorsun.

Çoktandır bozbulanık yören
bir içli ezgiyi mırıldanıyorsun
yine pusuda alçaklığın direnci
çoğalan yüreğini susturmak için
kanlı yenlerinde kin terleri
peşindeler/aldırmıyorsun.

—Bu kaçıncı ölümü güneşimizin—
öldükçe daha bir ışıyor
büyüyor aydınlığı
kan kusan faşist namlularında
milyonca yürek dipdiri
ölmüyor/ ö l d ü r e m i y o r l a r
büyüyor gülüşünde kanlı güllerin
çoğalıyorsun/gitgide çoğalıyorsun...

Nurten Çelebioğlu

Türkler, Hotham'ın öne sürdüğü gibi, kendisini yönetecek bir «muktedir insan»ın peşinden koşabilir, koşagelmiştir belki ama, o insanın namuslu, dürüst ve adil olması koşulunu da hep arayagelmiştir. «İlle de demokrasi diye diretmesi» nin nedeni de, aradığı koşullara uyamayan kişileri değiştirebilme olanağını demokrasinin sağladığını görmüş olmasıdır. Demokratik yollardan yönetime gelen kimselerde bir türlü umduğunu bulamadığı, umut bağladıkları kof çıktığı için de, sürekli olarak, bir gerçek önder aramak zorunda kalmıştır. Kökende, bu arayışını, «bir diktatör peşinde koşmak», bir diktatörün özlemini duymak diye almak da yanlıştır.

Kaldı ki, bu yanlış yorum doğru sayılsa bile, J.R.'ı Devlet Başkanlığına getirmek istemekten daha sağlıklıdır. Gittikçe ağırlaşan sorunların çözümü için bir diktatör, bir muktedir insan, bir önder özlemi çekmek ile Dallas'ın J.R.'ı gibi birini, demokratik düzen içersinde, demokratik yollardan ülke yönetimine getirme isteği göstermek arasında, birincisinden yana olumlu puanlar vermek daha kolaydır. Sistemin, Türkiye'ye görece, daha demokratlaşmış olduğu ülkeler de, bunalımın koyulaştığı dönemlerde, muktedir insanları göreve çağırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, demokrasinin beşiği diye anılan İngiltere Churchill'i, Savaştan yıllar sonra Fransa De Gaulle'ü yönetime getirmiştir. Ama, bu iki insan da, birer J.R. değillerdi.

Buraya değin yapılan tartışma, bazı sonuçlar çıkarmaya olanak veriyor.

Öncelikle şu: Bir «fıstıkçı» ile bir «aktör»ün Başkan adayı olmaları, ABD sistemin demokratlaştığını gösterir belki. Eğer «fıstıkçı» ve «aktör» sözcükleri ilk çağrışımlarıyla değerlendirilirse, sistemin demokratlaştığına inanılır da. Ama, örneğin «fıstıkçı» diye anılan Carter, sokaklarda «fıstık» satan bir adam iken ABD Başkanlığına yükselmiş değil. «Fıstıkçı» lık feodal anlamda «toprak ağası» demek olmasa bile, bir çağdaş büyük tarımsal işletmenin sahibi olmaktan kaynaklanıyor. ABD'de sıradan bir fıstıkçı ile, sıradan bir aktörün, bırakın başkan adayı olabilmesini siyasetle uğraşabilmesine olanak yok. Siyaset, varlıklı kişilerin uğraşıdır.

Bu gerçek bir yana, J.R.'ın Başkanlık makamına oturması isteniyorsa, bu isteği sistemdeki demokratlaşmanın en çarpıcı belirtisi saymanın ötesini araştırmak gerekir. «J.R. for President» sloganı, daha çok, sistemdeki çürümeyi sergilemez mi?.. Kendisini J.R. gibilerin yönetmesini isteyen bir toplum kaygı uyandırmaz mı?.. Kanımızca, J.R.'ı başına geçirmek isteyen bir toplumda sistemdeki demokratlaşmadan çok, sistemdeki kokuşma ilgi konusudur.

Ama, anlaşılıyor ki, J.R., ABD toplumuna aykırı düşmüyor. Yalnızca J.R. değil, öteki tiplemeler de o toplumda yaşayanlardan esinlenme. Türk toplumunda, evli olduğu erkeği bırakıp otel odalarında, sonra da bir arkadaşının evinde yaşayan bir kadına (Pamela) raslamak güçtür.

Karakterleri Türk toplum yapısına aykırı düşen bir dizinin TRT - TV'ce yayımlanmasının amacı nedir öyleyse?.. Bu sorunun yanıtı, kökende, hiç de karmaşık değil. Çok yalınç. Yayım saatlerini dolduracak ölçüde yerli yapım üretilemediği için. Niye üretilemiyor? Üretilebilir mi, üretilemez mi? Bu sorular, başka tartışmaların konusu. Ama, yabancı kaynaklı yapımların yayın saatlerinin büyük bir bölümünü kapsıyor oluşunun birinci nedeni bu. Yerli yapım üretiminin yetersizliği. Yerli yapımlar yayın saatlerini doldurmaya yetmeyince, yabancı kaynaklı yapımlar beyazcamı dolduruyor. Burayadek iyi. Böyle bir gerekçe, karşıoy ile de olsa, anlayışla karşılanabilir.

Olumsuzluk, yabancı kaynaklı dizilerin bu topluma yabancı davranış kalıplarını izleyenlere aşılıyor olmasında. Zararı şu: Dizilerdeki kalıpları benimseyen izleyiciler, bu kalıpları kendi yaşantılarına uygulamak istediklerinde, yaşadıkları ortam uygulamaya elvermez. Gerçekte, uygulamak isteyenlerin kendi yaşam bilgileri, yaşam bilgisi birikimleri de, özendikleri tutum ve davranış kalıplarını uygulamaya yetersizdir. Dolayısıyla, bu kalıpları uygulama çabalarının başarısızlıkla sonuçlanacağından da kuşku yoktu.

Başarısızlığın sonucu kişisel düzeyde enazından «mutluluk»a, toplum düzeyinde ise tedirginliğe yol açacaktır. Çevrenin kişiden duyacağı rahatsızlık kişinin çevresiyle olan ilişkilerinin bozulması sonucunu doğuracaktır.

Elbette, son söylenenlere şöyle bir karşı çıkmada bulunulabilir: İzleyenlerin TV'de gösterilen dizideki (ya da dizilerdeki) davranış kalıplarını uygulamaya kalkışmalarını öne sürmek, dizi ya da dizilerin TV izleyenleri etkilediğinden kuşku duymamak demektir. Oysa, TV'nin izleyenleri ne ölçüde etkilediği sağlıklı biçimde ölçülmemiştir. Etki derecesi tartışmalıdır. Kimi bulgular TV izlencelerinin etkisini yüksek gösterirken, kimi bulgular da sanıldığınca yüksek olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, «izleyicilerin dizilerdeki davranış ka-

Metin Demirtaş'ı Düşünürken

Dertliyim Antalya Mavisi, dertliyim
Lâcivert
Nar çiçeğinde yansırken
kimbilir kaç orman yanıyor içimde
kimbilir kaç çiçek açıyor
Torcs dağlarının
sarp kayaları içinde

Derdim büyük Antalya Mavisi, derdim büyük
Yetiş imdada
Mavilerinde yeşeren acı
turunç renginle

Tuluî Sönmez

lıplarıyla koşullanmaları ve bunları kendi yaşantılarında uygulamaya kalkışacaklarını öne sürmek de tartışma götürür» gibilerden bir karşı çıkmada bulunulabilir.

Ne var ki, TV'nin izleyenlere etkisi konusundaki kuşkular, özellikle sürekli olmayan yayınlar konusundadır. Ve daha çok, TV'nin siyasal yeğleyime etkisini ölçmeye yönelik araştırmalardan kaynaklanmaktadır.

Dizilerin süreksiz izlencelere göre daha etkili olduğunu anlatabilmek amacıyla, burada bir parantez açıp, iletişimde etki konusu hakkında bir kaç söz söylemekte yarar görülmektedir. İletişimin etkisinden söz açılınca, «iletişimin etkinliği» kavramı önem kazanmaktadır. Bu kavramı açıklayabilmek için, öncelikle, iletişimin yalınç tanımı yapılmalıdır. «İletişim»de, bilginin, bir görüşün, ya da bir davranışın biriyle paylaşılması amaçlanır. Bu tanım temel alınınca, «etkin iletişim», kaynak (ya da gönderici, öteki bir deyişle, gazete, kitap, radyo, TV, vb.) ile alıcı (okuyucu, dinleyici, izleyici, vb.) arasında bilginin, bir görüşün, ya da bir davranışın paylaşılmasını eksiksiz sağlayan iletişim olmaktadır. Alıcı, kaynağın kendisine geçirmek istediği «ileti»yi eksiksiz olarak aldığı zaman, iletişim tam anlamıyla etkindir.

Etkin iletişimi bozan her şey «gürültü» diye anılır. Bir iletişim düzeninde asıl büyük gürültü kaynak ve kanaldan çok, izleyenlerce yaratılmaktadır. İzleyenler, şu ya da bu nedenle kendilerine «çekici» gelmeyen iletişimi yadsımaya, yanlış yorumlamaya ve yanlış anımsamaya eğilimlidirler. İzleyicinin üç psikolojik tutumu bilinmektedir.

1. Seçmeci dikkat : İzleyici, ya sevdiği ya da belli bir zaman kesitinde gereksindiği konularda iletişime açıktır. Örneğin, uçak teknolojisindeki gelişmelere ilgi duymayan biri, Concorde uçağının son durumuna ilişkin haberleri ya hiç izlemez, ya da pek az izler. Kiralık ev arayan biri, kiralık konut duyurularını (başka zamanlar okumadığı halde) okumaya başlamaktadır.

2. Seçmeci algılama : Bir iletişimle karşı karşıya kaldığında, izleyici bunu önyargılarıyla çakışacak biçimde değerlendirme eğilimi göstermektedir. Örneğin, iki siyasal parti temsilcisinin tartışmasını izleyen bir alıcı çok zaman tartışmada öne sürülenleri dikkate almaksızın, kendi tuttuğu partinin temsilcisini tartışmada ağır basan taraf olarak görmektedir.

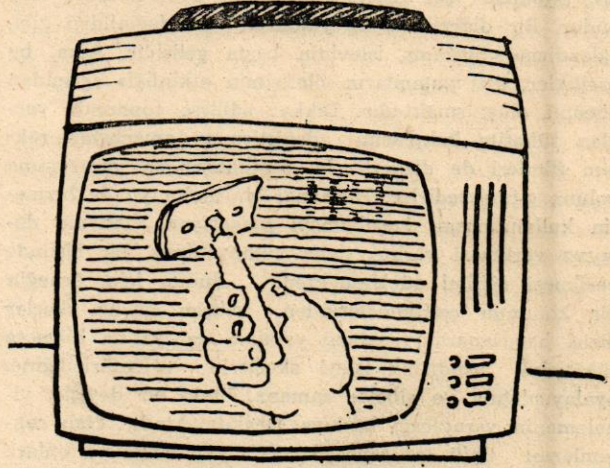
3. Seçmeci saptırma : Bir iletişimi anlamış olsa bile, alıcı, ancak, anımsamak istediğini anımsamaktadır. Örneğin, Sovyetler Birliği hakkında bir yazıyı okuyandan, anti-Sovyetçi olanlar o ülkedeki düzenin kötü yanlarını, Sovyet yanlısı olanlar ise iyi yanlarını anımsamak eğilimi göstermektedirler.

Seçmeci dikkat, seçmeci algılama ve seçmeci saptırma evrenseldir. Hemen her tür iletişime büyük ölçüde «gürültü» eklemektedir. İletişim kaynağı ne söylediğini denetleyebilmekte, ama alıcının ne işittiğini ya da işittiğinden ne düşündüğünü denetleyememektedir.

Alışılmadık bir ileti karşısında alıcı gürültüsü artmaktadır. Öte yandan, yalınç ve gözdağı vermeyen, korkutucu (tehditkâr) olmayan iletiler ise, daha «temiz» olarak alınmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir iletişimde, gönderilen iletinin alıcıyı (ya da alıcıları) bir görüşten bir başka görüşe çevirmesinin olanaksızlığı savunulmaktadır. Yeni bir görüşün, daha önce varolmayan bir görüşün benimsetilmesinin, varolan bir görüşün yerine yenisinin konulmasından daha kolay olduğu öne sürülmektedir. Alıcıların benimsemiş olduğu bir görüşü destekleyici yöndeki iletişimin «tutulması»nın, «benimsenmesi»nin daha kolay olduğu eklenmektedir.

Bir TV dizisindeki davranış kalıplarının izleyenlerce benimsenip uygulanmasına değgin sava karşı çıkmaların temelinde yukarıdaki açıklamalar yatmaktadır. Ne var ki, bu açıklamaların TV dizileri için geçerliğini yargılarken bazı noktaları göz önünde tutmak gerekmektedir.

Öncelikle, dizilerin «sürekli» izlenceler olduğu unutulmamalıdır. Türk TV izleyicileri aşağı yukarı altı aydan daha çok bir süredir J.R., Sue Ellen, Pamela Ewing, Cliff Barns ve ötekileri her hafta evlerine kabul

TRAŞ MAKİNASI

ediyorlar. Bir anlamda, bir arada yaşıyorlar. Çünkü, her bölümün ardından, anlatılan öykü ile ilgili tartışmalar yapılıyor. Tartışmalar sırasında önceki bölümler anımsatılıyor. Ve neredeyse, Ewing ailesinin yaşamı, onların sorunları, izleyenlerin öz yaşamlarının, öz sorunlarının önüne geçiyor. Artık üç «seçmeci» tutumun keskinliğini yitirdiği söylenebilir. Zaten, izleyicilerin «seçmeci dikkat»lerinin «Dallas» dizisi için işlediği öne sürülemez. Çünkü,bilindiği gibi, «Dallas» TRT - TV'sinin en çok izleyici çeken izlencesi. Dizi izlenceler, genellikle, öteki izlencelerden daha çok izleyici çekiyorlar. Diziler, oyalayıcı, eğlendirici nitelik taşıyorlar çünkü. Dolayısıyla, herhangi bir «ileti»nin alıcı (ya da izleyen) tarafından daha «temiz» olarak alınmasını da, dolaylı yoldan, sağlıyor diziler.

«Dallas»ın kişileriyle içli dışlı olununca, izleyicinin olayları önyargılarıyla değerlendirmesi eğiliminin de yavaş yavaş ortadan kalktığını öne sürmek yanlış olmaz. Tıpkı, aile bireylerinin yanlış ve doğru davranışlarını değerlendirmesi gibi, artık J.R.'a da olumsuz puan yanında olumlu puanlar da verilmeye başlanmıştır. Ni-

tekim, bu yazının başında da değinildiği gibi, Dallas dizisini izleyenlerden kimileri J.R. «gerçekçi» bulduğunu söylemektedir. Altı ayı aşan birliktelikten sonra, kimi izleyiciler, artık J.R.'ın yalnızca kötü yanlarını değil «gerçekçi» davranışlarını da anımsamaktadırlar. Özetle, yukarıda sözü edilen üç psikolojik tutumun, Dallas için (ya da uzun süredir beyazcamda gözüken tüm dizi filmler için) işlerliği kalmamıştır.

Bir de, dizi filmlerin, yalınç ve gözdağı vermeyen, izleyenin güncel yaşantısını doğrudan doğruya ve birdenbire etkilemeyeceği için korkutucu olmayan iletiler taşıdığını unutmayalım. Dolayısıyla, yürürlükteki davranış kalıplarının bugünden yarına ya da çok sınırlı bir süre içersinde değiştirilmesi gibi izleyenin gözünü korkutacak bir durum yoktur ortada. «Seçmeci dikkat»in dizi yapımlar için geçersiz oluşunun nedenlerinden biri budur. Bir diğeri ise, az yukarıda da değinildiği gibi, eğlendirme - oyalama işlevinin başta gelişidir. Ama, bu özellikler, dizi yapımların «iletişimin etkinliği» açısından gücünü oluşturmaktadır. Dikkat edilirse toplumda varolan tüketim kalıplarını değiştirmeyi amaçlayan reklam filmleri de dizilerin bu özelliklerinden yararlanma yoluna gitmektedirler. Herhangi bir malın ya da hizmetin kullanılmasını koşullamayı amaçlayan «ileti»nin dolaysız verilmesi yerine, daha yumuşatılmış, bir biçimde verilmesi eğilimi güçlenmektedir. Bunun için, örneğin bir konunun çeşitlemelerinden oluşan küçük skeçler dizisi hazırlanarak, reklamı yapılan mal ya da hizmete tüketiciyi ısındırma işlevi skeçlerin eğlendiriciliğine, oyalayıcılığına ve elbette zamana, öteki bir deyişle, yinelemenin yaratacağı baskıya bırakılmaktadır. Halı reklamlarını ünlü ses sanatçılarına yaptırmak ve onlara özel olarak bestelenmiş reklam şarkıları, «jingle»lar okutmak da, eğlendirme - oyalama amacına dönük bir biçimde, «ileti»nin alıcıya yumuşatılarak gönderilmesi değil midir?

Dış kaynaklı bir sinema filmi de Türk toplumunun yaşam bilgisine aykırı ögeler içerir. TV'nin yaygın olmadığı dönemlerde, Hollywood, «Amerikan yaşantısı»nı tüm dünya toplumlarına yaymak, «Amerika'nın dünya görüşü»nü tüm toplumlara benimsetmek yolunda peşpeşe ürettiği çok sayıda filmle oldukça başarı sağlamıştır. Sineması yeni gelişen toplumların film yönetmenleri, Hollywood filmlerinin kalıplarını kullanmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. İzleyiciler de, kendi yaşantılarına aykırı düşen kalıpları içeren bu «yerli» yapımları yadırgamamışlardır. Böyle bir gözlem, Hollywood'un toplumları etkilemede başarılı olduğunu kanıtlar.

Kaldı ki, sinema filmi bir buçuk, iki, bilemediniz üç saat süreli bir izlencedir. TV dizisi gibi aylarca süren bir birliktelik söz konusu değildir sinema izleyicisi için. Hollywood, az önce değindiğimiz etkilemeyi, rakipsiz olduğu bir dönemde, biribirinin benzeri çok sayıda film yaparak gerçekleştirmiştir. Süre açısından bir de TV dizilerine bakın: Her bölümü 40 dakika süreli 26 bölümlük bir dizinin izleyiciden çaldığı zaman 1440 dakika, ya da 24 saattir. Tam bir gün. Dizinin tüm bölümleri peşpeşe gösterilse, TV izleyicisi tam bir gün süre ile ekran başından ayrılamayacaktır. Belki, bu da bir şey değil. Geniş bir zaman kesitine yayılan dizinin bölümleri, izleyenleri diziyle daha çok birlikte daha uzun bir süre yaşamalarını sağlıyor. Daha önce de belirtildiği gibi, Türk TV izleyicileri **Dallas'la J.R.'la altı aydan daha** çok bir süredir birlikte yaşıyorlar. Bunca uzun bir birliktelikten sonra J.R.'dan etkilenmemek olanaklı mı? «Ya huyudan ya suyundan» demişler.

TV dizileri, izleyenleri o denli etkilemektedir ki, «gerçek dünya»dan, güncel yaşamın sorunlarından koparmaktadır. Türkiye'de «Yangın» adıyla gösterilen filmin öyküsü olan «The Towering Inferno»nun yazarı, Richard Martin Stern, «Vasiyetname» (The Will) başlıklı «best - seller»inde, TV dizilerinin, «gerçek dünya»dan ne denli kopardığını örneklemektedir.

Stern'in öyküsünde bir miras davası anlatılmaktadır. Bu dava için seçilen juri üyelerinin, ilk tanıklar dinlendikten sonra, mahkeme dışındaki ruh durumlarını yansıtmayı amaçlayan bir bölüm yer almaktadır kitapta.

Jüri üyelerinden biri bir kamyon şoförüdür. Yemekten önce birasını yudumlarken mahkemede dinlediklerini karısına anlatır ve davacı gencin büyük babasının vasiyetnamesine yargı organında itiraz etmekle karşı taraf olan amcasından ne istediğini çıkarmaya çalışır. Karısına da bu konuda bir soru yöneltir. Birlikte okuyalım :4/

«Televizyon alıcısı açıktı, bir yerli dizi gösteriliyordu. Harry'nin karısı izliyordu diziyi, iki ayrı konuşmayı aynı zamanda dinleyebildiği anlaşılıyordu. «Belki nedenleri vardır,» dedi. «Ve sevimli biri.»

Harry birasından büyük bir yudum aldı. «Ne gibi nedenler?»

«Belki, hani, seyahat etmek istiyor. Avrupa, Paris, filân.» Durdu. «Hep görmek istediğim yerlere.»

Harry birasını bitirdi, kalktı, kocaman elleriyle bira kutusunu ezdi, ve bir yenisi için buzdolabına yürüdü. Omuzunun üstünden, «Şu anda sahip olduklarıyla,» dedi, «Paris'i satın alabilir, ya da şu bilmemne kulesini.» Yeni bira kutusunu acımasızca açtı. «Bildiğim bazı tiplere benziyor. Her şeyi isterler. Bir adı vardır böylelerinin, ama hatırlıyamıyorum. Her neyse, illet bir tip.» İskemlesine geri döndü.

Karısının gözleri TV ekranındaydı. «Harry! Harry! Bak! Dediğim çıktı, hatırladın mı? Bir bebeği olacak demiştim değil mi? Ha, dememiş miydim?

Harry oturdu. «Kime ne?»

«Bana.» Harry'nin karısı çabuk çabuk gözlerini kırptı, bakışlarını ekrandan ayırmaksızın. «Doğururken öldüğünü düşün?»

«Oh, Tanrı aşkına,» dedi Harry, ve yeni bir kutu bira almak için saldırıya geçti.»

TV dizilerinin, izleyenleri güncel ve gerçek olaylardan kopardığına, yaşadığı çevreden yalıttığına, 1966 yılında, ABD'de bulunduğumuz sırada bizzat tanık olduk. Şimdi adıyla ve sayısıyla anımsayamadığımız, insanlı uzay uçuşları denemelerinden birinde, uzay aracında bir bozukluk görülmesi nedeniyle astronatlara geri dönmeleri buyruğu verilmişti. Uzay kapsülünün atmosfere girişi sırasında yerle iletişimi kesiliyordu ve aynı **sırada oluşacak yüksek ısı** nedeniyle aracın parçalanma olasılığı vardı. Ya da bir başka çekince... Önemli

olan, Amerikalı astronatların uzayda ölümle yüzyüze gelmiş olmalarıydı. TV istasyonları izlenceleri değiştirip Cape Kennedy Uzay Üssüne bağlandılar ve oradan canlı yayın yaparak, izleyenlere «dönüş» ile ilgili birinci el bilgileri iletmeye koyuldular.

Ertesi gün, tüm günlüklerde kızgın okuyucu mektupları yer aldı. Sonraki günlerde bu mektuplar arttı. Bir aydan daha çok bir süre, TV istasyonlarına sövgüler yağdıran mektuplar okuduk. Okuyucular ve aynı zamanda TV izleyicileri, Cape Kennedy'den canlı yayın yapıldığı gece, izledikleri dizilerin gösterilmemiş olmasına kızıyorlardı. Mektupların çoğu, bir TV istasyonunun o gece göstermesi gereken bir «uzay dizisi»ni yayından kaldırmış olmasını bağışlamayan okurlarca gönderiliyordu. İzleyiciler, «düşsel» uzay serüvenini, uzayda yaşanmakta olan bir «gerçek» serüvene yeğlemekteydiler.

Bugün, Türkiye'de, çevreye bir kulak verin, güncel iç ve dış olaylardan daha çok Dallas dizisinde olup bitenlerden konuşulduğunu duyacaksınız. Ülkenin içine düştüğü ekonomik bunalımdan çıkabilmek amacıyla alınan önlemlerden daha çok, Sue Ellen'in doğurduğu bebeğin kimden olduğunun tartışıldığına tanık olacaksınız. Bir soruşturma yapılsa, ülkenin kaderini etkileyen kişilerden daha çok, J. R.'ın tanındığı bulgulanabilir. Tıpkı Richard Martin Stern'in örneğindeki gibi. Harry'nin karısı, kocasının tanık olup da kendisine aktardığı bir gerçek dramın nasıl sonuçlanacağını, bu olaydaki gerçek kişilerin yargılama sonucundan nasıl etkileneceklerine ilgi duymamakta ama, TV'deki «dram» kişilerinin başına gelenlere üzülmekte ya da sevinmekte, başlarına gelebileceklerden kaygı duymaktadır.

Anlatılanlar, TV izleyenlerin gerçek dünya ile olan ilişkilerinin gittikçe güçsüzleştiğini, yaşamın gerçeklerine gösterdikleri ilginin gittikçe üstünkörü bir nitelik aldığını açık-seçik ortaya koymuyor mu? Düşsel dünyada yoğunlaşan ilgi, bir bakıma, izleyicinin TV dizilerinin içerdiği kapsamsız bilgiyle yetinmeleri, diziler hazırlayanların dünya görüşüyle koşullanmaları ve o dizide sergilenen davranış kalıplarını doğal bulmaları çekincesini taşımıyor mu? Söz konusu çekincenin, bir koşul altında biraz yeğnileştiği (hafiflediği) öne sürülebilir. O koşul, dizi yapımın üretildiği ülke toplumunca izlenmesidir. Çünkü, yapımcılar da o toplumun ögeleri olduklarından, alıcılara (ya da izleyicilere) gönderdikleri «ileti»ler, ne de olsa, toplumda geçerli değer yargıları, tutum ve davranışlara pek aykırı düşmez. «Kapalı Kapılar Ardında Washington» dizisinin öykülediği «Nixon yönetimi» döneminde çevrilen dolaplarla, Dallas'taki J. R.'ın kırdığı cevizler arasında 1/1 benzerlik vardır. Avrupa ülkeleri yönetimlerinin korkulu düşü olan Reagan'ı Başkanlığa seçen bir toplumun, «J. R. for President» sloganını atması doğaldır. Toplumbilimci olsak ve ABD'de yaşıyor olsaydık, Johnson'un, Nixon'un, Reagan'ın ABD Başkanlığına seçilmesini sağlayan kamuoyunun oluşmasında «Dallas» ve benzeri TV dizilerinin katkısının ne olduğunu araştırırdık. Bununla da kalmaz, yukarıda anılan kişileri yönetime getiren toplumun «Dallas» ve benzeri dizilerin yapımındaki baskısının ölçüsünü belirlemeye uğraşırdık. İki olgu arasında, yumurta ile tavuk ilişkisine benzer ve bir anlamlı bağlantının varlığından kuşku duymuyoruz. «Dallas» ve benzeri diziler «sistem»in pekişmesini sağlarken, «sistem» de «Dallas» ve benzeri dizilerin üretilmesini sağlıyor. «Sistem»in boyunduruğu altına girmiş ABD toplumu, «Dallas»ı aykırı bulmuyor ve bu tür dizilerin yapılmasını, bu tür diziler izlemeyi istiyor.

Ne var ki, «Dallas» ve benzeri TV dizileri, Türkiye ve benzeri ülkeler toplumlarınca izlenmek istenen diziler değildir. Öteki bir deyişle, Türkiye ve benzeri ülkelerin toplumları «Dallas» ve benzeri dizilerin yapımı için herhangi bir baskı koymuyorlar. İzlemek istedikleri izlenceler konusunda da herhangi bir baskı koymuyorlar. «Dallas» ve benzeri diziler, bir oldubittiyle Türk TV izleyicisinin karşısına çıkıyor. Oldubittinin birincil nedeni, daha önce de değinildiği gibi, TV denilen ve ne verilirse yutuveren daima aç bir canavarı doyurmak. Yayın saatlerini doldurmak için izlence yetmezliği.

Türkiye gibi ülkeler toplumları, eğlence -dinlenme-oyalanma ya da kısaca söylenirse rekreasyon olanakları ve alışkanlığı anılan ülkelerde gelişmediği, gelişemediği için; ayrıca, söz konusu olanaklar gelişmiş olsa bile, toplumu oluşturanların bu olanaklardan yararlanacak ekonomik güçleri bulunmadığından ötürü, boş zamanlarını değerlendirmede geniş ölçüde TV'ye dayanıyorlar. Türkiye gibi ülkelerde, TV ekranlarının hiç kararmamasındaki, yayına ne konulursa izlenmesindeki birincil neden

Yalnızlığa Ağıt

öldüresiye bir ayaz vardı
(kış dense de hangi mevsim bilmiyor şair)
ve karanlık bir babil yalnızlığı
unutmuştuk
gece ayın şavkımasını
unutmuştuk
günboyu güneşi

öpüşüyorduk aklımıza geldikçe
dudaklarımız birbirine değdi değmedi
işte öylesine
—öpüşmek buysa—

yorgun ve umarsızdık
günden güne soğuyan yüreklerimiz ellerimizde
boşlamıştık
sabahları göğü maviye boyama işini bile

ayaklarımız yorgun ceylan ayaklarıydı
—ölümle yaşam arası—
nelerden sonra anladık
ceylanların da ağladığını

çizmediğimiz yollar öğretti bize
sevgileri alelacele yaşadığımızı
ölüme yek gidende anladık
tekil yaşamın kısırlığını

Habib Bektaş

bu. Bikez daha vurgulayalım: Diziler, yalınç ve gözdağı vermeyen, korkutmayan izlenceler olduklarından, ötekilerin hepsinden daha yoğun ilgi görüyorlar. İzleyeni çevresinden, «gerçek dünyadan» yalıtmak kudreti, dizi, yapıldığı ülkeden bir başka ülkenin toplumuna ulaştığı zaman yitmiyor elbette. Yani, «Dallas», ABD TV izleyicilerini nasıl «düşsel dünya»nın tutsağı ediyorsa, Türk TV izleyicilerini de ediyor.

Şimdi, şöyle yaklaşalım :

(a) Bu dizilerin içerdiği bilgi, kapsamlı ya da kapsamsız, Türk toplumunun gereksindiği, örneğin daha iyi bir yaşam biçimi ve çevresi elde etmesine katkıda bulunacak bilgi olabilir mi? Yanıt, kocaman bir «hayır».

(b) Diziyi gerçekleştirenlerin «dünya görüşü» içinde yaşadıkları toplumun benimsemiş olduğu dünya görüşünü yansıttığına göre, bu görüşle koşullanacak Türk toplumu daha iyi bir yaşantıya kavuşma ve daha iyi bir yaşam çevresi elde etme çabalarında bir sıçrama yapabilecek itici güce kavuşmuş olacak mıdır? Yanıt, kocaman bir «hayır».

(c) Dizide sergilenen davranış kalıpları Türk toplumunun sahip olduğu yaşam bilgisi birikimiyle bağdaşacak ve yaşamın sürüp gitmesi için bu yaşam bilgisinin toplumun içsel değişimine uygun ve hızlı bir biçimde yeniden üretilmesini sağlayabilecek midir? Yanıt, kocaman bir «hayır».

Üç kocaman «hayır» yerine, üç cılız «evet» yanıtı verilebilse bile, yabancı kaynaklı TV dizilerini Türk izleyicilere sunarken titizlenme gereği vardır. Çünkü, bir başka toplumun yaşantı biçimini «model» olarak almanın doğuracağı çeşitli sorunlar vardır. Her şeyden önce, bir toplum, ne denli zorlanırsa zorlansın, ne denli etki altında kalırsa kalsın, bazı yapısal özelliklerini kolay kolay yitirmez. Ayrıca, yitirmemesi zorunludur. Nitekim, tarihe göz atıldığında, her bakımdan başka toplumların egemenliğine girmiş ulusların, gene de başkaldırabilmelerindeki gücün kaynağı, söz konusu yapısal özelliklerin yitirilmemesi, tüm baskılara karşın ortadan kaldırılamaması olmuştur.

Ama, şunu da unutmamak gerek : Tarih boyunca, bir toplumun her ögesine aynı zamanda, aynı yoğunlukta ve sürekli olarak ulaşabilmek olanağı yoktu. Bugün var. Bugün TV var.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, o zamanadek varolan yığın iletişim araçlarının hepsinden daha güçlü, çok sayıda insana aynı zamanda, aynı yoğunlukta ve sürekli olarak ulaşabildiği için güçlü olan radyo vardı. Radyonun Hitler ve Nazi yönetimince ne denli etkili bir biçimde kullanıldığı Nurenberg duruşmalarının tutanaklarına geçmiştir. Oysa, örneğin, TRT-TV'nin şu sıralar yayımlamakta olduğu «Zor Yıllar» belgeselini izleyenler kaçırmamışlardır, propaganda amacıyla havadan atılan bildirilerden, Churchill, «Avrupa'nın tuvalet kağıdı gereksinmesini karşılamaktan öte bir işe yaramadı» diye söz eder. Churchill'in dediği gibi olmasa bile, alıcıların tümüne aynı anda ulaşmasına, okur-yazar olmayanların «ileti»sini almasına olanak bulunmayan havadan atılan bildirilerin radyo ile boy ölçüşmesi düşünülemez. Radyo gibi yalnızca kulağa değil, kulakla birlikte göze de seslenen TV'nin, iletişim kaynağının geçirmek istediği iletiyi alıcıya en yetkin biçimde ulaştırdığı ise, artık, tartışma dışıdır. Günlük konuşmada sık sık duyulan, «dediğine mi inanayım, gördüğüme mi» gibilerden bir anlatımdaki ikilem TV izleyicisi için söz konusu değil. TV ekranında görülen söyleneni, söylenen görüleni tümler, destekler. (Görüntünün sözü, sözün görüntüyü desteklemediği ya da tümlemediği bir TV izlencesinin hiç duraksamaksızın «başarısız» diye damgalanacağı da böylece anlatılmış oluyor.) Böylece, gözün algılayamadığını algılamaya kulak, kulağın iyi duyamadığını anlamaya göz yardım eder. Beş duyudan biri yerine ikisi birden kullanılınca, alıcının, iletişim kaynağının kendisine gönderdiği «ileti»yi daha «temiz», daha «sağlıklı», teknik terimle «gürültü»sü enaza indirgenmiş olarak alacağı açık. TV'nin öteki yığın iletişim araçlarından üstünlüğü, insanın beş duyusundan ikisini kullanmasından kaynaklanıyor.

Bu özellik, bir de sinema da var. Ama, yukarıda da değinildiği gibi, sinema «süreklilik»ten yoksun. Ayrıca, aynı anda ulaşabildiği alıcı sayısı da kısıtlı. Dolayısıyla, TV ile yarışması beklenemez.

Rakiplerinden çok bakımdan önde bulunan TV, Yirminci Yüzyılın bir «ileti»yi en iyi ve etkili biçimde «ileten» bir «yığın iletişim aracı» kimliğini taşıyor. Bu aracın «ileti» bombardımanının yığınlar üzerindeki etkileri her bakımdan ve bütünüyle ölçülebilmiş değil. Yapılan ölçümler de, örneğin, yabancı kaynaklı yapımların bir toplum üzerine ne ölçüde baskı koyduğunu; bu baskının, bir toplumun yitirmemesi gereken yapısal özellikleri üzerinde ne gibi yıkımlara yol açtığını belirlemiyor.

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşından bu yana, yabancı siyasal propagandanın önemli nitelik değişimine uğradığı da biliniyor. Bu değişimde, yığın iletişim araçlarındaki olağanüstü gelişimin payı büyük. Hemen her ülkeye giren Hollywood yapımı filmler, yalnızca, Amerikan yaşantısına imrenme doğurmakla kalmadı, aynı zamanda böyle bir yaşantı sağlayan ekonomik düzenin benimsenmesi eğilimlerinin güçlenmesine de yol açtı. Sonuçta, biribirinden çarpık ulusal anamalcı ekonomiler ortaya çıktı.

Hollywood'un geçmişte becerdiğini, şimdi ABD TV stüdyoları sürdürüyor. Üstelik, akıl almaz bir yoğunlukta. ABD'nin bir yıl içinde dış ülkelere sattığı TV izlencelerinin süre toplamı 100-200 bin saati bulmaktadır. ABD'yi izleyen üç gelişmiş ülkenin dış ülkelere satabildikleri izlencelerin süre olarak tutarları ise, çok gerilerde kalmaktadır: İngiltere 20-30 bin saat, Fransa 15-20 bin saat, Federal Almanya 5-6 bin saat. (5) Gelişmiş ülkeler arasında bile, dışarıya satılan izlence açısından derin eşitsizlikler bulunduğu, aktarılan bu sayılarla belirginleşiyor. Daha çok izlence satan ülkenin öteki toplumlar üzerinde daha etkili olduğunu ve olacağını vurgulamak için «kâhin» olmak gerekmiyor.

Yabancı kaynaklı izlencelere ya hiç yer vermeyen, ya da çok az yer veren ülke sayısı ise, çok az. Bu gibi ülkeler arasında, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, SSCB, Fransa ve İngiltere yer alıyor. Dış kaynaklı izlenceye en çok yer veren ülke sayısı ise, çok fazla. TV yayınlarında kullandıkları dış kaynaklı izlenceler tüm yayın malzemesine oranlandığında, bazı ülkeler için elde edilen değerler şöyle: Suudi Arabistan %100, Guatemala %84, Sin-

gapur %78, Yeni Zelanda %75, Malezya %71, İzlanda %67, Zambiya %64, Avusturalya ve Yemen %57, Şili ve İsrail %55, İrlanda %54, Irak %52, Kanada %46, Bulgaristan %45, Mısır %41, Macaristan ve Finlandiya %40, (5)

1975 yılında yaptığımız bir araştırma, TRT-TV'nin de % 65-70 oranında dış kaynaklı izlence yayımladığını ortaya koymuştu.

Ayrıca, salt yabancı kaynaklı izlence oranının yüksekliği değil önemli olan. Hep aynı kaynaklı olması ve yaygınlığı da önem taşıyor. Önce, «yaygınlığı»nı örneklersek, Türk TV izleyicilerinin de izledikleri ABD yapımı «Bonanza» adlı dizi, UNESCO'nun bulgularına göe, 15 ayrı ülkede 340 milyon kişi tarafından izlenmiş.

Hep aynı kaynaklı diziler konusuna gelince, örneğin, Türkiye'de, yabancı izlencelerin çoğu ABD kaynaklı. Yakın zamanlardan seçelim örneğimizi: 3-8 Kasım 1980 haftasında TRT-TV'de gösterilen diziler şunlar: Tehlike Çemberi (ABD), Zor Yıllar (İng.), Kaptan Onedin (İng.), Waltonlar (ABD), Topak (ABD), Dallas (ABD), Walt Disney (ABD), Beyaz Gölge (ABD), Şimşek (ABD), Şeker Kız (Japonya). Saptayabildiğimiz 10 diziden 7'si ABD kaynaklı. Ayrıca, aynı hafta içinde televizyon filmi ve sinemaya ayrılan saatlerde gösterilen (Son Güzel (ABD), Cici Kızlar (ABD), Tuzak (Türk), Buz üstünde Aşk (ABD), Romeo ve Juliet (ABD) 5 filmden 4'ü de ABD kaynaklı.

Döküm, ürkütücü gelmiyor mu? Bikez şu çıkıyor: ABD halkının devlet başkanlığına getirmek istediği J. R.'ın yer aldığı «Dallas» dizisi beyazcamda yalnız değil, başka diziler, sinema ve TV filmleriyle destekleniyor. TRT-TV'yi izleyenler Türkiye'de değil de, ABD'de yaşıyor olsalardı, belki şimdi izlediklerinden bir iki saat daha çok ABD kaynaklı dizi izliyor olacaklardı.

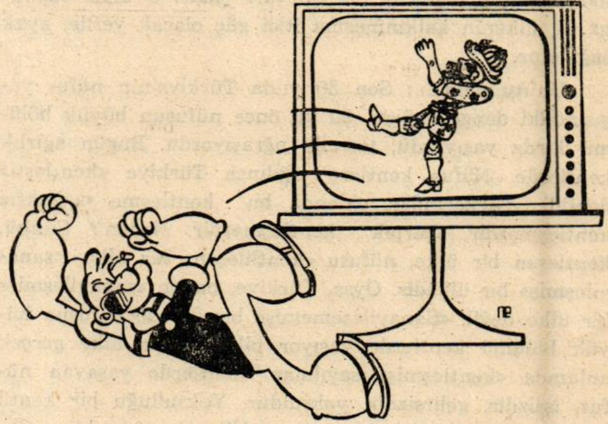
Bu durumda, Türk TV izleyicilerinin «Türk gibi yaşamak»tan çok, «Amerikalı gibi yaşamak» eğilimi göstermeleri doğal olmaz mı? Daha acı bir soru: Yabancı bir toplumla böylesine içli dışlı (TV sayesinde) yaşayan Türkiye'de, yığınlar, hele hele belirli bir bilinçlenmeye ulaşamamış kesimler, ülke çıkarına aykırı da olsa, dıştan gelen bir takım telkinleri doğal bulmaz mı? Günün birinde, bir de bakarsınız, beceriksiz politikacılardan, çapsız devlet adamlarından bıkmış Türk halkı, David Hotham'ın «ille de demokrasi diye diretir» diyerek tanımladığı Türkler de, kendisini yönetmesi için bir J.R.'a umut bağlamış. Olmaz, olmaz dememeli. ABD halkını koşullandıran «ileti»ler, TRT-TV antenlerinden de yayılmıyor mu?

Söylenenleri bir fantezi olarak görmek, nitelemek, kolay bir kaçış yolu. Ne var ki, bunca yabancı dizinin ulusal kültürümüzü güçlendirdiğini savunmak kolay değil. Bunca yabancı kaynaklı izlencenin ulusal kültürümüzü günden güne aşındırdığını savunmak ise, çok doğru. Çok doğru olan bir şey daha var: TRT-TV kültür emperyalizmine aracılık ediyor.

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı bunalımlı dönem, her yurttaşı derinden üzen toplumsal kargaşa, haklı olarak, kimilerinin bazı terimlere allerji duymasına yol açtı. Kimilerinin emperyalizm sözcüğünden tedirgin olması da doğal. Ne var ki, bazı sözcükler boşuna türemedi. Emperyalizm bir olgu. Kültür emperyalizmi de öyle. Emperyalizm, yalınç olarak tanımlanmak istenirse, bir toplumun öteki toplumlar üzerinde egemenlik kurması. Siyasal ve askerî bakımdan öteki toplumlara başat olması. Eğer bu egemenlik kültür açısından gerçekleşiyorsa, kültür emperyalizminden söz ediliyor. Şu ya da bu nedenle, yabancı kaynaklı dizilerle, bu toplumun kültürünü değil, başka toplumların kültürünü yaymakta olan TRT-TV, kültür emperyalizmine aracılık ediyor savı, yanlış sayılabilir mi?

Anayasa doğrultusunda ve Atatürk ilkelerine bağlı kalarak görev yaptıklarını öne süren gelmiş geçmiş TRT yöneticileri, başlarını ellerinin arasına alarak uzun uzun düşünmeliler: Ülkenin en kudretli iletişim aracını kültür emperyalizmine aracı etmek Anayasa'ya uygun mu? Atatürk ilkeleri arasında kültür emperyalizmini hoş gören, izin veren var mı?

* * *

Bu yazı, «üç yıldız»ın üstündeki tümcelerle biter. Ancak, çok ucuz olası olumsuz eleştirileri engellemek amacıyla, birkaç eklenti yapmakta yarar var.

Önce, bu satırların yazarının, TV'de hiç yabancı kaynaklı yapım yer almasın dediği yok. Tam tersine, «Dallas» ve benzeri dizilerin de gösterilmesinden yana. Ama, öylesine akıllıca bir yayım politikası izlenir, öylesine akıllıca düzenlemeler yapılır ki, bu tür dizilerin toplumda yol açabileceği olumsuzluklar giderilebilir, dizilerin zararlı etkileri dengelenebilir.

Bu satırların yazarı, yabancı kültürler tanıtılmasın demiyor. Başka toplumların yaşam biçimleri nedir, birbirileriyle nasıl ilişki(ler) kurarlar, nasıl sevişirler, nasıl dövüşürler, dünya görüşleri nedir, niye ağlarlar, niye gülerler, neyin peşinden koşarlar, neye değer verirler, neyi yüceltirler, neyi horlarlar, vb., Türk toplumuna yansıtılmasın istemiyor. Tam tersine, bunların bu toplumca bilinmesinde sayılamayacak ölçüde çok yarar var. Ama, işte, bu sayılamayacak ölçüde çok yararı ön plana çıkartacak bir yayın politikası izlenmesine gereksinim var.

TRT Genel Müdürü, çok yakın zamanda verdiği bir demeçte, yabancı kaynaklı yayınların oranının %20'ye düşürüleceğini duyurdu. (6) Nasıl? Yerli yapım sayısını

nasıl çoğaltacak anlamında «nasıl» değil, yerli yapımların niteliği açısından bir soru bu «Nasıl?» Çünkü, bizde yerli yapım denilince, özellikle kendi kültürümüze dönük izlence yapımı denilince, yabancı kaynaklı yayınların zararını dengeleyecek yapım denilince, bir yandan içli köfte yoğurup ya da bir yandan elleriyle aş tabağına bata çıka, parmaklarını yalaya yalaya tıkınıp bir yandan da türkü çığıran birini görüntülemek anlaşılıyor.

Bu satırların yazarı ilkel kültürün beyazcama başat olmasını savunmuyor. Kır kültürünün savunulmasını istemiyor. Ama, bir şeyin daha unutulmasını da istemiyor: Sanayileşmiş ülkelerin TV dizilerini izleyince bu toplum çağdaş sınaî toplum olmaz, çağdaş sınaî toplumların kültürünü edinmez. Çağdaş sınaî toplum olabilmek için başka koşulların gerçekleşmesi gerekir. Koşullardan kimi eksikse, ortaya sağlıksız bir «kültür» çıkar. O denli sağlıksız ki, ülkenin kalkınmasına itici güç olacak yerde, ayak bağı olur.

Unutulmamalı: Son 30 yılda Türkiye'nin nüfus yapısındaki denge değişti. 30 yıl önce nüfusun büyük bölümü kırda yaşıyordu, tarımla uğraşıyordu. Bugün ağırlık kentlerde. Nüfus kentlere yığılınca Türkiye «kentleşti» denildi. Arkasından eklendi, bu kentleşme «sağlıksız kentleşme»dir, «çarpık kentleşme»dir. Neden? Çünkü, kentleşen bir ülke, nüfusu «kentlileşen» bir ülke, «sanayileşmiş» bir ülkedir. Oysa, Türkiye, bugün «sanayileşmiş» bir ülke değil. «Sanayileşememiş» bir ülkede nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşıyor bile olsa, o ülke gerçek anlamda «kentleşmiş» sayılmaz. Kentlerde yaşayan nüfus, işsizdir, gelirsizdir, yoksuldur. Yoksulluğu bir kentli gibi yaşamasına olanak tanımaz. Ülke de yoksuldur. Oysa, sanayileşmiş bir ülke zengindir.

Sanayileşememiş bir ülkede, nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşıyor da olsa, o ülkede başat olan kırsal kültürdür. Sanayileşmiş ülkelerin kültürü izlense, o kültüre öykünülse bile, kır kültüründen kurtulunmaz. Öteki bir anlatımla, köylülükten kurtulmanın yolu, başka yaşam biçimlerine öykünmek, sanayileşmiş ülkelerin davranış kalıplarını kendi yaşantısına uygulamaktan geçmez. Köylülükten kurtulmak, ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olmaktan çıkıp, tarım dışı etkinliklerin ağırlık kazandığı bir ekonomik yapıya kavuşmakla olanaklıdır. Ekonomik yapıdaki değişime koşut olarak, birikmiş yaşam bilgisi yeniden üretilecek ve böylece yeni koşullar altında ve yeni bir ortam içerisinde yaşamın süregitmesi sağlanacaktır. Bugünün dünyasında, «köylülük» kavramı «geri kalmışlık» ile eş anlamlıdır. (7) Dolayısıyla, «köylülükten kurtulmak için, «geri kalmışlık»tan çıkmak, ülke kalkınmasını, sanayileşmeyi gerçekleştirmek gerektir.

Temelde «köylü» olan, «köylülük»ten kurtulamamış bir toplumda biri, dış kaynaklı tecimsel filmlerde ve TV dizilerinde gördüklerinden esinlenerek, örneğin «kovboy» luk etmeğe kalkışırsa, olsa olsa «sokak kabadayısı» ya da «külhanbeyi» olabilir. Çünkü, çağdaş anlamda büyük tarımsal işletmeler ve de geniş çaplı hayvancılıkla uğraşma etkinliği henüz o ülke de yoktur. Türkçede «Sığır çobanı» diye söylenen «kovboy»un, yerli kovboyun, büyük hayvan sürülerini gütmesi, bir yerden bir yere satmaya götürmesi söz konusu olamayacağına göre, beline silâh sokan, çevresindekilere gözdağı vermekten başka ne yapabilecektir? Bir toplumda çoğunluk, iki nokta arasındaki uzaklığı, hala, «bir sigara içimliği» diye tanımlıyorsa, biri, yabancı kaynaklı film ve TV dizilerinde gördüğü soygunculara özense, zamanı ayarlayamayacağı için yaptığı soygun planı işlemeyecektir. Tıpkı, Batı kalıplarıyla siyaset yapmaya özenip ülkedeki her şeyi biribirine katan yerli politikacılar gibi. Tıpkı Batı demokrasisini benimseyip kısa sürede, kolunu kanadını kırarak kuşa çevirmek gibi. Ve tıpkı Batı tipi sendikacılığa özenip ağzına yüzüne bulaştırmak gibi.

Toplumlar kendi kültürlerini yeniden ürettikçe, dışardan alınanlar yeni sorunlara kaynaklık etmekten öte bir şeye yaramaz. Sorunların çoğalması ise, derin bunalımlara yol açar. Bunalımlar ise, toplumları «gelişmemişlik»ten kurtaracak atılımları engeller. Gerçi, derin bunalımların büyük sıçramalara gebe olduğu da savlanır ama, bunalımların sıçramayla sonuçlandığı az görülmüştür. Çok görülen ise, her bunalımın toplumları biraz daha gerilettiği, hiç değilse yerinde saydırdığıdır.

Ne yapmalı?

İlk söylenebilecek olan şu: TV dizilerinin seçimində titiz davranılmalı. Çocuklarımızı «Mork ve Mindy» ile eğlendirmeğe (ve elbette, dolaylı olarak eğitmeğe) kalkışırsak, onlara olumlu bir katkımız olmaz. Anılan diziden çocuklarda kalan, «nani, nani» gibisinden yabansı, anlamsız bir takım «ses»ler. Genç kızlarımızın yaşamına «Laverne ve Shirley» ile yön vermenin toplumsal açıdan bir kazanç sağladığı söylenemez. Yetişkinlerimiz ise, «Dallas» ile haşır neşir. Ve bir bölümü, «şu J. R. ne gerçekçi adam. Hayatta gerçekçi olmalı.» Diye konuşmaya başladılar bile. Elbette, ABD'de yürürlükte olan ekonomik sistemi benimsemiş Türkiye'de de insanların J. R.'ca davranmaları isteniyorsa, o zaman denecek bir şey yok.

İkinci yapılabilecek olan, TV dizilerini çok uzun yayımlamamak. Öteki bir deyişle, «Dallas» 26 bölümü sona erdikten sonra, beyazcama veda etmeliydi. İlle de tüm bölümlerini göstermek gerekli mi?

Üçüncü olarak, dizileri göstermek yeterli değil. Türk TV izleyenleri için dizilerde gördüklerini yorumlamaya yardımcı olacak bazı ek izlenceler hazırlamakta yarar olabilir. Bir dizinin, bir sinema filminin gösterilmesinde önce ve sonra küçük açıklamalar, kısa tartışmalar yapmanın katkısı olumlu olabilir. Örneğin, bir pazar günü «Öğleden Sonra» izlencesinde, «Dallas»ı seslendiren Türk sanatçılar ile görüşme yapıldı. Bu kısa görüşme, daha derli toplu biçimde, önceden hazırlıklı olarak sunulabilir ve hem dizinin, hem de dizideki kişilerin eleştirisi yapılabilirdi. Eğlendirirken eğitmenin yöntemlerinden biri bu olamaz mı?

Başka önlemler de düşünülebilir. Ama, önlemleri düşünmekten önce, «yararlı yayımcılık» ilkesinin benimsenmesi koşulu gelir. Dıştan alınmış dizileri, birkaç yerli yapımla birlikte yayına soktunuz mu, yayımcılık görevi yerine getirilmiş olur anlayışından sıyrılmadıkça, Yirminci Yüzyılın en güçlü yığın iletişim aracını toplumsal gelişmenin, kalkınmanın gerçekleşmesinde yardımcı olarak kullanma olasılığı bulunamaz. Yirminci Yüzyılın bu en güçlü iletişim aracı, yalnızca ve yalnızca, «kültür emperyalizminin aracı» olmaktan öteye bir işe yaramaz.

Söylenenleri ters tarafından almak, söyleyene ilerici,

gerici, tutucu, bağnaz, sağcı, solcu, Amerikan düşmanı, anti-Sovyetçi, sosyalist, komünist, kapitalist, sosyalist, faşist, vb. yaftalardan birini yapıştırıp rahatlamak Türkiye'de en geçerli tepki türüdür. Oysa, biribirimizi etiketleme rahatlığını anlama alışkanlığına dönüştürmenin yollarını aramalıyız. Anlamaya çalışmanın ve düşünmenin zor bir etkinlik olduğuna kuşku yok. Rahata alışmış kişilerin güç olanı yeğlemesini beklemenin de bir anlamı yok. Ama, daima rahatı, kolayı yeğlemenin doğurduğu olumsuzluklar da ortada. Bu yazıda sergilendi: «Anayasa'ya ve Atatürk ilkelerine bağlıyız» deyip görevini yerine getirdikleri izlenimini yaratanlar, TV'nin kültür emperyalizminin aracı haline gelmesini önleyemediler. Bu kimlikli bir Türk TV'si ise, ne Anayasa'ya, ne de Atatürk ilkelerine uygun.

NOTLAR

(1) David HOTHAM: **Türkler,** Milliyet Yayınları, İst. 1973, s. 176-177

(2) David HOTHAM: **a. g. k.,** s. 178-179

(3) Hasan PULUR: «İki Olay, Bir oŞför, Bir Eczacı», Olaylar ve İnsanlar, **Hürriyet,** 31 Ekim 1980, s. 5.

(4) Richard Martin STERN: **The Will,** Panther 1977, s. 260

(5) Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: «Tek Yönlü İletişime Karşı Görüşler ve Düşünceler» **YILLIK 1974/1976,** A. Ü./S. B. F./ Basın Yayın Yüksek Okulu, Ankara 1977, s. 427

(6) «TV'deki Yabancı Yapım ve Yayınlar %38'den %20 ye düşürülecek», **Milliyet,** 29 Ekim 1980, s. 8

(7) Bu konuda Çetin Altan'ın iki fıkrası gerçekten aydınlatıcı tartışmaları içeriyor. Bkz. **Çetin ALTAN:** «Köylülükle Çağdaşlaşma Sorunu», **Milliyet,** 23 Eylül 1980 ve «Köylülükten Kurtulma Zorunluğu», **Milliyet,** 24 Eylül 1980.

TDK Kurultayından Sonra

Dil Kurumunun 17. Kurultayını da geride bıraktık. Eğer Türk Dil Kurumu, geçen sayımızda Ragıp Gelencik arkadaşımızın nesnel bir değerlendirme ile tanıttığı bir kuruluşsa, (ki öyledir) 17 değil 170 kurultay ile de durum değişmeyecek, kurumun anti-demokratik yapısı aynen yerinde kalacaktır.

Son kurultayda Türkiye Yazıları çalışanları olarak okurlarımıza ilginç gelecek gözlemlerde bulunduk. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Yönetici klik, kurumunun yapısını çok iyi bildiği ve kurultay üyelerinin eğilimlerini yakından tanıdığı için sonuçtan emin gözüküyor ve tam bir vurdumduymazlıkla kurultayın üç günlük süresini atlatmaya bakıyordu. Onların bütün sorunları, bu üç günlük süreyi kişisel açıdan yıpranmaksızın atlatabilmekti. Bu uğurda gülünç duruma düşmeyi bile göze alıyorlardı. Aziz Nesin'in başını çektiği demokratik muhalefet grubunun suçlamalarına verecek yanıtları olsun olmasın, yönetim adına kürsüye gelen Cahit Külebi, «Ben bu sorulara yanıt vermeyeceğim, örtülü kalsın daha iyi» diyebiliyordu. Bu sayede bir kezdaha anlaşıldı ki, TDK kurultaylarında bir tartışma zemini bile hazırlanamamaktadır, buna izin yoktur. Öyleyse iki yılda bir yinelenen TDK kurultaylarının anlamı nedir? Dilerseniz bu soruya bir yanıt verelim: TDK kurultayları yönetici kliğin başta kalması için düzenlenmiş biçimsel bir dernekçilik olayıdır.

Kurultayda söz alan bazı konuşmacılar (Özellikle Cahit Külebi), taktik olarak yakınmayı, mağdur duruma düşürülmüşlüğün kırıklığını taşıyor gibiydiler. Hatta daha da ileri giderek bu işten çok sıkıldıklarını, artık görev almak istemediklerini, sorulara yanıt vermek zorunda bırakılmalarının kendilerini bir kez daha sıktığını yana yakıla anlatıyorlardı. Kurultayı izleyen dışardan bir kişinin, onlara «Vah canım, yazık sana! Gene üzdüler seni!» diyesi geliyordu. Ama iş sadede gelince, yani gündemin «Seçim» maddesine gelince yakınanlar ve üzülenler bu kez birden canlanıveriyor, seçileceklerinden emin bir tavırla kurultaya tepeden bakmaya başlıyorlardı.

Üçüncü bir gözlemimiz, «Konyalılar» diye bilinen ve Feyzi Halıcı'nın başını çektiği daha da sağcı listedeki oyların desteği ile seçilenlerin sevinciydi. «Konyalılar», 45 kişilik yönetim kurulu listesini çıkartamadıklarından (sayıları buna elvermediğinden), kendilerine yakın olabilecek bazı yönetici klik üyelerine oy akıtmışlardı. Ve ne gariptir ki «demokrat» olarak bilinen nice kişi, bu listeden de aday gösterilmelerine karşı çıkmıyorlardı. Biz gerçek bir demokratın, ilkeli tavrını açık yüreklilikle ve özgürce ortaya koymasını bekleriz. «Ben şu listenin adayı değilim, o listeden gözükmem ilkelerimle bağdaşmaz.» demelerini duymak isterdik. Prof. Tahsin Yücel, Necati Cumalı, Mustafa Canpolat, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sami Karaören, Doğan Aksan ne arıyordu bu listede? Orada gözükmelerine neden açıkça karşı çıkmıyorlardı? Mustafa Şerif Onaran gibileri ise, merkez listesinin getireceği oylarla seçilemeyeceğini bildiğinden, öbür listede de yer almasından ötürü sevincini saklamıyor, ellerini oğuşturarak önüne gelene yönetim kurulu üyeliğini garantilediğini söylüyordu. Nitekim Onaran, Konyalıların 20 kişilik oy pompasıyla yönetim kuruluna seçildi, ordan da düşlerine giren yayın kolu başkanlığına getirildi. «Türk Dili» dergisinin yeni yöneticisi, edebiyatımıza hayırlı olsun! Sanırız kendileri desteğini gördüğü Konyalı oyların eğilimlerini dergide gözden ırak tutmayacaktır.

Dördüncü bir gözlemimiz şudur: Kurultayın demokrat ve yurtsever üyeleri her iki yılda bir aynı görüntüyle karşılaşmaktan bıkmışlardır. Bu sağlam öğeler kurultaya bir daha gelmek gereğini duymadıklarını söylemektedirler.

Son kurultaydan sonra özet olarak şunu söyleyebiliriz: Türkiye Yazıları'nın TDK hakkındaki başlangıçtan bugüne süregelen ve israrla savunduğu görüşlerin sağlamlığı bir kez daha doğrulanmıştır.

eleştiri

Edebiyata Karşı Televizyon

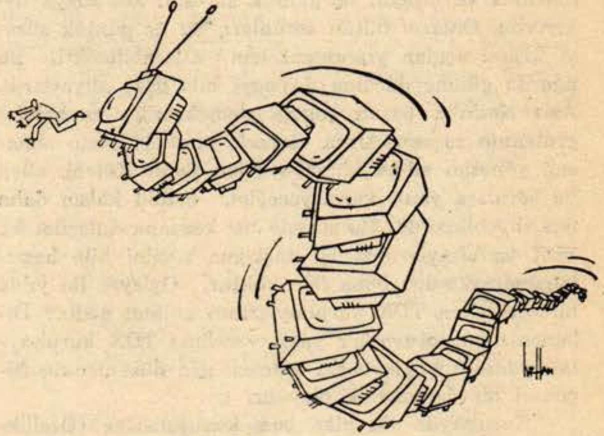
Ahmet Telli

I.

Televizyonun günlük yaşama girerek hızla yaygınlaşması, sanat dallarının hemen hepsinde bir durum değerlendirmesi zorunluluğunu ortaya koydu. Çünkü televizyon, sanat etkinliklerinin birçoğunu tek başına üstlenebiliyor ve kitlenin sanat izleyiciliğini, daha çok televizyon izleyiciliğine dönüştürüyordu. İlk değerlendirmeler, artık, sinema ve tiyatro gibi sanat dallarının yaşamlarının sona erdiği doğrultusundaydı. İlk şaşkınlık ve hatta panik diyebileceğimiz hava dağılırken böylesi umutsuzluklar da zayıflamağa yüz tuttu. Çünkü televizyon, sanat dallarının yaşamlarını bitirmiyor, ama, onların kendisine ayak uydurmasını da bekliyordu. Nitekim kısa bir süre sonra televizyonun, sanat dalları için yeni olanaklar getirdiği görüşü belirmeğe başladı. Ancak, bu olanaktan yararlanabilmek, türlerin kendi olanaklarını gözden geçirmesini gerektiriyordu. Bilimin gelişmesi, teknolojinin yeni boyutlar kazanmasına yol açarken, sanat da bu duruma ayak uydurmak zorundaydı. Kaldı ki, televizyonun kendisi, artık bir «sanat dalı» olmaya adaydı. Daha şimdiden, sinemanın «yedinci sanat» diye nitelendirilişinin üstünden ancak yarım yüzyıl geçmiş olmasına karşın, teknolojinin hızla gelişmesi, televizyona da benzer nitelikleri kazandırabilmiş ve hattâ daha ileri olanaklar sağlamıştı. Nitekim, biraz aceleci bir yargı olsa bile, televizyon için «sekizinci sanat» denilmeğe başlanmıştır. Televizyonun bir sanat dalı olup olamayacağı konusundaki şu görüş, doğru bir yaklaşımdır bize göre :

> Önümüzde yeni bir sanat türü doğmaktadır: Televizyon. Şu anda varlık hakkını savunma durumunda olan televizyon, kendine özgü yollardan gitmektedir. Onun gelişimi başka sanatlar açısından da önemli rol oynayacaktır.
>
> Bugüne kadarki durumuyla televizyon, henüz başlıbaşına bir sanat değildir; ancak, böyle bir şey olabilmek için nesnel koşullara sahiptir. Televizyon, bir film veya bir tiyatro oyununu yayınlarsa, bu durumda henüz kendi başına bir sanat türünden söz edilemez. Çünkü, o zaman teknik bir işlev söz konusudur. Aynısı, bir tiyatro oyununu filmin araçlarıyla veren televizyon oyunları için de geçerlidir. Bunlar, doğal çevrede yapılan bir tiyatro sahnelenişini andırır.
>
> (...)
>
> Televizyon, bugüne kadar henüz kendi başına bir sanat durumuna gelmemiştir. Bunun nedeni, birtakım geçici ve temelde engelleyici olmayan etkenlerdir. Kısa bir geçmişe sahip televizyon tekniği bugün ne de olsa eksiktir ve bu alanda sanatsal yaratının ilkeleri açık olarak henüz belirmemiştir. (...) Ancak, televizyonla birlikte yepyeni bir sanat olgunlaşmaktadır ve bu, kuşkusuz günün birinde tam anlamıyla doğacaktır. Bizler, sanatlar sistemi içinde, bu süreçleri ve olanakları görmezlikten gelemeyiz. (1)

Oluşma sürecindeki bir «sanat» olarak televizyon, toplumsal yaşamda vazgeçilmez bir yer edinerek etki gücünü hızla yaymakta ve kitleleri kendisine bağlamaktadır. Kitlenin bağlandığı bir aygıt, sanatın ilgi alanından uzak olabilir mi? Elbette hayır. Sinemadan tiyatroya, şiirden romana kadar bütün türler bu aygıttan yararlanmak zorundadır. Ne var ki, ondan yararlanırken kendisini geliştirmek ve teknolojinin bu olanağını gerektiği biçimde değerlendirmekle yükümlü olacaktır.

II.

Edebiyat ile televizyon ilişkisi, kuşkusuz, diğer sanat dallarının televizyonla ilişkisi bağlamındadır. Özel olarak, ancak edebiyata özgü olanaklar, bu genel durumdan ayırabilir onu.

«Obur bir edebiyat tüketicisi» denilen televizyon, ülkemizde acaba hangi doğrultuda kullanılmaktadır? Ede-

biyata sağladığı ile edebiyattan aldığı nedir? Televizyonda edebiyat programı düzenleyenlerden bir yazar şunları söylüyor:

Edebiyatla televizyon arasında çelişkili bir ilişki vardır. Televizyon bir yandan okurun vaktini çalarak, onu okuma uğraşı dışında daha kolay, oyalayıcı bazı uğraşlara alıştırarak edebiyatın zararına çalışır. Öte yandan, özellikle dramatizasyonlar aracılığıyla edebiyat yapıtlarının geniş kitlelerce tanınmasına, sevilmesine yardımcı olur. Böyle bir durum kitapların satış ve okunmasını da olumlu biçimde etkiler.

Obur bir edebiyat tüketicisidir televizyon. Ama gerektiği gibi kullanılırsa onun en büyük tanıtıcısı da olabilir. Edebiyatın hiçbir zaman girmediği kuytu köşelere bile bir edebiyat yapıtının tadını, bir yazarın sesini ve görüntüsünü ulaştırabilir. (2)

Şimdi burada üzerinde durulması gereken asıl sorun şudur: Televizyonun kullanılma yönünü ve amacını saptayan kimlerdir? Bu aygıt ne adına, neye karşı, nasıl kullanılmaktadır? Televizyonu insanlığın hizmetine sunan bilim, onu denetleyenlerin gösterdiği amaçlar doğrultusunda kullanılma olanaklarıyla ortaya çıkmaz mı? Teknolojiyi elinde tutan ve denetleyen güçler, böyle bir bilim ürününü de elbette çıkarları doğrultusunda yönlendirmekten geri durmayacaklardı. Nitekim emperyalist - kapitalist ülkelerde televizyon bir tüketim toplumu yaratma doğrultusunda önemli işlevler yüklenmiştir. Amaç, sistemin yaşaması olunca, önemli olan edebiyatın taşıdığı değer değil, tekel kârının artırılabilmesidir. Bu durumda yeni bir traş bıçağının iyi bir reklâm filmiyle tanıtılması, edebiyattan daha öne çıkar ve edebiyatın işlevi ancak bu reklâm filminde bir motif olarak kullanılabildiği orandadır. Etki gücü de bu reklâm filmindeki etki gücüyle sınırlı kalmak zorundadır. Kuşkusuz ki böyle bir televizyona «aptal kutusu», «halkın afyonu», «egemen sınıfların sömürü aracı» demekte haklıyızdır.

Emperyalist sisteme bağımlı ülkelerin televizyonu ise, elbette daha da geri, daha da ilkel bir biçimde sisteme hizmet doğrultusunda işlev yüklenecektir. Televizyonun tüm olanakları bu amaçla seferber edilirken, edebiyatın arka plana itileceğini söylemek, gerçeğin anlatımıdır ancak. Emperyalizmin kültür politikası (3) doğrultusunda mevzilenen bir televizyon, halkına karşı sorumluluğunu yerine getiremez. Yoz, kozmopolit kültürün pompalanması, ancak emperyalizmin ve onun işbirlikçilerinin işine yarar çünkü.

Bilindiği gibi kozmopolit kültür:

«Farklı ekonomik evrelerin, farklı sınıf egemenliklerinin, farklı tarihsel işlevlerin sözümona birlikteliğini, kaynaşıklığını, bir arada yaşayabilirliğini yutturmaya çalışan gerici burjuva kültürünün özelliği ve niteliğidir.

Burjuvazinin ortadan kaldıramadığı feodal sömürgeci eski üretim modellerinin üst yapısı niteliği geri kültür yapılarının tekelci burjuva kültürüyle allanıp pullanıp boy gösterdiği kültürsüzlüğe denir, kozmopolit kültür.» (4)

Böyle bir konumda artık, edebiyat yerine televizyon programlarında Pentagon kökenli diziler sunulur ve hemen ardından da bu dizilerin kitapları piyasaya sürülerek birkaç baskı yapar. Böylece, edebiyat, bu dizilerin kitapları bağlamında algılatılmaya başlar.

Bu değiniler doğrultusunda TRT televizyonunun edebiyat programlarına bakıldığında şu noktaları saptayabiliriz:

i. Edebiyata gerektiği kadar süre ayrılmamaktadır.

ii. Edebiyat programları, yapımcıların yeteneğiyle sınırlı kalmakta ve böylece edebiyatın gerçekten tanıtılması yapılamamaktadır.

iii. Edebiyat programlarının bir kısmı doğrudan doğruya edebiyatçılara bırakılmakta ve fakat görüşlerin özgürce açıklanması engellenmektedir.

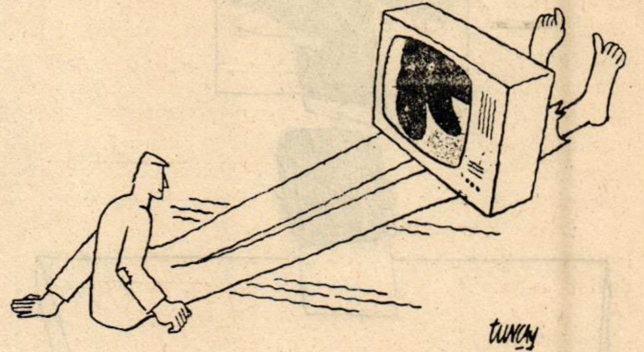
iv. Edebiyat programlarında televizyonun olanakları, yaratıcı bir biçimde kullanılmamaktadır. Bir reklâm filmi için seferber edilen bu olanakların edebiyat söz konusu olunca gözardı edildiği görülmektedir.

v. Salt konuşmacının görüntüsüne dayanan programlar, diğer sanatların olanaklarıyla bütünleştirilememektedir.

vi. Edebiyatın canlı, diri yanlarına değil, arkaik yanına değer verilmekte ve çağdaşlıktan kaçınılmaktadır.

vii. Genel olarak edebiyata karşı takınılan tavır ürkekçedir ve bilimsel tavırdan uzaktır.

viii. Yabancı kaynaklı edebiyat programları, salt dizilerle sınırlı kalmakta, dünya edebiyatının üstün değerlerine yer verilmemektedir.

III.

Şurası açıktır ki, bir programda neyin konu edinildiği değildir önemli olan, konuya bakış açısıdır. Bu bakımdan Nazım Hikmet ile ilgili bir programın yapılamamasından çok, Türkiye şiirinin gerektiği boyutlarda tanıtılıp tanıtılamamasıdır önemli olan. Kuşkusuz ki, Nazım Hikmet, Ahmed Arif, Enver Gökçe gibi, şiirimizi temsil edebilecek nitelikteki şairleri bir yana koyarak Necip Fazıl gibilerin ekrana çıkarılması bir taraflılıktır. Bunu biliyoruz. Ama, şunun ya da bunun ekrana çıkarılması ikinci derecede önemlidir. Asıl üzerinde durulması gereken, Türkiye edebiyatı televizyonda nasıl tanıtılıyor sorusudur. Sözgelimi Necip Fazıl ile ilgili bir programda eleştirmen, günümüz şiiri hakkında görüşlerini öğrenmek istiyor bu şairin. Aldığı cevap şudur:

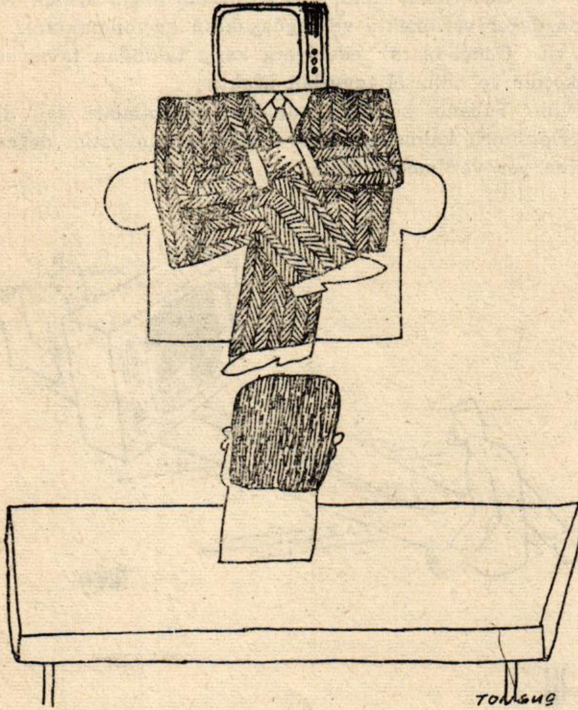
— Günümüz şiiri bir garın gurultusudur.

Necip Fazıl'ın görüşü bu olabilir. Konuşmayı yapan eleştirmen de verilen cevapla yetinebilir. Ama o anda milyonlarca seyirci adına bir soru sorduğunu ayrımsaması gerekmez mi bu eleştirmenin? En azından günümüz şiirini «Garın gurultusudur» diye niteleyen kişiye, ölçütlerinin neler olduğu sorulması gerekmez mi? Hayır. Buna gerek duyulmuyor nedense. «Günümüz şiiri bir garın gurultusudur» diyen Necip Fazıl karşısında eleştirmen :

— Eveeett...

deyip başka bir konuya geçiyor.

Bir başka edebiyat programında birkaç yazarı bir arada görüyoruz. Roman üstüne konuşuyorlar. Konuşmalarından, kendileri de dahil hiç kimse bir şey anlamıyor. Belli ki kafalarında netleşmemiş bir konuda konuşuyorlar. Üstelik, hepsi de ünlü yazarlarımız bunlar. Programı izledikten sonra, kitleyi edebiyattan uzaklaştırmanın başka bir yolu olamaz diyesi geliyor insanın.

Bir başka örnek de yine geçen yıl içinde ekrana getirilen bir dizi söyleşiydi. Önce hikâye, sonra da şiir üzerine düzenlendi. Kitapları yayımlanmış sanatçılar bir araya gelmişler ve birbirlerinin kitapları üstüne söyleşiyorlar. Amaç, bu sanatçıların şiirlerinin ya da hikâyelerinin kendi aralarındaki değerlendirilmesi mi, yoksa televizyon izleyicisinde bir edebiyat beğenisi yaratmak mı? İzleyici bir yana bırakılmış, yalnızca birkaç sanatçı kendi aralarında tatlı tatlı söyleşiyorlar, o kadar. Tam bir komedi niteliğindeki bu programların da, edebiyatı kitle karşısında gülünç duruma sokmaktaki başarısını unutmamak gerekiyor.

Kısa bir süre önce iki edebiyat programı daha yayınlandı. Bunları anmadan geçemeyeceğiz.

Bâki'yi anmak üzere düzenlenen programı Rıdvan Çongur ile Haydar Diriöz üstlenmişler. Biri, Bâki'yi yorumluyor, diğeri şiirleri okuyor. Bir ilkokul müsamaresi bile bu kadar düzeysiz olamaz. Salt bu iki kişinin görüntüsüyle bir Baki tanıtılabilir mi? Üstelik de, kamera acemiliklerinin, dil sürçmelerinin, yanlış okumaların üst üste yapıldığı bu programdan ortalama bir televizyon seyircisi ne kazanacaktır? Bâki, kuşkusuz ki 16. yüzyılın önemli şairlerinden biridir. Dahası onun toplumsal eleştirileri çağına göre değerlendirilirse önemli bilgilenmeler edinilebilinir. Gerçi 16. yüzyıl halk şairlerinin açık ve seçik toplumsal eleştirileri yoktur onda. Öyleyken, çağdaşlarından Taşlıcalı Yahya ile birlikte Bâki, sarayı, padişahı ve benzeri toplumsal kurumları ilginç bir biçimde eleştirmiştir. Bâki'nin şiirindeki «çınar», «cuybâr» gibi sözcükler bile bu eleştirinin ipuçlarını verebilir. Sunucular, şairin bu yanına eğilmeye nedense yanaşmıyorlar. Devletin ve padişahın eleştirilerden ayrı tutulması «kutsal devlet»e sahip çıkmak değil, olsa olsa düzeysizliktir, çağdaşlıktan kaçıştır. 16. yüzyıl toplumsal gerçekliğini, dil anlayışını vb. olguları belirlemeden ortaya konulan bu program, bir kez daha göstermiştir ki, televizyon program yapımcıları yaratıcılıktan uzaktırlar. Televizyonun olanaklarından habersizdirler.

Necdet Evliyagil'in sunduğu bir başka programda da Yahya Kemal'den Orhan Veli'ye kadar birçok şairden arka arkaya şiirler okundu. (Sanki 20. yy. Türkiye şiirini temsil edebilecek süre 1940 ile bitiyor!) Bütün program süresince okuyucunun görüntüsünden başka bir şey gelmedi ekrana. «Yani, helâl olsun, güzel şiir okuyor adam!» dedirtmek için mi yapılmış bu program?

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Hem televizyondaki program yapımcıları, hem de televizyon programlarında yer alan edebiyatçılar, bu aygıtın kullanılmasını bilmiyorlar. Böyle olunca da ortaya konulan programların, yarardan çok zararı dokunuyor edebiyata. Bu duruma göre asıl önemli sorun televizyonda edebiyata daha fazla zaman ayrılması değil, ayrılan zamanı, edebiyatın yararına kullanabilmektir. Denilebilir ki, bu konumuyla televizyon, edebiyata karşı bir tavırdadır ve kitleleri edebiyattan soğutmak için elinden ne geliyorsa yapmaktadır.

IV.

Televizyon programlarında belirleyici olan eksikliğin başında bir kültür politikasının saptanmamış oluşu gelir. Ulusal demokratik kültür ögelerinin üniversal ve evrensel değerler potasında yoğrularak bir senteze varılamamış olması, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında aksaklıklara yol açmaktadır.

Türkiye'de bugüne değin, kendi özüne dönük kendi temel ekonomik yapısı üzerinde boy veren bir kültür politikası izlenmemiş, kültürümüz genel olarak belirli dış etkilenmelere açık kalmış, hattâ denilebilir ki, yabancı kültür ithali, resmî kültür politikasının esası olmuştur.

Kuşku yok ki, bugün kapitalist ve doğal olarak sosyalist ülkelerde devrimci bir kültür oluşmakta-

dır ve bu ilerici ve devrimci kültürler de dünya kültürleri arasında yer almaktadır. Resmî kültür politikası aracılığıyla genel olarak yalnızca emperyalist ülkelerden egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda oluşturulan kültür ögeleri aktarılmış, halka ve geçmişe dönük kültürlere ise, bu kültürlerin insancıl, birleştirici ve ilerici özünü değil, ayırıcı, bölücü ve gerici özünü sergileyen açıdan eğilinmiştir. (5)

Genel olarak sanat programlarında, özel olarak da edebiyat programlarında gözden kaçırılan ikinci nokta, sanat dallarının, televizyonun olanakları içinde doğal bütünleşikliğidir. Bir şiirin efektlerle, ışık gösterileriyle, müzikle vb. sağladığı olanaklarla kaynaşık bir biçimde sunulmasındaki etki gücü elbette önemli yararlar sağlayacaktır. Bu bağlamda, eğer bir edebiyat programında konu Bâki ise, görüntü, ses, ışık gibi olanaklarla zenginleştirilen 16. yy. toplumsal atmosferinin, Bâki'nin kişiliği ile birleştirilerek etki gücü yoğun bir program ortaya çıkarılmalıdır. O zaman belki, ekrandaki sunucu değil de gerçekten Bâki tanıtılabilecektir izleyiciye. Diğer edebiyat programları için de benzer şeyler söz konusudur.

Sanatların bütünleşik bir biçimde sunulması için çok değişik olanaklar vardır. Sanatların aslında bütünleşik bir yapıdan, kökten doğmuş oldukları düşünülürse, günümüz teknik olanakları bu işlevi çağdaş bir biçimde yeniden yaratabilir, bundan yararlanabilir.

Televizyon karşısında sanat dallarının konumunu şu alıntı ile belirtmeye çalışalım:

> Günümüzde, değişik sanatlarda yeni yeni bütünleşmelere şahit olmaktayız. (...) Bunlar, uzun süre önce oluşmuştur ve kendi başına var olan türleri bir araya getiren, kendi parçalarına dönüştüren sanatlardır. Böyle bir gelişme, mekanik ve dağınık biçimiyle değil, organik ve bir yasallık içinde olmaktadır. Bu tip süreçleri, sanatsal dilleri karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olan film ve televizyon açıkça göstermektedir. Bir diğerine sokulan sanat türleri, yeniyle olan bağlam içinde eski bağımsızlığını ve kendine özgü durumunu yitirmekteler, yeni türün yasalarına ve özelliklerine bağlı olmaktadırlar. (6)

SONUÇ:

Ses, ışık, görüntü, müzik vb. olanaklar, bir bütünlük içinde kullanılarak düzenlenecek edebiyat programları, kitleyi, edebiyata daha çok bağlayacak ve edebiyat da bu durum karşısında türlerinin gelişimini ve olanaklarını zenginleştirecektir. Çünkü «Sanatların ve türlerin gelişimindeki diyalektik, bunların birbirlerini karşılıklı etkilemesinde ve zenginleşmesinde yatar.» (7)

Yaratıcılıktan uzak, bir ilkokul müsameresi düzeyine indirgenen edebiyat programları, olsa olsa, televizyonun edebiyata karşı kullanılması demek olacaktır.

(1) Sanat Türleri ve Televizyon, **M-L/Estetik**'ten Çeviren: Sargut Şölçün, Türkiye Yazıları, sayı: 32, Kasım, 1979

(2) Halûk Şahin, Televizyonda Edebiyat, **Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976**, sayfa: 173

(3) Emperyalizmin bütünlüğünü gözardı eden «kültür emperyalizmi» gibi kavramların yanlışlığı üzerinde ayrıca durulacaktır.

(4) İcen Börtücene, Uygulanagelen Kültür Politikasının Eleştirisi ve İleriye Yönelik Bir Kültür Politikasının Temel Öğelerine Yaklaşım, Türkiye Yazıları Sayı: 13, Nisan - 1978

(5) Ulusal Demokratik Kültür Politikasının Temel Öğelerine Yaklaşım Semineri Sonuç Bildirisi, Türkiye Yazıları, Sayı: 13, Nisan - 1978

(6) Belirtilen çeviri.

(7) Belirtilen çeviri.

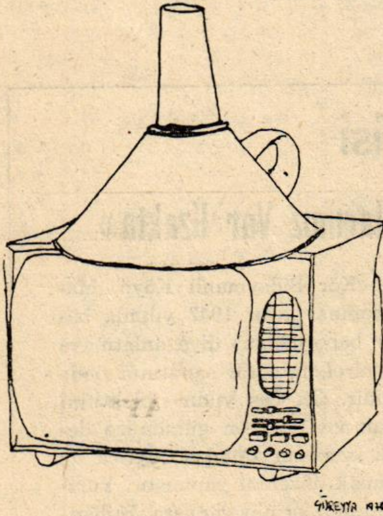
arkadaşımız mıhçı'nın bir reklam mitosu üzerine anketi

— NASIL BECERDİN?

Açıklama: Bu soruyu toplumun değişik kesimlerinden kişilere yönelttik. Alınan yanıtları aktarıyoruz. Yalnız bir hususu işaret etmek gerekir ki, ankete katılmaları istenenlerden bir kısmı, ne hikmetse ikametgâhlarında bulunamadı. Belki tatile çıkmışlardır, belki başka yere taşınmışlardır, bilemiyoruz. Ancak bu durumun, eksiksiz bir çalışma yapma isteğimizi engelleyen başlıca etken olduğu açıktır. Elimize geçtiği kadarıyla yanıtlar şöyle:

* * *

Bir kere şunu katiyetle ve iftiharla beyan ederim ki, becerdim kardeşim; tam mânâsıyla ve bihakkın becerdim! Var mı bir diyeceğin?

Aslında sorduğun bu soruyu «sana ne lan?» diye karşılamak vardı ya, ben bunu yapmayacağım. Neden? Çünkü benim alnım açık, yüzüm aktır. Ayrıca da benim milletten saklı hiçbir şeyim yoktur.

Madem öyle, «Allah adın zikredelim evvelâ», sonra gelelim sadede.

Nasıl mı becerdim? (Uzat kulağını, ver bana. Yazmamak kaydıyla sana bir hakikati ifşa edeyim. Bazılarının dediği gibi bir sandık portakalla işe başlamadım ben. Ama bırak öyle bilinsin. Bu kabil efsaneler faydadan hali değildir.)

Neyse, sadedden ayrılmayalım. Uzun sözün kısası ben bu işi şöyle becerdim: Atadan kalma kıytırık tezgâhlarda kıytırık usullerle bir yere varılır mı? Varılmaz. Ben bunu keşfetmişim evvelâ. Bak bu önemli bir husustur. Keşfedeceksin kardeşim! Nasıl mı keşfettim? Engin muhayyilemle tabii. Sonra pratik bir zekâya sahip olduğumu da iftiharla kaydedeyim. Pratik zekâya sahip bir insanın burnu iyi koku alır. Eveet... Engin muhayyile ve pratik zekâ... Bu iki husustan ne çıkar? Güldürme beni kardeşim. Teşebbüs çıkar, teşebbüs! Teşebbüs dediğin çok mühim bir husustur. Şimdi buna bir de vatanperverane hissiyatı ekledin mi, iş tamamdır. Şu çerçevenin sağında solunda, altında üstünde ne varsa abestir.

Ben hayatımın hiçbir safhasında abesle iştigal eylememişimdir.

Şunu bidayetten görmüşümdür: Vaziyetler pek müsaitti kardeşim. Evet teşbihte hata olmaz, bu müsait vaziyetler muvacehesinde gökten sanki dürr ü güher yağıyordu. Mendilini, çarşafını, kilimini kapan gökyüzüne açmıştı. Tabii mendille kilim bir değil. Biz kocaman bir kilimin dört ucundan yapışmışız ki ya hey! (Yeri gelmişken sana bir şey söyleyim mi? Ziya Paşa merhum, iyi hoş adammış da, biraz idrak fukarasıymış. Ne demiş? «Bîbaht olanın bağına bir katresi düşmez/Bârân yerine dürr ü güher yağsa semadan» demiş. Yani bu ne demek? Gökten yağmur yerine inci mercan yağsa bile, bahtsızın bağına bir damlası düşmez demek. İdrak fukaralığı şurada ki, baht namında galubela yazgısı bir şey yoktur. Şunu niçin idrak edemezler, anlayamıyorum: Baht dediğin engin muhayyiledir, pratik zekâdır, vesaire vesairedir. Mendille kilim arasındaki fark buradadır işte, burada. Az müsaade et de, sandıkları başında bekleşen satıcı kardeşlerime halisane hissiyatımla sesleneyim. İdraki elden bırakmayan kazanır ve yükselir kardeşlerim. Pazar ola! Selâmet ola!)

Velhasıl ben tam mânâsıyla ve bihakkın becerdiğim gibi, evlâd ü ahfadım da azimle becerme yolundadır. N'olmuş? (Sahip Beyefendi)

* * *

Bendeniz Kocakurt... Evet, aman aman sevdalı bir garip kul olduğumuz doğrudur. Ve dahi uyanıklıktan yana üzerimize yoktur, öyle derler. Bit ilacı kakalayıcılığından Vatan Cephesi bucak başkanlığına, püfçülükten baytariyeye kadar bilûmum meslek, vakti zamanında bizden sorulmuştur.

Şimdi?

Kader be abi, mapus damındayız. Sevdamızdan mı, zekâmızdan mı, iyiliğimizden mi, nedir?...

Boş ver, bizden bir şey çıkmaz. Ve dahi biz hayatta hiçbir şeyi tam mânâsıyla ve bihakkın becerememişizdir. Gonca gül hayatımız it kuyruğunda gelip geçmiştir. Püfff!...

Şimdi bize diyorlar ki, bre Kocakurt, sen ne yaman adammışsın öyle yahu; onca katakulli işini nasıl becerdin?

Geç be abi, neyi becermişiz? Elin oğlu vakti zamanında tekmil bataklıkları kapatırken, dağı taşı tutarken biz ne yapmışız? Hiçbir şey yapamamışız.

Efendim? Tabii, vaziyetler müsaitti, doğrudur. Gökten dürr ü güher yağmaktaydı, o da doğrudur. Hani icabında biz de ufaktan katakullilerle cüzdanımızı kabartmışızdır. Tamamdır. Velâkin fasarya. Biz hep on ikiyi beş geçe yaşamışız be abi!

Yalnız bir şey var ki, tam tekmil olmuştur. Nedir dersen, Züleyha'ya ait sevdamızdır derim. Hakkaten hilafsız, bir fena sevdalanmışız bu bar kızı Züleyha'ya. Yani biz bu sevda faslını en âlâsından becermişiz. Velâkin Züleyha'yı da beceren becermiş. Kader be abi! Kimbilir nasıl bir meymenetsiz suret sıfatında hayat girmiş kanına. Onun içindir ki Züleyha gibilerine millet «hayat kadını» demiştir. Ve dahi biz bu meymenetsiz suret sıfatındaki hayatla dalaşa tutuşmuşuz. Hele bakalım, kim kimi becerecek diyerekten... Hey kahpe felek! Hayat büyük abi. Hayat çok büyük. Biz dersen, karnı morarmış bit kararıncayız. Hakikat, bu koca hayat pek hilaflı vaziyetlerde becerdi bizi.

Bu kadar abi. Muhassalan, hayat kazanına daldırdığı kepçesine necasetten gayrı bir şey bulaşmayan bendeniz Kocakurt, hiçbir hususu becerebilmiş değiliz. Yüksek makamınıza tazimle arzolunur. (Sevdası romanlara yazılan bir uyanık Kocakurt)

* * *

Bu ne demek lan? Neyi becermişik? Tövbe tövbe... Bana bak arkadaş, biz namuslu insanlarık tamam mı? Bizim yad el iffetinde gözümüz olabilemez.

Haaa, o başka. Yani sen diyon ki, gecekondu mahallinde fakirhane işini ve dahi icabında yeddi canın yeddi boğazına lokma teminini nasıl becerdin?

Valla beyim, becermekse becerdik işte. Fakirhane meselesine temasla, biz yaptık, onlar içine becerdi; biz yine yaptık tabii, onlar daha bir âlâ becerdi. Lâkin biz asla yorulmadık. Yani zatıalinize bir şey söylemek isterim ki, biz yorulmamaya mecburduk ve dahi yorulmadık.

Fakirhane meselesinin hitamında dört adet kara lâstik uydurduk. Bu dört adet kara bisiklet lâstiğini bir sandığın uçlarına çaktık. Lâkin komaz ki el adamı; komaz ki yeddi canın ekmek teknesiyle haşrolasın icabında. Kaç, kovala, yakala, bırak... Neymiş? Mikropmuş. Bre neyin mikrobu? Mikrop nedir? Mikrop kimdir? Bizim ekmek teknesi olmazsa, Allah'ın yarattığı mikrop da olmayacak mıdır? Yani beyim, ogün bugündür bir hayhuydayık. Lâkin dedim ya, biz yorulmamaya mecburuk icabında. Zatıalinizin malûmudur, bizim oralarda aşk demezler, sevda demezler, ille «mecburluk» derler. O hesap, biz hâlâ mecburuk beyim, hâlâ mecbur... (Seyyar Talip Baba)

* * *

Kapsamlı bir soru. Sevindim. Çünkü ben kapsamlı bir insanım ve kapsamlı şeyleri çok severim. Teşekkürler.

Yalnız küçücük bir şey var. Hani mide bulandıran sinek örneği bir şey... Bağışlayınız ama, biz şimdi burada çağdaş insanî duyarlıklar bağlamında konuşacaksak, şu becermek lâfı da ne oluyor? Kapsamlı sorunsallar, nasıl bu denli adileştirilebilir? Kanım o ki, bütün insanî gerçeklikler gibi cinsellik de bizim edebiyatımıza bir yandan lumpen üslupla, öte yandan köylü üslubuyla yansımıştır. Çağdışı... Odamın havasını kirlenmiş hissediyorsam bu yüzden. Doğrusu böyle bir lâfı sizin gibi bir entellektüelin ağzından duymak şaşırttı beni. İzninizle inceltelim efendim, inceltelim. Kapsamı yerinde dursun, ama mutlaka inceltelim. Teşekkürler.

Şimdii... Bu lâfın lafzını değil de ruhunu düşünerek sorunuza yaklaşacak olursak, sanırım benden edebiyatımızdaki kabayı, çirkini, sevimsizi nasıl yendiğimi öğrenmek istiyorsunuz. Çok basit. Kabayı kovmak için ince olmak, çirkini kovmak için güzel olmak, sevimsizi kovmak için sevimli olmak gerek. Ben işe kendimden başladım. Bütün ruhumu önüme koydum. Tıpkı feodal bir giysi gibi. Kıyasıya silkeledim. İstedim ki çağdaş bir giysi çıksın ortaya. Ne şalvar, ne de mavi iş tulumu. Tam anlamıyla çağdaş bir giysi. Anlıyorsunuz tabii, simgesel yoldan anlatmak istediğim, gerçekten «özgürleşen» insanı, bütün hatlarıyla gelişmiş «yeni insan»ı anlatabilecek çağdaş bir sanat... Teşekkürler. (Ünlü yazar Halim Selim Bey)

Mavi Filinta

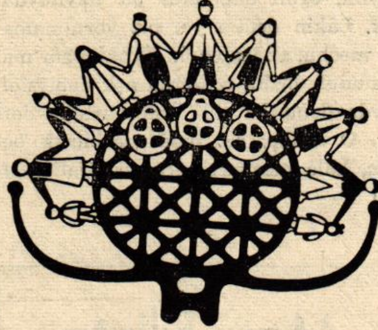
nasıl anlatmalı
kime söylemeli
günübirlik acıların
işkencelerin
ve vadesi dolan
büyük aşkların
voltasını

örneğin
günleri aylara
ayları yıllara
bağlayan
göçebe kız
sen bilir misin
bahar
tek bir
mevsim değildir
bahar
bütün mevsimlerin
toplamıdır

düşün bir
hangi şarkı
anlatabilir
sağanaklardan sonra
toprakta kalan kokuyu
ve hangi marş
öğretebilir
denizleri dağlara
dağları yıldızlara
ekleyen rüzgârı
çünkü
nereye baksan
mavi bir filinta.

Metin Güven

YAPILACAĞI DAHA ÖNCE AÇIKLANAN

1980

ANKARA BELEDİYESİ

«BAŞKENT ÖDÜLÜ»

YARIŞMALARI

İPTAL EDİLMİŞTİR

TÜM KİŞİ VE KURULUŞLARA DUYURULUR

SÜLEYMAN ÖNDER

ANKARA BELEDİYE BAŞKANI

Açık Konuşma

Afet Ilgaz

Selim İleri benim «Aşamalar» için kötü bir roman demiş. Bunları ben okuyamam, izleyemem de hep arkadaşlarım gelir anlatırlar, eksik olmasınlar. Selim İleri'yle bir gün gelip açık ya da kapalı konuşacağım hiç aklıma gelmezdi ya, işte oluyor.

Önce şunu yazayım ki, onurlu bir yazar, altıyüz küsür sayfalık bir emek ürünü, bir coşku ürünü roman için değer biçeceği zaman onu «kötü», «değersiz» gibi tek sözcükle yargılamaktan kaçınır. Çünkü okuyucunun bu tek sözcükler altında hangi komplekslerin, gelip geçmiş olayların, gizli duyguların yattığını merak edeceğini bilir. Ayrıca yazarların da bunca acıya, coşkuya, emeğe mal olan kitaplarını bir kalemde karalatmayacaklarını da hesaplar. Selim İleri alanı boş buldu, anlaşıllıyor. Yaşadığı olaylardan hiç ders almadı. Ben, onun hesabına birçok defa bir çok şeyden utanç duydum. Bu yüzden, kendisiyle niçin konuşmadığımı, niçin rasladığım yerde selam vermediğimi de merak etmiştir. Okurların önünde açıklıyayım: (Şimdi Selim İleri benim konuşmamın, selamımın da bir önemi olmadığını açıklar. O zaman ona, 1968'de ilkönce evimize gelişini, sonra da sık sık Naci Çelik'le birlikte gelişlerini hatırlatayım. Çünkü 1968 ya da 69 iyi hatırlıyamıyorum. Selim İleri'nin ilk kitabının çıktığı tarihtir. İleri, yaptığı yanlışların, gösterdiği tutarsızlıkların «insanın yapısındaki değişkenlikle» açıklandığı takdirde kapanacağını sanır ama bukadar kolay değil. Çünrın başında da saldırganlığı ve kendi çıkarı sözkonusu olunca, en yakınını bile harcıyabileceği gerçeği gelir.)

Bu yazıyı yazarken çok düşündüm. Hiç duymamış davranmak, üstünde durmamak daha çok kendi gerçeğime uygun olurdu ama edebiyatımızdaki bir çöküntünün, bir hızlı yozlaşmanın ve çürümenin alabildiğine hızlandığını düşündüm. Bu yüzden, bu zevata, bir edebiyat ürününün, basılmış bir kitabın öyle tek sözcükle, helaya gider gibi silinip atılmıyacağını bir kez daha hatırlatmak istedim.

Bir kitap hakkında yargıya mı varmak istiyorsunuz (bu sizin üstünüze vazife olmadığı halde) o halde oturur o kitabı adam gibi eleştirirsiniz.

Adamın biri kalkar, bir evden çıkıp gidişini şöyle açıklar: Kalabalıklar içinde kalmıştım. Sığıntıya dönmüştüm, kaçtım. «Buna benzer bir şeyler. Bu da olmaz.

Mendilimize İşlediğimiz Aşklar da

Akıp gidiyor sağır kaygısız
Kahredici, güzelim hayat
Cebimize doldurduğumuz rüzgâr
Ve kahraman ve korkak ve yiğit
Gün yanığı yüzlerimiz
Kesik kesik sızan kan
Ağıtsız cenaze törenlerimiz

Akıp gidiyor yarı geceleri
Ayın ondördü gibi usulca
En yalın düşünceler, çiğdemler
Seher kokan kendi kendine

Uğul uğulsa fabrikalar
Akıp gidiyor dünyanın pası
İhanetler yalnızlıklar ayrılıklar
Akıp gidiyor bir bir
Mendilimize işlediğimiz aşklar da

Akıp gidiyor yaralı gece
Işıklı tüneller içinden hüzünle
Durup bakıyorlar kuşkuyla ihtiyarlar
Ömrünü tutuşturan ateşçiye
Yitik bir keder gözlerinde

Akıp gidiyor tirenin penceresinden
Dipte dut kayısı ceviz ağacı
Bir gülün açışı sonra soluşu
Yarı gece bir genç kızın
Çeyizini bağışlayışı kurtuluş tirenine

Ahmet Ada

Madem ki gerçeklerden söz etmek üzere yola çıktığınızı ilân ediyorsunuz, yaşamanızın koskoca bir dönemini doldurmuş olan insanlara «kalabalıklar» diyemezsiniz. O evde oturup yaşayışınızı, her türlü ayrıntılarını unutturmaya çalışıp «sığınma» sözcüğüyle de açıklıyamazsınız. Hele bir «gidiş»i «kaçış» diye açıkladınız mı,, o hiç olmaz bakın; kalkıp altı yüz sayfalık bir roman yazın daha iyi. Hiç olmazsa bu sizin «insana saygı»nızı belirtir. Sizi anlatmak için altı yüz sayfa yazılmış olur. Her neyse, gene de o insan ve yaşama öyküsü anlatılmış olmaz, ortaya bambaşka bir şey çıkar ama verilen emek çekilen acıya değer. Acıdan söz ediyorum. Çünkü İleri kardeşimiz de acıdan pekçok söz eder. Umarım acı'nın gerçek anlamını biliyordur. Yoksa «acı»sını kullanıyor diye düşünürüm ben de.

Acı kullanılır da elbet. Ama en insanî biçimde ve edebiyata en uygun biçimde. Çok yönlü ve yansız. Tolstoy da seviştiği kadını anlatmıştır ama İleri'nin anlattığı Zeynep Hanım gibi değildir onun kadınları. Her şeyden önce bütün kusurlarıyla insandır ve bağımsızdır. «Tolstoy'a göre» kadınlar değildir, yaşamakta ve acı çekmekte, her türlü insanî eylemi bizi hiç de kuşkuya düşürmiyecek biçimde yaşamaktadırlar.

Türk edebiyatını saldırı, çamur, pislik haline getirmeye kimsenin hakkı yoktur. Selim İleri'yi orda burda yazılarıyla görüyorum. Kâh Leyla Erbil'e saldırır, kâh başkalarına. Onu ilk kez Kemal Bilbaşar'a iftira attığı için kendi kendime yargılamış ve yok saymıştım. Sonra (ya da daha önce) Leyla Erbil'den bir hikaye aşırdığı, bizzat Erbil tarafından öne sürüldü. Sonra da Nermin Menemencioğlu onun Nigar Binti Osman'ın anılarından kelimesi kelimesine aldığı bir öyküyü Yeditepe dergisinde aslıyla birlikte yayınladı.

Gene orda burda okuyup duruyorum. Selim İleri ağlarmış da, yoksullara yardım edermiş de falan filan. İleri önce edebiyat günahlarını bağışlatsın tanrıya. Orhan Kemal Olayının en içinden yaşanmışlığını da yeri gelirse ben yazacağım. Çünkü, daha ödüller açıklanmadan, ödülün Faik Baysal'la Orhan Kemal'e verileceği haberini duyar duymaz soluğu bizde almıştı. Bu olayın bütün ayrıntılarıyla bir gün açıklıyacağım, ölmez sağ kalırsam.

Selim İleri yerine göre devrimciliği eleştirir, bunda belki de haklı sayılır ama Politika gazetesinde öyle yazıları çıkmıştır ki, o her gün yazdığı yazılardan tiksinmiştim. İşçi sınıfına inanmadığı halde o sınıfı böylesine yanlış ve anlamsız bir biçimde pohpohlamak gereğini duyduğu için. Kendi yazılarının hangi erdemine güvenerek böyle pervasız olabiliyor ve sanatçı onuruyla oynuyor? Dili yapay bir biçimde süslediği için mi? Gerçeği tek yönlü ve anlamsızca yozlaştırıp çarpıttığı için mi? Yeryüzünü yaşanası uğruna savaşılası özünden sıyırıp attığı için mi? İnsana saygımızı zorla yakmaya çalıştığı için mi? Demokrat bir tutum adına, «humanist» bir tutum adına, sosyal gelişmeyi yadsıdığı için mi? Edebiyatın bütün bir hayat demek olduğu gerçeğini gözlerimizden kaçırmaya çalışarak edebiyatı kendi dar, yapay çevresine göre darlaştırmak istediği için mi? İnsan yapısını cinsel hazlardan soyutluyarak doğasal bir çarpıklığa sürüklediği için mi? İçtenlik adı altında kendi öfkelerini, saplantılarını, dostluklarını, ilişkilerini, kurmaya çalıştığı yapay dünyayı Türk okuruna «edebiyat çevremiz» olarak tanıtmaya yeltendiği için mi?

Hayır İleri. İster mason ol, ister başka bir şey. Masonluğu bilmiyorum, bu yüzden de masonluk üstüne düşünce açıklıyamam ama Demirel de Mason'du, biliyorsun, yüreğini genişlet biraz. Hiç olmazsa benim Aşamalar'da yaptığımı yap. Mehmet Meriç'i bütün sevimliliği, hakkı yenmişliği, doğal canlılığıyla anlatmak is-

temiştim ben. Sen de Zeynep hanımlarını hiç olmazsa bukadar dürüstlükle anlatmaya çalış. Üstelik bak, bu hanımların sofrasında onların «ekmeğini» falan da yemişsin.

Şimdi senden cevap bekliyorum. Yaz ki ben de yazayım.

Not : Birçok yazıyı okuyamayıp kaçırıyorum ya, Cemal Süreya'nınkini okudum. Romanı roman gibi anlatmak ve anlatmamak, diye bir şeyler yazıyordu yanılmıyorsam, bunun ne demek olduğunu açıklasın bir yazısında. Yoksa Cemal'e kolaya kaçıyor derim. Bir de, birçok gerçek kişiyle doluymuş benim romanım. Romanım, bana göre birçok düşsel kişiyle dolu olduğuna göre, Cemal'in bu düşsel kişileri tanımadaki maharetine şaştım kaldım, kutlarım doğrusu. Bir arkadaşıma, bu yazıdan söz ettiğimde şöyle dediydi : Cemal, romanda kendisi olmadığı için kızmıştır. Bu cevaba da çok güldüm doğrusu. Bir daha sefere, Cemal'i bütün sevimliliği ve güvenilmezliğiyle yazmaya çalışmayı tasarlıyorum. Bilmem başarabilecek miyim?

